

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİHSEL SEMANTİK NEDİR?

MESUT KESKİN

avesta | SOSYAL BİLİM: 560 | 15

Tarihsel Semantik Nedir?

Mesut Keskin

Editör: Abdullah Keskin

Kapak: Azad Aktürk

Tashih ve Mizanpaj: Avesta

Birinci Baskı: 2016, İstanbul

Baskı: Berdan Matbaası

Sadık Daşdöğen Davutpaşa Cad.

Güven San. Sit. C Blok, No: 239

TOPKAPI / İSTANBUL

Tel: (0212) 613 12 11

© Mesut Keskin - Avesta, 2016

Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında yayınevinin izni olmadan
hiçbir şekilde çoğaltılamaz

Sertifika no: 13193

AVESTA BASIN YAYIN

REKLAM TANITIM MÜZİK DAĞITIM LTD. ŞTİ.

Şehit Muhtar Mahallesi Atıf Yılmaz Caddesi Öğüt Sokak No: 7

BEYOĞLU / İSTANBUL

Tel- Fax: (0212) 251 44 80 - (0212) 243 89 75

Ekinciler Caddesi, Nurlan Apt. Giriş Katı No: 2

OFİS / DİYARBAKIR

Tel- Faks: (0412) 223 58 99

www.avestakitap.com

<http://www.facebook.com/wesanenavesta>

<https://twitter.com/avestayayin>

<https://instagram.com/avestayayin>

<http://www.youtube.com/avesta1995>

avestayayinlari@yahoo.com

ISBN: 978-605-9082-57-0

TARİHSEL SEMANTİK NEDİR?

MESUT KEŞKİN

MESUT KESKİN - Bursa (2001), Berlin (2005), Freiburg i. Br. (M.A., 2008), Bochum (2009), Heidelberg'de (Dr., 2012) felsefe ve şarkiyat okudu. Halen Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalında öğretim üyesidir. Kavramlar tarihi olarak felsefe (fenomenoloji, hermeneutik, metafizik); kültürbilim olarak şarkiyat; karşılaştırmalı Avrupa ve İslam dilleri filolojisi gibi ilgi alanlarında yayımlanmış ve yayımlanmak üzere olan kitap projeleri vardır.

İçindekiler

I. Mana ya da Anlam Anlamı, Kavramı, Tarihi ve Teorisi /	11
II. Genel Semantiğe Giden Yollar /	29
III. Cümle ve Metnin Berisinde Kelimenin Dilbilimsel ve Sözlüksel Semantiği /	41
IV. Cümle ve Metnin Berisinde Kelimenin Mantıksal, Yapısal ve Bilişsel Semantiği /	51
V. Kendi Kültürebilimsel Başkalığı Açısından Tarihsel Semantiğin Gelişimi /	65
VI. Tarihsel Semantiğin Sorunları ve Ödevleri /	77
VII. Tarihsel Semantiğin Metodolojisi /	87
VIII. Kavramlar Tarihiyle Yakınlıklar /	97
IX. Disiplinlerarasılık Düzleminde Tarihsel Semantiğin Rolü /	105
X. Tarihsel Semantiğin Gelecek Perspektifleri /	115
Kaynakça /	119

(FELSEFE)

Tibi dono novum libellum, o Tîrêjo!

I. Mana ya da Anlam Anlamı, Kavramı, Tarihi ve Teorisi

Günümüz Avrupa felsefesinin ve bilimlerinin merkezi kutuplarından biri olup *kavramlar tarihine* sadece eşlik etmeyen, ama aynı zamanda içine sızan çalışmalar olarak *tarihsel semantiğin* kökenleri ve nitelikleriyle beraber konusunu, yine araştırma ve yöntemlerinden bugününe güncel sorunlarını, pozisyonlarını ve geleneklerini gösterme çabası, *manalar tarihinin*¹ günümüz için *sorun durumunun*² önemini vurgulamakta temellenir. Elinizdeki çalışma kapsamında her şeyden önce semantiğin tarihsellik karakterinin işlenmesine ilişkin felsefi ve disiplinlerarası katkıya girilmiştir ve buna girilirken her ayrıntıya girmeden, belli başlı semantik açılımlar izlenerek ana hatlarda gezinen bi-

1 Tıpkı kavramlar tarihi / Begriffsgeschichte tabirinin açılımında olduğu gibi bu kavram da, manalar tarihi / Geschichte von Bedeutungen olarak okunmalıdır. Bkz. Keskin, 2016: 11 v.d..

2 Problemlage.

çimsel nelik sorusunun beyanı ön plana çıkarılır. Manalar tarihinin temel tezahürü olarak tarihsel semantiğin kökenleri, ay-nılıkları, farklılıkları, metodolojisi ve gelecek perspektifleri ele alındığında elbette ilkin genel olarak semantiğin dallanıp budaklanan tarihine ve tüm farklı semantik türlerine girişmeden asıl dikkati, tarihsel semantiğe yoğunlaştırmak önem arz eder. Genel semantiğe ve anlam teorisine tarihsel ya da sistematik girişler ise, sadece tarihsel semantiğe daha yakından bakabilmeye hizmet ederek semantik üzerine belirli bir konumlamaya sahip her yazarın eserlerindeki sorunları deşmekten ziyade, tarihsel semantiğin neliği sorusuna cevap için önemli figürler, motifler, sorunlar, konular ve metinleri ön plana çıkarır. Ondan dolayı, *manaya ilişkin soru*¹ kendi tarihselliğinde bu metnin başından sonuna dek doğrudan, özel ve birinci elden araştırıldığı sırada genel semantiği ilgilendiren konular ve sorunlar için genel incelemeler, mevcut araştırmayı hedefe götüren ikinci elden yardımcı araçlar işlevini görür ki, tarihsel semantiğin kavram-tarihsel bir tasviri için en az birinci elden kaynaklar kadar el-zemdirler.

Semantik veya semantik çalışmalar adı altında toplanabilecek düşünsel etkinlikler, şüphesiz insanlık tarihinde sadece *güncel tarihe*² ait yeni bir olgu değildir. Mesela felsefi araştırmaların sevilen bir etkinlik alanı olarak bugüne nakledilen *mana*³ kavramının analizi ve farklı *mana* biçimleriyle uğraş, Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten Stoacılar ve Skolastikten Arnold, Lancelot, Locke, Leibniz, Humboldt, Schleiermacher, Hegel

¹ Die Frage nach der Bedeutung. Anlam (Sinn) ve mana (Bedeutung) farkı, metnin akışında tasvir edilmiştir. Bu farkın kökeni Almanca olduğundan, bu çalışmada tüm kavram atıfları da bu *ilk farkın* (Urdifferenz) gerisine doğru kendi kökeniyle ilişkilendirilir.

² Zeitgeschichte: Zamanın tarihi.

³ Bedeutung. Analitik felsefe bağlamında gönderim, gönderge hakkında bkz. Waldenfels, 2010: 14 v.d..

ve Cassirer'e ya da hermeneutik,¹ fenomenoloji, yapısalcılık ve sonrası, analitik felsefe ve kültürbilimsel yeni yaklaşımlara farklı düşünsel duruşların ve konumların bir tarihinden söz edilebilir. Anlam² ve mana çerçevesinde çağdaş tartışmaları ilgilendiren *dilbilimsel dönemeç*³ ile göstergelerin semantik boyutu, hem felsefe içerisinde hem de disiplinlerarası *temas durumlarında*⁴ merkezi bir konum edinir. Felsefede anlam ve mana araştırmaları, epistemolojiden metafiziğe, mantığa, etik, estetik ve bilim teorisine istisnasız her alana uzandığı gerçeği, arayıştaki okuru asla şaşırtmayacaktır (Buchholz, 1998: 11; Reichardt, 1998: 7 v.d.).

Öte yandan Lorenz'in (1995a) tespitleri izlenirse, dilde felsefi analizin ve bilginin en önemli nesnesinin ve biricik veya en azından başat nesnesini inceleyen tüm felsefi görüşler, modern felsefenin en farklı yönelimleriyle bağlantılı düşünce yollarını içerdiğinden genellikle bunlardan semantik felsefenin motive edilmesi çabası ön plana çıkar. Eğer anlam ve mana teorilerine ilişkin yaklaşımlar dile ilişkin tefekkür kadar eski olup felsefe ve bilimin başlangıçlarına geri gidiyorsa, yaygın literatürde bu tezin dayanağı öncelikle, en eski bağlantılı dil felsefesi metni olarak Platon'un *Kratylos* adlı eseri, felsefi semantiği öteden beri kendi içinde barındırır. Mananın suret⁵ teorisi olarak, yani ad ile şey arasındaki açık ilişki olarak semantik, temelde bugünkü tüm güncel sorunları formüle etmeye açıktır. Buna tekabülen semantiğin iki ana sorusundan söz edilir: Töz ile ilişkili ontolojik soru, manaların ne olduğunda temellenirken, işlev ile ilişkili

1 Türkçede bazen kullanıldığı gibi sadece 'yorum bilgisi' değildir, aynı zamanda anlam felsefi olarak bir "anlama öğretisi"dir; okunuşundan ziyade, yazılışına dikkat edilmıştır.

2 Sinn.

3 Linguistic turn.

4 Kontaktsituationen.

5 Abbild.

epistemolojik soru, göstergelerin bir şeyi nasıl manalandırdığından/gösterdiğinden¹ çıkar. Bu bağlamda ad ile şey arasındaki ilişkiye dair sorulduğunda elbette çeşitli türden cevaplar vardır. Bu cevaplara göre bir yandan adlar tıpkı şeyler gibi vardır ve materyal gösterge taşıyıcıları, bir gösterge şemasının bireysel güncellemeleri olduğundan mana ilişkisi, iki nesne türünün bireyleri arasındaki dış ilişkiden başka bir şey değildir (Lorenz, 1995a: 768; Schaff, 1973: 59 v.d.).

Gerçekten de Löffler'in tezine dayanarak, anlamın bir merkezi ve birlikli kavramı olmadığını belirtmek yerindedir ve bunun en baştan reddedilmesi gerektiği akla yakındır. *Anlamın manaları*² arasında gerçi tekil takaslar vardır, ama açıkları örtecek ortaklıkları olmadığından anlamın bu farklı kullanım tarzları, insanların nasıl algılayarak, düşünerek ve eyleyerek çevre dünyalarıyla tartışma içine girdiğine ilişkin farklı açıları konu edinir. 20. yüzyıl felsefesinin mana ve anlam sarmalındaki başlangıç eşiklerinde Husserl, anlamın yerine yönelim kavramını kullanıp dünya ile dil arasında *kopula* sayesinde kurulan ilişkiyi inceler ve Wittgenstein'in Tractatus'ta Frege eleştirisi dilin anlam ve manaya ilişkin felsefî boyutlarını şüphesiz bugüne dek etkilemiştir; ancak burada tarihsel semantiğe giriş yollarını tasvir, felsefenin anlam serüvenine değinip manaya olan yakınlıkları tarihsel ve sistematik olarak işlerken, uzun zamandan beridir bir hedefin belirlenmesi olarak anlam üzerine yazılan felsefe tarihi, mesela teleolojik motifîyle Aristotelesçi doğaya, Vicocu tarihe ya da bir olayın kesitlerde ritimleşmesi olarak tarihsel çağlara ve hep aynı dönüşüm ilkelerine işaret eder (Löffler, 2011: 1999; Thürnau, 1999: 1467).

Anlam tasvirinin olanaklarına dayanarak, ama ondan ondan da ayrılacak biçimde anlam talebinin açıları, toplumun kriz

1 Bedeuten: göstermek, birşey için durmak, mana vermek, manalandırmak.

2 Bedeutungen des Sinns.

tecrübesinde veya kendi varoluş tecrübemizde karşılaştığımız gibi olduğu gerçeği kendiliğinden anlaşılırdır. Bu doğal açıdan yine Thürnau'nun (1999) titiz çalışmasına dikkat edilirse, insan hayatındaki anlama dair sorma, mesela acı taşması/fazlalığı,¹ sıkılma, ölüm tecrübesi, doğurma, doğuş ve döllenme gibi tecrübelerden hareketle toplum felsefesi de, anlam krizi² ve anlam talebinin³ farklı açılarını sunar. Ama aynı zamanda devlet teorileri ve diğer tezahürlerle aktarılan ya da siyasi hükümdarlığın meşruiyeti anlamına geldikleri biçimde, ideallerine veya hedeflerine dair toplumsal pratiğin çelişkisi Marx sayesinde, kapitalist toplumda yabancılaşma süreci olarak tasvir edilip damgalandığı gibi insanın bireyselleşmesi ve kökten uzaklaştırılması da bu anlam krizi ve anlam talebine örnektir (Thürnau, 1999: 1467).

Ayrıca 20. yüzyılın başından itibaren kültürbilimsel düşünmenin en önemli anlam teorisi paradigması olarak nitelenen hermeneutikte, anlam geliştirici yorumcu gelenek hattını Schleiermacher, Dilthey, Husserl, Heidegger ve Gadamer temsil eder. Mesela Dilthey'in görüşü baz alınırsa anlam geliştirici hermeneutikte anlam, basit yaşantı birliklerine indirgenen karışık anlam biçimlenmişliklerinin içeriğidir ve anlama da, anlam biçimlenmişliklerinin⁴ kendi kökeninin manevi canlılığına yeniden çevrilişidir ki burada, tam da bu biçimlenmişliklerde feshedilmiş tarihsel tecrübe söz konusudur. Buna karşın, anlam indirgeyici hermeneutik hatta Betti ve Hirsch'in semiyotik ve dil çözümleyici düşünceleri bulunur. Mesela Betti'ye göre anlam, serimlemede görüldüğünden bu, anlam içerikli biçim mevcut olduğunda olanaklı görünür. Analitik felsefede ise Fre-

¹ Leidüberflutung.

² Sinnkrise.

³ Sinnforderung.

⁴ Sinngebilde.

ge sayesinde özel bir yere sahip olan anlam, aşağıda anlam kelimesi ve kavramına dair analizlerde sergileneceği gibi bir metnin anlamı, bir eylemin anlamı veya hayatın anlamı gibi tabirlerden ayrılacaktır. Zira anlam ve dilsel ifadelerin gönderimi, analitik felsefeciler için aynı şey değildir. Böylece nesneler değil de sunuluş tarzları öne çıktığından artık mana denilen şeyin felsefi serüvenine köprü kurulmalıdır (Thürnau, 1999: 1468; Waldenfels, 2010: 16 v.d.).

Mana sorusu ya da başka bir ifadeyle manaya ilişkin soru,¹ felsefeden hareket edildiğinde, şüphesiz çağımızın en zorlu sorunlarından biri olarak ortaya çıkar ve günümüzde mana hakkında konuşmanın anlamına ilişkin soruyu önce veya sonra sormayan dille ilgili hiçbir disiplinin olmadığını peşinen kabul etmekle birlikte, manaya ilişkin sorunun dil, kavram ve düşünce teorisinde felsefi, dilbilimsel ve psikolojik bir özel konumunu en başta belirtmek gerekir. Ayrıca filoloji, metin teorisi ve eylem teorisinden genel gösterge teorisi, genel dil teorisi, genel semantik, gramer ve sentaks teorisi, bilgi teorisi, yorum teorisi, iletişim teorisi, model teorisi, eylem ve davranış teorisi, çeviri teorisi, dilsel verilerin makineyle işlenmesi teorisi, bilhassa manaya ilişkin soruyla uğraşır. Dilsel bir ifadenin bir şeyi gösterdiği, bir şeye mana verdiği, ne manası varsa, kimin için ve hangi koşullar altında bir mana verdiği, manaların nasıl öğrenildiği; onlara hükmedildiği, değiştirildiği, iletişime geçildiği ve anlaşıldığı gibi sorular, mana sorusunun sistematüğini biçimlendirir. Ancak mana sorusunun ehemmiyetine ve karakteristiğine dikkat edilirse, uygulamalı yöntemler ışığında her halükarda, manaya ilişkin sorunun obje sorusu olmadığı, aksine bir meta soru olduğu söylenebilir. Zira manaya ilişkin sorunun tarihi ve sistematüğü, burada dil ve düşünme bağlamına ilişkin soruda olduğu gibi, öz-

¹ Die Frage nach der Bedeutung.

nelerarasılık ve yöntem eleştirisiyle ilişkilidir (Schmidt, 1969: 1 v.d.; Schaff, 1973: 200).

Demmerling'in (1999), haklı olarak belirttiği gibi dilsel ifade ile manası arasındaki ilişkinin analizine model olarak genelde, ad ile nesne arasındaki ilişki işlendiği için, çok önceden Platon'un adların doğruluğu tartışmasının zemini olan *Kratylos* eseri, ad ve adlandırılanın veya nesnenin ilişkisine dair anlayışları kazanma denemesi sayılabilir. Yine Aristoteles'te ilk defa açık biçimde, kelimelerin insanın tasavvurlarını gösterdiği düşüncesi bulunur ve bu tasavvurlar, kendilerince şeylerle ilişkilidir veya şeyler, bu tasavvurlara yol açmıştır. Stoacıların mantıksal ve dil felsefesiyle ilişkili soruları konu edinen araştırmalar sayesinde, başka bir boyut daha kazanılır. Dilsel ifade olarak gösterenden ve de ifade anlamında *real* şeyden, yani objeden, bu araştırmalar bilhassa, kastedilen veya kavranan meseleyi¹ ayırt eder. Bu mesele, insandaki tasavvuru etkileyen şey ile psikik veya zihinsel biçimlenmişlik olarak ilgili tasavvur arasında bir ortanca olarak düşünmeyi sağladığından Ortaçağda tümel-ler kavgası bağlamındaki dilsel ifadelerin manasına ilişkin sorunun önemi yeniden belirir. Her ne kadar Ortaçağ gibi Hümanizm ve Rönesans dönemi birçok biçimde dilin gösteren karakterine dair tasavvuru bağlamında Aristotelesçi kanaatin etkisinde kalsa da, dilin dünyaya açılan gücü ve bununla da tarihsel açıları konu haline getiren düşünceler daha fazla dillendirilir. Yeniçağda, dilsel ifadelerin manasına ilişkin sorunun çerçevesini veren epistemolojik sorunlar ön planda olduğu sırada dil kullanıcısının ruhunda ideler, mesela Locke felsefesinde kendilerini gösterir. Daha sonraki yeni tartışmalar ise, ilkin 19. yüzyılda ortaya çıkar ve bu bakımdan Mill, Brentano ve Husserl'in çalışmalarının yanı sıra Frege'nin araştırmaları ünlüdür. Sonuç

¹ Sache.

olarak Demmerling'in, 20. yüzyıla kadar olan felsefe tarihinde tasavvurların veya şeylerin, işte *dilsel ifadelerin manası* olarak görüldüğüne dair tespiti, felsefe tarihinin çağları aşan problem bilincine dair çok isabetli bir teşhistir (Demmerling, 1999: 111).

Anlam kavramına dönülecek olursa, gündelik hayatta olduğu gibi felsefede de çok farklı biçimlerde kullanılır. Bu bağlamda, bununla nitelenen nesnelerin yer belirlenimi ve kategoriyal aidiyeti geniş bir şekilde ayrışır. Eğer anlamdan kastedilen bir yandan, bir tür algı ve anlama yetisiyse, mesela koku duyusu,¹ sanat duyusu,² şaka duyusu,³ sağduyu,⁴ duyuş,⁵ burada anlam/duyu⁶, dikkatsizlik⁷ gibi ifade oluşumlarında bilişsel alanda olduğundan daha sıcak olan bir kişinin temellendirici tavrını hatırlatır. Nasıl olursa olsun, bu örneklerde kişilerin yetileri ve nitelikleri dile getirilir. İkinci olarak, eylemlerin, tedbirlerin, yasaların, ön kurumların, inşa parçalarının, beden organlarının vb. amacı ve niçinliği⁸ söz konusudur; hatta anlamı amaç olarak da kullanırız. Bir yandan bu duyunun anlamının yerleştirilmesi, daha az açıktır; diğer yandan tedbir veya eylemin kendisinin anlamın/duyunun taşıyıcısı olduğu söylenebilir (Löffler, 2011: 1984).

Üçüncü anlamında, yani felsefî açıdan bakılacak olursa *anlam/duyu*, kelimenin kullanım tarzı olduğundan dilsel ifadelerin bütün dil ve metin ardılıkları, aynı zamanda belgelerin ve

1 Geruchssinn.

2 Kunstsinn.

3 Sinn für Humor.

4 Gemeinsinn. Almandaca Gemeinsinn / sağduyu kelimesi, Latince'deki *sensus communis*'in çevirisidir; "sensibilis'in çeviri kaynaklı anlamında "sinnlich" tabirinin epistemolojik kullanımına hizmet eder; bkz. Löffler, 2011: 1986.

5 Gesinnung.

6 Sinn.

7 Leichtsin.

8 Das Wozu.

sanat eserlerinin anlamı, bu nesnelerin kendilerinde önceden verili bir içeriktir ki, anlayan araştırmacı yapılandırmaktan ziyade keşfeder. Bu mesela, anlamlı ve anlamsız metin anlamaları ve çevirileri arasında ayırım yapılarak görülür. Elbette, bir kimşenin eski bilinen bir metinde bir yeni anlamı keşfettiği ya da benim için, bizim için bu metnin şu anlama sahip olduğu gerçeği, esasen mantık dışı değildir. Bu üçüncü anlamında anlam, inceleyenle ilişkili veya bağlama bağlı olmaya dair rasyonel bir şeyi kasteder. Hayatın anlamında ise dördüncü manaya rastlanır. Bir yandan *niçinlikle*, niyetle ilişkili olup süjenin koyuşuyken, şimdi de bir kimse hayatın anlamını (yeni) keşfetmiştir ki yine metinlerin ve sanat eserlerinin anlamına dair benzerliklere sahiptir. Ancak tüm bu dört anlamın arkasında birlikli bir anlam kavramının olup olmadığı; en azından bir kavramın veya merkezi bir kavramın söz konusu olup olmadığı bağlamında böyle bir kelime manası Platonculuğu,¹ karşıt örneklerle reddedildiğine göre, dil canlı bir şeydir ve ondan dolayı bir çekirdek veya merkezi kavramdan söz edilemez. Ama yöntemsel açıdan, böyle olanaklı bir çekirdek kavram ilkin soru geçici olarak askıya alınabilir ve böylece kelimenin ana kullanım tarzları araştırılabilir. Löffler'in haklı olarak iddia etmeye devam ettiği gibi, etimolojik açıklamalar da anlamın anlamını açıklamaya yetmez; Hint-Germen kökeni veya Latin *sent-* anlamı da mesela *sentire*,² *sensus*, *sententia*, aynı zamanda eski Almancadaki *sin-* ile, bir yer hareketiyle ilişkilidir ve seyahat etmek, gitmek, çabalamak/yollanmak³ anlamına gelir. Bu manaların artıkları mesela *dönme yönü*,⁴ soldan sağa saat ibaresi dönüş yönünde,⁵

1 Platonismus.

2 Hissetmek, duy(umsa)mak.

3 Streben.

4 Drehsinn

5 Uhrzeigersinn.

ya da İtalyanca *sentiero*, İspanyolca *sendero*¹ gibi oluşumlarda varken daha eski Almancada bu kelime, manevi alanla ilişkili hale gelir. Latince bağdaşığı *sensus* kelimesinde olduğu gibi burada hayret verici semantik bir genişlik ortaya çıkıp bugüne dek etkili olmuştur. Öte yandan anlamın birçok manasına ve nüansına rağmen *Grimm* sözlüğünde 49 kolon ayrılmış ve insanın iç özü, gönlü, karakteri, yönelmenin / görüşün, ruh hallerinin ve duyguların yeri, düşünmenin ve anlayışın yeri, bilincin yeri, duyarlılık² ve algı becerisi, algı işlevleri olarak beş veya daha fazla duyu; cinsel ve başka şehvetlerin taşıyıcısı olarak duyular; bir ifadenin anlamı; bir yazı parçasının anlamı gibi açıklamalar, Latince *sensus*'un etkilerinin uzun zaman boyunca varolduğuna işaret eder. Yine Latince ve İtalyancanın birçok deyiimi *mens*,³ *anima*,⁴ *animus*⁵ ya da mesela *avere in mente*⁶ gibi kalıplar Yeniçağda, bilhassa felsefi-psikolojik Latince dil kullanımından anlam tabirleri olarak Almancaya çevrilmiştir (Löffler, 2011: 1985).

Sense ve *Sinn* olarak en genel biçimiyle anlam, yön/elim veya bir değere giden yola ulaşmayı ifade ettiğinden yol veya yön olarak anlam, sadece ... *anlamında*⁷ gibi ifadelerde belirmez; aynı zamanda anlamın etimolojisi sayesinde tam bir öz belirlenimine varılamaz. Anlam kelimesinin kökenleri, Germen “*sin*Äa”, Gotik anlamda “*sin*Äs”⁸ ya da *sin*Äan⁹ ifadelerine dayanırken, eski Almancada “*sinnan*”, hem fiziksel hem de psikişik anlama sahip olup yeni Almancada “*sinnen*”¹⁰ fiilinin kökenidir

1 Yol, patika.

2 Empfänglichkeit.

3 Ruh, zihin.

4 Can.

5 Soluk, nefes, hayat.

6 Aklında olmak.

7 Im Sinne

8 Gidiş/at, yol.

9 Gitmek.

10 Manevi veya düşünsel olarak izlemek, bir soruna manevi yaklaşmak,

ki, anlam kelimesinin ad kullanımının arkasında *sinnan* fiilinin manası yatar ve diğer yandan İngilizce *meaning* anlamında ise, sadece bir ifadenin sözlüksel içeriği kastedilir (Thürnau, 1999: 1467; Thiel, 1995: 810).

Löffler'in önerilerine bakılacak olursa, anlamın duyarlılık/alımsallık¹ işlevi olarak anlam, geniş anlamında uğrunalık² olarak anlam, dilsel ve başka anlama süreçlerinin nesnesi olarak anlam diye üç farkından söz edilebilir. Çoğul kullanımıyla, alımsallık işlevleri gösterilir; yani bunlar, farklı biçimler, organizmalar olarak ve bilhassa insanların, enformasyonların ve çevrenin başka içeriklerini kabul edebilmedir. Yaşamın anlamı meselesinin kısa bir tarihi vardır. Sonuçta ortaya çıkan düşüncelere göre farklı anlaşılan anlam, açık biçimde ortada bulunmaz. Hem hususi hem de yabancı eylemin anlamı, bu arada çok zor anlaşılabilir; aynı şey, sanat eserlerinin anlamı için de geçerlidir; hususi hayatın anlamını tanıyıp bilme, yaşam boyu bir ödev olarak kalır ve bir benzeri, tarihsel gelişimlerin anlamı için de geçerlidir. O halde anlam, anlama süreçlerinin nesnesidir (Thiel, 1995: 810; Löffler, 2011: 1995, 1998;).

Yine Löffler'in (2011) yorumları ışığında, görme, işitme, koklama, tatma, dokunma olarak dizilip Aristoteles'ten bugüne iki bin yıllık Batılı düşünceler tarihinin başat tasavvurunu şekillendiren beş duyunun kültürel semantiğine bakıldığında beş duyu hakkında asıl bilim öncesi konuşma tarzları ile bunların açılma denemeleri arasında hükmeden ilişkinin, birçok çelişki barındırdığı görülebilir. Ona göre bir yandan beş duyu tasavvurunun kültürel hakimiyeti, hem epistemolojinin hem de psikolojinin tarihini belirleyici bir şekilde etkiledi; diğer yandan 2500 yıl boyunca bilim ve felsefe tarihinde sayısız tasnifler ve

düşünsel açıdan bir meseleyi incelemek.

¹ Rezeptivität.

² Worumwillen: amacıyla.

açıklama modelleri bu duyular için arttı. Sonuç olarak, sadece kendi aralarında değil, aynı zamanda gündelik tasavvurlardan açık bir şekilde ayrılan bu beş duyuya ilişkin sayısal belirlenimi, günümüzde önemsiz görünür. Ancak duyuların yanıltıcılığı da ele alınıp duyu algıları, içerikleri başka sebeplerden ötürü çok ihtimal dışı görüldüğü sürece güvenilir bir şekilde işlense de, duyusal algıya ilişkin başat metafor olan görme ve temaşa hâlâ kendi hakimiyetini sürdürmektedir (Löffler, 2011: 1986 v.d.).

İnsan eylemiyle ve bu eylemin sonuçlarıyla ilişkili anlamın bir başka anlamı, bir eylemin anlamının uğrunalığı, niçinliği olduğunu içerir. Buna göre hedeflenen amaç ve hedefin kendisidir ve gerçekleşimi için eylem yapılır. Kuvvetli anlamında niyetsellik, elbette bir eyleme anlam vermek veya yüklemek için gerekli değildir ve hedeflere ulaşılması, çok farklı sanat eserleri için insana yardımcı olur. Aletler ve başka kullanımlık nesneler, teknik kuruluşlardır, sosyal düzenlemelerdir ve bilinçli yapılan kurulumlardır ya da kendi anlamlarını, ilkin telif sahipleri artık yoklarsa, taşır (Löffler, 2011: 1992 v.d.).

Anlam kavramının açıklanmasında şüphesiz hayatın anlamı tabiri felsefi bir öneme sahiptir ki Aristoteles, insanın son hedefine ilişkin soruyu önemli görüp teorik ve pratik hayat birleşiminde hayatın anlamını incelerken Aristotelesçi düşüncelerin Hıristiyan alımlanması için iç-dünyevi taslağın teolojik ön veriyle nasıl uzlaşacağı sorunu ortaya konduğundan, en iyi insan yeteneklerinin işletilmesiyle varılacak insanın mutluluğu olarak son hedefi, Tanrıdır. Yeniçağ felsefesinin ana hatlarından biri olarak hayatın anlamı, dışardan verili görünerek ilerletici eleştirisi için Kant'ın etiği ve siyaset felsefesi, önemli bir uğrak şekline bürünürken Goethe döneminde hayatın değeri şeklinde ortaya çıkmıştır. İlkin 19. yüzyılda, bilhassa Schopenhauer ve Nietzsche'nin destrüksiyon projeleriyle, geleneksel anlam tasavvurları yıkılır ki sonrasında 20. yüzyılın varoluşçuları,

mevcut anlam taslaklarını ilerleterek hayatın anlamı arayışında, sınırlandırdıklarından dolayı insanın hiçbir suretle dini, siyasi ve başka anlam tekliflerine veya insan önceden mevcut özüne dair tasavvurlara ihtiyacı olmadığını savunurlar. Zira kendi varoluşunun her tekil kararında insanın kendisinden hareketle yarattığı şeydir ki, Sartre ve Camus, siyasi angajmana uyup eski idealler, dayanışma, eşitlik gibi sorunları işlerken, eleştiri Viyana Çevresindeki Wittgenstein ve Ayer'den gelir. Löfflerci bu tasvire bakılırsa, onlara göre varlık ve gereklilik önermeleri arasında, aşılamaz bir mantıksal uçurum olduğundan hayatın anlamına ilişkin sorular, kendi başına değer ve gereklilik soruları gibi hiçbir rasyonel tartışma için açık olmamasına rağmen çağdaş analitik felsefede soruna ilişkin tartışma, bu radikal konumu etkisizleştirmiştir (Löffler, 2011: 1995).

Eğer transsendental akımlarda rasyonel ve felsefi bazda tasviri olan anlam kavramı, metafiziksel açıdan tümdengelimsel olup böylece fenomenolojik açıdan tasviri ve spekülatif değilse, anlam sorusunun özel uygulamalarının yanı sıra, felsefi açıdan cevaplanabilir anlam sorularının sınırlarını ve olanaklarını saklı kılan temel şartlar dikkate alınır. Buna göre bir şeyin anlamına ilişkin sorulduğunda bir vukubulma¹ söz konusu olmalıdır ve bu, dilin vukubulmasıdır; ikinci olarak, anlamın materyal bir taşıyıcısı mevcuttur; üçüncü ve dördüncü olarak bu olayın bir hedefi ve de amacı vardır; beşinci olarak, bir anlam verici² veya anlam dayanağı / kökeni³ mevcut olmalıdır. Altıncı olarak eyleyenden bağımsız bir anlam ölçüsü olmak zorundadır ki transsendental açıdan bakılırsa bu koşullar, içeriğin potansiyeline mantıksal bir düzen veren böyle bir düşünmenin koşullarıdır. O halde içeriksel varlık düzeni, transsendental anlam düzeninin

¹ Geschehen.

² Sinngeber.

³ Sinnursprung.

bir işlevidir (Thürnau, 1999: 1467; Lorenz, 1995a: 771).

Dil felsefenin temel kavramlarından mananın, çok anlamlı olduğu gerçeği karşısında dilsel ifadelerin veya başka ifadelerin anlamayı sağlayan şeyi gösterdiği veya onlarla bir şey kastettiği dilsel ifadeleri veya göstergeleri kullanan kişiye işaret ettiği iddia edilebilir. Aynı zamanda mana kavramı, sıkça referans veya gönderim anlamında anlaşılır ki dilsel ifadeler veya başka göstergeler manayı gösterip mana için durur.¹ Mananın veya dilsel ifadelerin araştırılmasının özel dalı olarak semantik söz konusu olduğunda felsefede, psikolojide ve dilbilimde dilsel ifadelerin manasının neyden ibaret olduğu sorusuna farklı cevaplar verilip doğal mananın yanı sıra, doğal olmayan dilsel manadan söz edilir. Gündelik dilde ve bilimlerde önem ve anlamın geniş bağlamında kullanılan mana kavramı farklı dillerde, “meaning, reference, denotation, signifiante; signification, désignation” gibi göstergelere sahiptir. Semantiğin hem sınırları içinde hem de dışında çok farklı uygulamaları olan mana kavramı tanımlanacak olursa her şeyden önce bir defa mana, *hep bir şeyin manasıdır* ve mesela kelimelerin manaları, birleşik ifadelerin, bütün cümlelerin ya da işte eylemlerin de manaları vardır. Mana ve manalandırma / gönderme bağlamında insanın, mevcut bir bağlam içinde anlamaya çalışılan tüm olanaklı fenomenleri genel biçimde uyguladığı gerçeği karşısında mananın anlamının anlam, ağırlık, büyüklük, kullanım, ehemmiyet ile ilişkilendirilerek *semasia* ve *significatio* çerçevesinde, Antik Yunan felsefesinde dilsel göstergelerin manasına ilişkin sorulduğu tespiti yapılabilir (Demmerling, 1999: 111).

Eğer kelimelerin, cümle parçalarının ve cümlelerin manası, kendi başına, yani somut bir bağlam olmadan ele alınırsa, kendi genel anlamlarında, mananın düzlemini oluşturur ki, mananın

¹ Bir şey için durmak (stehen für etwas) fiili burada, göstermek fiiliyle eş anlamlıdır.

üç düzleminden söz edilir ve bu noktada *ifade manası*¹ önemlidir. Bununla birlikte kelimeleri, cümle parçaları ve cümleler için üst kavram olarak ifade kullanıldığından bu ifade manası, bilhassa kelime manasını ve cümle manasını kapsar ve bu ifade manasının düzlemi, semantiğin en önemli nesnesini oluşturur. Mananın cümle manasından farklı bir düzlemi de dışa vurma manasıdır.² İlkın eğer bir cümle kendi ifade manasıyla somut bir bağlamda ifade olarak dışa vurulup yorumlandığında meydana gelıyorsa iletişimsel mana da, mevcut toplumsal bir durumda iletişimsel eylem olarak bir dışavurmanın manasıdır. Öte yandan mesela sözlüksel manalar, kaydedilmiş manalardır ve dil bilgisiyle ilişkili biçim olarak tekil, çoğul, karşılaştırma, şimdiki zaman gibi bir ifade manasına dil bilgisiyle ilişkili mana dendiğinde mana, esasen zihinsel bir tasvir dir ve zihinsel tasvirler de, genelde konsept olarak adlandırılır (Löbner, 2003: 3, 8-16; 24; Buchholz, 1998: 16).

Eğer cümle nin manası, durumun belirli bir türünün zihinsel tasvirini hazırlayan bir konsept ise, tasviri mana, detaylı biçimde tanımlanıp referans ve doğruluk ile daha somut biçimde bağlama sokulur. Mesela söyleşiler gibi başka katılımcılarla işbirliğinde belirli toplumsal kurallara göre yapılan ortak etkinlik toplumsal manayı oluşturuyorsa, ifadeyle ilgili anlam, kişisel duyguların, değerlendirmelerin ve tavırların ifadesinden başka bir şey değildir. Yine çokanlamlılık ya da müphemlik,³ örneğin bir ifade veya dışa vurum, birçok biçimde yorumlanabiliyorsa, müphem görünür ki bu müphemlik kavramı, tüm mana düzlemlerine uygulanabilir. Dilsel mananın sorunlarıyla, ilkin kelimelerle, cümleler veya metinlerle uğraşıldığında, çeviriler yapıldığında veya argümanlar değerlendirildiğinde ya da dil edim-

¹ Ausdrucksbedeutung.

² Äusserungsbedeutung.

³ Ambiguität.

leri araştırıldığında karşılaşılır (Löbner, 2003: 26-28, 36, 43, 53; Wunderlich, 1980: 9).

Öyleyse her mana kavramı için, dilsel ifadelerle beraber, dilsel olmayan şey durumları hakkında bilgilerin aktarıldığı gerçeği, merkezi olmakla birlikte manalar, kullanım durumlarında temellenmiştir ve bu kullanım durumlarında güncellenmiştir. Mana kavramı, güncel bir durumdaki dilsel ifadelerin kullanımıyla ilişkilendirilir. Mana kısaca, bir ilişkidir: Göstergeler arasında, gösterge ile nesne arasında; gösterge ile nesne üzerine düşünce arasında; gösterge ile insanların eylemi arasında; göstergelerin yardımıyla anlaşılan insanlar arasında ilişki olarak manaya bakıldığında semantik teorilerine göre mananın bir bilinç meselesi olduğu tezi sıklıkla işlenir ki, mana bir *kullanım koşuludur* ve dilsel göstergelerin iletişimde kullanılır. Aynı zamanda bunu da aşacak bir temelde mana, *doğruluk koşuludur* ve adı gösterge olan nesnedir. Mana sadece, *nesnelerin bir niteliği* değildir, aynı zamanda *düşüncenin ideal bir nesnesidir* ve *aslî bir niteliğidir*. Sonuç olarak yaygın literatürde mananın ne olduğuna ilişkin iki eğilim mevcuttur ki, çağrışımcılık ve karşıtlarının eğilimi söz konusudur ve manaya dilsel tasavvurun dildışı olanla çağrışımı olarak bakılır (Thürnau, 1999: 1469; Schaff, 1973: 16, 210. Kas-tovsky, 1982: 45-48, 52. Wunderlich, 1991: 32).

Diğer anlam kullanımlarından anlam işlevinin ayırt edilmesi için Frege, işlem¹ kavramını ortaya atıp mana veya gönderim için kaplam² kavramını kullanır ki ifadelerin anlam (bir ilişki objesinin sunulmuşluk tarzı) ile manası/gönderimi (ilişki objesinin kendisi) arasında bir ayırımdan hareket eder. Frege'ye dayanarak, Schlick, Carnap, Neurath gibi temsilcileriyle Viyana Çevresi'nde kendi başına bir önermenin ne zaman açık, bilişsel bir anlam edindiğini sorguladığından anlam ölçütü,

¹ Intention.

² Extention.

yani anlamlı ve anlamsız arasındaki ayrılma olarak, bir ilke geliştirilir. Bu ilkeye göre önermeler, eğer empirik bir doğrulama yöntemi varsa anlamlıdır ve ifadeler de, eğer en azından anlamlı bir önerme varsa, anlamlı görünür (Frege, 1892: 26 v.d.; Löffler, 2011: 1998 v.d.; Kastovsky, 1982: 24 v.d.).

Mana kavramına ilişkin yeni araştırmalar için ölçü olan ve analitik felsefenin merkezi tartışma alanına doğru gelişen Frege'nin dilsel ifadelerin manası ve anlamı arasındaki ayrımına dikkat edilirse, bir adın manasından Frege'nin, ilgili adın ilişkilendiği nesneyi anladığı görülür. Bu noktada bir önermenin manası, bir doğruluk değeridir ki, bir adın anlamı olarak bu adın gösterdiği nesnenin sunulmuşluk tarzı kavranır ve bu, bir önermeyle ifade edilen düşüncüyü gösterir ya da işlev ve ilişki ifadelerini ilgilendirir. Buna göre iki şeyin manası aynı, anlamlarıysa farklı olabildiğinden anlam olarak ve gönderim olarak manadan söz edilebilir. Wittgenstein'a dayanarak doğrulayıcı bir teorinin ana hatlarını taslak haline getiren Viyana Çevresi filozofları, bir önermenin anlamını, doğrulamasının yöntemi olarak işlediklerinden mesela Carnap, kaplam olarak mana ile dilsel ifadelerin içlemi olarak mana arasında Frege'ye dayanarak ayrım yapıp intensiyonel, model teorisi kaynaklı semantiğin ve olanaklı dünyalar semantiğinin farklı konsepsiyonlarına giden yolu açar. Yeni motifler olarak, mana kavramının Wittgenstein geç dönem felsefesi bağlamında orada yapılan ad-nesne-model eleştirisi bağlamından söz edilebilir ki, dilsel ifadelerin manalarına ilişkin soyut biçimde sormak ve bu ifadelerce temsil edilen nesnelere ilişkin sormak yerine Wittgenstein, dil kullanımının araştırılmasına yönelip dilsel ifadelerin anlaşılması için bu dil kullanımının hangi rolü oynadığının açık kılmaya çabalar. Yine bu çaba doğrultusunda, nesnelerin kendi başına, dilden bağımsız varolup olmadığı sorusunu tartışan Wittgenstein'ın, dilsel ayrım eylemlerinin bazında dilsel açıdan aynılaştırılabilir

olanların yapılandırılıp yapılandırılmadığı sorusuna cevap verir. Wittgenstein'in düşüncelerinin yanı sıra dil edimi teorisinin J. L. Austin, J. R. Searle gibi temsilcilerinin ve P. Grice, J. Bennett, St. Schiffer gibi yönelimselcilik temsilcilerinin çalışmalarının, eylem teorisi kaynaklı soru haline getirmeler bağlamında dilsel ifadelerin manasına ilişkin soruyu tartışmaya katkı sunduğu gerçeği, mesela Quine'in mana/gönderim kavramına ilişkin eleştirel bir tartışma girişiminde ve bu kavramı kullanmaya dair tasarrufunda görülür. Dilsel ifadelerin gönderiminin özdeşliği-ne ilişkin bir ölçüt olmadığını savunan natüralist felsefe çerçevesindeki Quine, gönderim kavramı yerine, uyarım kavramını koyar (Frege, 1892; 27 v.d.; Demmerling, 1999: 1112 v.d.; Lorenz, 1995a: 769).

II. Genel Semantiğe Giden Yollar

Eğer mana, dilsel bir ifadenin veya başka bir göstergenin anlamlandırdığı şey ise, o halde *felsefî mana teorisine* semantik demek, tıpkı bugüne dek kullanıldığı gibi, sakınca yoktur. Dilsel ifadelerin manasının bilimsel araştırılmasına yönelik disipline verilen genel bir niteleme olarak semantik söz konusu olduğunda önermelerin ve ifadelerin doğruluk koşulları konu edinilir, ancak genel semantik, göstergelerin kullanımının her biçimini ele aldığından esasen, dilsel ifadelerin genel disiplin gösterimini ve bununla birlikte önermeler ile ifadeler arasındaki çıkarım ilişkilerinin veya ifadelerin, önermelerin doğruluğunu, geçerlik koşullarını araştırır. Burada dil felsefesinin parçası olarak felsefi semantik ile genel semantik arasında bir ayrımın baştan sona yapılması gerektiği açıktır (Stekeler-Weithofer, 1999: 1453; Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 581).

Eğer semantik, mananın araştırılması ise, dilbilimsel seman-

tik' de, mananın dilbilim içerisinde araştırılması olacağından bu dilsel mananın tüm açılarını örteceği bilincinde dilbilimin, dilsel ifade edilip aktarılan mananın bütünlüğüyle uğraşmaya-acağından söz edilir ki buna göre, dilbilimin ilk etapta tüm dillerin göreceli olarak küçük miktarıyla ve doğal dillerle uğraştığına ve mantıkçıların dilinin, doğal olmadığı olgusuna işaret edilir. Saf ve mantıksal semantiğin, semiyotiğin ve semiyolojinin diğer dallarından ayrılan dilbilimsel semantik, diğer bilimler gibi, seçip veri olarak gördüğü fenomenleri zorunlu biçimde idealleştirerek yöntemsel ve teorik bakımdan gösterilen perspektif açısını baz almada dilsel ifadelerle uğraşırken dilbilimsel olmayan felsefenin ise mantık, psikoloji, sosyoloji antropoloji, tarih gibi birçok komşu disiplinle beraber, dilsel manaya yakınlaştığı olgusu sabittir. Ancak bu noktada yine Lyons'a göre (1991) dilbilimsel semantiğin konu alanının sınırlanması, kökensel olarak birbirinden bağımsız iki tarihsel gelişimin sonucudur ki bunlardan biri, mana teorisi olarak doğruluk koşullarının işlenmesi ve biçimlendirilmesidir ve bir diğeri de, Saussurecü veya Bloomfield sonrası yapısalcılık ve de Chomsky sayesinde 19. yüzyıl tarihselciliğinin ödevidir. Mana öğretisi terimi, 19. yüzyılın tarihsel yaklaşımlarını çağrıştıırken semantik kelimesi de bugün, 20. yüzyıl yaklaşımları için karakteristik olanın gösterilmesi amacıyla yaygın literatürde kullanılmaktadır (Lyons, 1991: 3).

Şimdi eğer dilbilimsel semantik, mananın dilbiliminde araştırılması olarak tanımlanırsa, dilbilimsel olmayan semantik olarak felsefe, mantık, psikoloji, semiyotik gibi dilbilimsel olmayan disiplinlerde mananın araştırılması dilbilimsel olmayan semantiği teşkil edeceğinden tüm bu disiplinler için de dilbilimde olduğu gibi, dilsel mananın söz konusu olduğu reddedilemez, ancak, dilsel olmayan mana veya dilsel mana-

1 Linguistische Semantik.

ların açılarıyla ilgileri, kültürel bir öneme ve değere sahiptir. Kendi içerisinde birçok dala ayrılan dilbilimsel semantikte, dilsel ifadelerin analiz edildiği farklı, mesela sözlüksel, gramer ve fonolojik düzlem gibi düzlemlerin varlığı göze çarpar. Mana teorisinin¹ ve semantik teorisinin,² eşanlamlı olduğu elbette iddia edilebilir, ancak semantik teorisinin mana teorisinden daha dar bir anlamı olacağından mananın ne olduğu sorusu, semantik teorisinin merkezi sorusudur ve dilbilimsel semantikte saf dilsel araştırmalar zahmetsizce bu veya şu felsefi yorumdan çözülüp çıkarılabilir (Schaff, 1973: 127; Lyons, 1991: 4, 7; Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 581; Stekeler-Weithofer, 1999: 1459).

Bu ayrımın temellerine girişilecek şekilde en başta, dilsel ifadelerin manası veya genel olarak herhangi göstergelerin manası öğretisi anlamında semantiğin, kendi yakın alanını oluşturan semiyotik, sentaktik, pragmatik ile doğrudan ilişkili olduğunu iddia veya talep etmek sistematik bir tasvir açısından önemlidir, fakat ilkin Bréal tarafından kullanılarak, genel dilbilimin nitelenmesi için mana dönüşümünün teorisi olan *semasiyoloji* ifadesinde tezahür etmiştir. Semantik, bugünkü kullanımıyla öncelikle ve genellikle *dilsel manayla* uğraşan dilbilimin bir dalı olarak yine manayla uğraşan felsefe, psikoloji veya edebiyat biliminden farklı yöntemleri kullanır ki mana kavramı, gündelik hayattan bilimsel söyleme her alanda araştırmalarının temelinde yatan en parlak kavramlardan biri olduğundan, aynı zamanda disiplinlerarası düzlemde önemli bir konuma sahiptir. Onunla bağlantılı sorunlara bakılırsa, bir sınır çizilebilir, ama *mana analizi* için kullanılan bazı yöntemlerin yanı sıra semantiğin görev alanları olarak yaygın literatürde çeviri, çıkarımlar, başkalaştırmalar, genişçe açıklamalar ve dil hataları gibi belirli konu türlerinden söz edilir. Felsefi semantikle farkında dilbili-

¹ Bedeutungstheorie.

² Semantische Theorie.

min dalı olarak semantik, *dilsel mananın teorisidir* ve *kelimenin en geniş anlamında manayla uğraşmaz*, aksine *dilsel ifadelerin anlamını* inceler. Mesela ilginç bir örnek olarak kavramsal rol semantiğine göre, bir temsilin manası, eyleyenin bilişsel hayatındaki, mesela, algıda düşünce ve karar vermedeki bu temsilin rolüdür ya da toplumsal takastaki role bakılır ve de bir sembolün bilgisayarda ya da beyindeki rolü incelenir (Wunderlich, 1980: 12; Löbner, 2003:1-3; Block, 1995: 242. Lorenz, 1995a: 767; Schmidt, 1969: 40).

Oluşum açısından bakıldığında dilbilimiyle ilişkili ve artık dilbilimin bir dalı olarak semasiyoloji anlamında semantik ismini 19. yüzyılın sonunda çıkardığı “Essai de sémantique. Science des significations” adlı eserinde işleyen Bréal, semantiğin ana hatlarını göstermeye çalışıp semantik tabirinden dilbilimin bir alanını anlar ki semantik, bir nitelemeler / belirtmeler bilimidir.¹ Esasen Avrupa’da geleneksel gramerin ve mantığın asıl başlangıçlarına, yani Platoncu spekülasyonlara ve İsa öncesi 4. ve 5. yüzyıldaki çağdaşlarına geri gider. Ancak her ne kadar düşünürler ve şairler yüzyıllardır insan diliyle uğraşıp dil, ruh ve dünya arasındaki ilişkiyi ilgilendiren semantik soruları, antik Yunan kültüründen bugüne tartışsalar da bugün bilinen mantıksal ve felsefi biçimiyle semantiğin tarihi, semantiğin kendi koşullarına göre genç bir disiplin olduğuna işaret etmektedir. Mesela Marx ve Engels döneminde, dilbilimsel semantik yaklaşımları bir yana hiç olmadığından semantik adının, göreceli olarak yeni olduğu tezini öne sürmek yerindedir. Görüldüğü üzere *mana bilimi* nitelemesi için ilkin geç dönem 19. yüzyılda kullanıldığında Yunancadan *manalı* ve *anlamlı* olarak çevrilebilecek *semantikos* tabirinden türemiştir ve ilkin 20. yüzyılın birinci yarısında Alman araştırmacılar, semantik olarak *mana*

¹ Semantike techne.

öğretisinden' söz etmişlerdir ki semantik tabiri, manaya olduğu kadar dil araştırmalarına olan ilgi için de kullanılagelir (Lyons, 1991: 1; Schaff, 1973: 6, 10; Schwarz, 2014: 22; Bréal, 1897: 9).

Esasen M. J. A. Bréal'e dayanan, fakat 1830 senesinde Ch. C. Reisig'in semasiyoloji ifadesi dikkate alınarak terminolojik açıdan *mana öğretisi* için kullanılan semantik kelimesine bugünkü kullanımları ışığında ve sentaks veya pragmatik ile semiyotik ilişkisinde semantik kavramına asıl şeklini, 1938 senesinde Ch. W. Morris ve R. Carnap'ın verdiği olgusu, yaygın literatürde işlenir. Fakat onlardan önce A. Tarski, kendi araştırmalarına "semantik"² başlığını verip sadece göstergelerin konfigüratif ya da sentaks ile ilgili etmenleriyle veya göstergelerin düzenlenmiş yeniden şekillendirmeleriyle uğraşmadan, aynı zamanda manayı işlemeye çalışır. Bu sayede semantik, göstergeler ile somut veya soyut gösterilenler³ arasındaki ilişkinin öğretisi olarak ortaya çıkar ki bu, aynı zamanda önermelerin veya ifadelerin doğruluk koşullarının belirlenmesinde göstergelerin rolünü inceler. Ancak bazı yazarlar, semantik kelimesini genel şekliyle *dil felsefesi* anlamında kullanmaktadır. Arka planda ise *sema* (işaret, gösterge) veya *semaneın* (göstermek, işaret etmek), semantikos (göstererek, işaret ederek) *Semantics*, *sémantique*, *semantica*, *Semantik* biçiminde oluşmuş semantik kelimesi için Türkçede 'anlambilim' olarak *çeviri kelimesi* de kullanılmaktadır (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 581; Stekeler-Weithofer, 1999: 1453; Schneider, 1995: 259; Aksan, 1997: 16 v.d.).

Psikolojik tercih edilen teori parçalarına hizmet eden dilbilimsel semantikte esasen sadece anlam düzlemi olduğu sonucuna, felsefî semantiğin özel hale getirilmesi için varılabilir ki mantıksal semantik, mantıksal teori oluşumlarına dayanıp re-

1 Bedeutungslehre.

2 Semantisch.

3 Designata.

ferans düzleminde çalışırken doğal dilin semantiği elbette farklı bir düzlemde çalışır. Dil felsefesinin bir bölümünü teşkil eden felsefi semantiğin gelişimi, model teorisinin ve intensiyonel semantiğinin yeni gelişimleri, gerçi Krispke ve Montague'ın sayesinde oldu, ancak Carnap ve Tarski'nin tam biçimsel ve aksiyomatik semantiği karşısında ilerleme kaydettiklerinden, içeriksel bakılırsa, doğruluk koşulları semantiği ve olanaklı dünyalar semantiği bağlamında Wittgensteinci *Tractatus*'a yönelmişlerdi ki böyle bir model teorisi semantiği doğal dillerin dilbilimsel semantiğinin özel yöntemlerini uygular. O halde, nesnelerin, niteliklerin ve ilişkilerin olanaklı dünyalarda çok önceden var oldukları tezinden hareketle bu antiteler, yorumlanması gereken biçimsel dilin kelimelerine tanzim edilmekle birlikte, olanaklı dünyaların soyut modeller olarak nasıl belirlendikleri, nesneleri ve ilişkilerinin nasıl dilsel olarak yapılandırılıp tekil olarak bireyselleşmiş veya bireyselleştirilebilir olduklarını ve aksiyomatik veya naif kümeler öğretisi¹ nasıl ayrıldıkları sorusu parantez içine alınır. *Tractatus*'taki biçimsel ideal dile yönelik olan semantik ile farkında Wittgenstein'in, kendi geç dönem felsefesinde normal dilin semantik kullanım biçimlerinin bir çeşitliliğini ele almasıyla yöntemsel açıdan, matematiksel modellerin tek taraflı diyetinden, işte kavramsal veya semantik ilişkilerin tasvir biçimlerinin ayırt edildiği gerçeği karşısında biçim belirleyici örnekler, paradigmalar ve de karşılaştırma veya biçim analizi amaçlı yapılandırılan dil oyunları çeşitliliği öne çıkar. Yine mantıksal semantikte uygulanan model tarzındaki yöntemlere dair refleksiyon sayesinde Wittgenstein'in, semantik veya mantıksal biçimin daha esnek bir kavramına vardığı tezi doğrudur ki bu mantıksal biçimlere doğru önermelerin, saf kavramsal (yarı totolojik veya analitik) ya da gramer olmayan önermeler

¹ Mengenlehre.

olarak değerlendirilebilir hale geldiği açıktır. Mentalist ve realist semantik arasında bir ayrıma yaygın literatürde yine pragmatik semantik, intensiyonel semantik gibi ayrımlarda olduğu gibi sıkça rastlanır (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 588; 581; Lorenz, 1995a: 772; 769 v.d.; Stekeler-Weithofer, 1999: 1453).

Öte yandan eğer semantik biçimler ve kavramsal doğruların, genellikle bu kurallar veya oyunlar tekil biçimde görünüp görünmemeleri bir yana, biçim belirleyici dil oyununun verili veya sorunsuz kabul edilen oyun kuralları biçiminde tanımlanan varsayımlı paradigmalara vardığı kabul edilirse, semantik biçim kavramına ilişkin bu genel görünüşü savunan felsefi bir semantiğin, açık şekilde semantik kuralların veya paradigmatik dil oyunlarının genel sistem anlamında dilin kapsayıcı biçimsel bir teorisi taslağını çizme hedefine yöneldiği gerçeği araştırmacı dikkati çeker. Her ne kadar bu hedefi gütmeye, daha ziyade semantik biçim, mana ve genel olarak semantik kavramına dair tek taraflı tasavvurları yaratsa da bu eleştiri, doğal dil semantiğine, model teorik semantiğin sağın yöntemlerini aracısız koyma denemelerinin değerlendirilmesi için önemli görünür (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 589).

Bu kısa tasvir edilen ayrımlardan sonra semantiğin soruları, konuları, görevleri, manası ve semantik araştırmanın disiplinlerarası ve felsefi önemi, gerçi semantiktabinin insaklı olduğu birçok sorunu beraberinde getirir ve belki tüm bu sorunlara değinme hedefi küçük bir inceleme için imkansızdır, ama en azından ana hatlara, tıpkı Schaff'ın incelemesinde (1973) olduğu gibi, değinmekte yarar var. Semantiğin felsefi yönü veya onunla bağlantılı felsefi sorunlar söz konusu olunca tek taraflı veya detaylı analizlerden ziyade mutlaklaştırmadan öz belirlenimlerine girişmelerin zorluğu, konuların ve sorunların tasviri sayesinde hafifler. Tüm dillerde mana değişimi üzerine bilgilere dayanan genel semantik problematiğini, genel dilbilim alanından çıkmış

çalışmaların çoğunun, merkezi problematik olarak gösterdiği olgusu mesela Bulachovskij'in dilbilime yaptığı girişte, semantiği tanımlarken onu dilbilimin en önemli disiplinlerinden biri olarak incelemesinde tespit edilebilir ki ona göre dil biliminin dalı olarak semantiğin ya da semasiyolojinin, *kelimelerin ve ifadelerin mana değişimleri*yle uğraştığı elbette iddia edilebilir, ancak bu genel geçer tanıma rağmen, farklı tanımlamaların varlığı şüphe götürmez. Mananın özü, mana değişiminin nedenleri, bu değişimlerin somut biçimleri, kopulanın işlevlerinin analizi, tümel ve tikel ayrımı gibi semantik araştırmaların temelinde bulunan konuların yanı sıra mananın göstermeyle ilişkisi, semantiğin temeli ve merkezi olduğundan kelimelerin manalarının bilimi ve manalar tarihi olarak semantik, gösterge ile gösterilen arasındaki alanın genişlemesinde büyük rol oynar. Mana sorunu bağlamında dilbilimciler, semantik çalışmalarını ilk etapta, hangi dilsel unsurlara manaların eklendiği sorusuyla ya da mananın farklı türlerinin ayrıştırılmasıyla bu manaları tasnifinin nasıl yapılacağı sorusuyla biçimlendirirken dilbilimsel semantiğin manalar tarihinin araştırması çerçevesinde bir başka büyük sorununun, mana değişimi ve sebeplerine ilişkin sorun olduğu söylenebilir ki, mananın değişebilirliğinin sebepleri ya dilin kendisinde ya da dil dışı olan toplumsal veya psikik faktörlerde ortaya çıktığından buna uygun olarak semantik, bu değişebilirliğin yasalarını ya otonom ya da heteronom işlemek zorundadır (Schaff, 1973: 7 v.d., 11 v.d., 19, 24; Creswell, 1991: 24).

Şimdi konu ve sorunları belirtirken semantiğe ilişkin başlangıçtaki felsefî ve bilimsel ayrım için semantiğin dilbilimin dalı olduğu iddiasından kaynaklanan bir sınırlandırmadan yola çıkılabilir. Bu sınırlandırmaya göre sadece ve sadece kelimeler, cümleler ve gramer biçimleri gibi dilsel ifadelerin manasıyla uğraşan semantiğin konuları arasında, bizzat dilsel ifadelerin manası fenomenini aştıklarından dolayı, eylemler ile fenomen-

lerin manası gibi bir konunun olmadığı dillendirilir ve elbette dilsel ifadeler ya da dışavurmalar gibi sadece bazı eylemlerin ve manaların semantikte işlendiği yargısı yaygın biçimde savunulur (Löbner, 2003: 3 v.d.; 21).

Eğer birçok dilbilimsel terim gibi semantik terimi de farklı kullanılıp bir yandan bizde kayıtlı bilgi sistemimizle ilişkilenecek için semantiği kullanarak aynı zamanda semantik, bu zihinsel bilgi sistemiyle uğraşan bilim veya araştırma disiplini olarak kavranırsa genel haliyle semantiğin, dilsel ifadelerin manalarıyla uğraştığı veya tüm semantik teorilerinin anahtar kavramının, mana olduğu tezine varılabilir ki semantik, bilhassa çok anlamlılık ve kökenleriyle de uğraşır (Schwarz, 2014: 17).

Tanımlamaların bu arka plan bilgilerinin ışığında semantiğin görevleri ve ödevleri de belirlenebilir. Ünlü semantikçi Wunderlich'in (1980) haklı sebeplerle savunduğu gibi semantiğin öncelikle ve genellikle birinci görevidir *çeviri*. Olabildiğince aslına sadık, gerekli olduğu kadar da serbest çeviri en önemli ölçüt olduğuna göre kelime kelime çevirinin aslında olmadığı, ama izlendiği tezini Wunderlich, morfolojik kategorilerin çevirisiyle ya da sentaks ve kelime konumunun çevirisiyle karşılar ki, kelimenin uygun karşılıkları bulunduktan sonra ifade edilen iletişimsel işlevlerin kullanılır olup olmadığı ya da çokanlamlılıkların, belirsizliklerin, oyunların, deyimlerin, resimlerin ve metaforların çeviride korunmadığına dikkat edilir. Bu çeviri usullerine ek olarak, çevrilen dilde aynı biçimde duruma uygun çevirileri bulmak ya da aynı stil düzleminin çevirilerini bulmak ideal bir çeviri için önem arz eder. Dilbilim için en büyük ve en eski pratik sorunlarından biri olarak çeviride, ifadelerin veya metinlerin bir kaynak dilden başka bir hedef diline çevrilmesi için tipolojik açıdan çok farklı diller söz konusu olabildiğinden, mesela yapısı ve gelişimi açısından farklı diller bağlamında diller arasında tipolojik ortaklıklar belirebilir; zira tarihsel olarak

yakın ve akrabadırlar; hatta birçok tekil dilin farklı makamlarının ve varyantlarının olduğu gerçeği karşısında kaynak dil ile hedef dil arasındaki ortaklıklar ne kadar çoksa, çeviri bir o kadar az başarılabilir; çünkü aynı şekilde, dil ve dilbilim üzerine refleksiyonun gelişimi kuvvetli bir biçimde çeviri sorunuyla şekillenmiştir ki Wunderlich örnek olarak Almanca'nın bu konuda Latince çevirilerden çok şey kazandığını, Notker von Galen (950-1022) çevirileriyle tıpkı 500 yıl sonra Martin Luther'in (1483-1546) İncil çevirileriyle Alman diline büyük katkılarına dair tarihsel olgularla tespit eder ve bir benzerinin Dante örneğinde İtalyanca için geçerli olduğundan hareket eder (Wunderlich, 1980: , 15, 19 v.d.).

Dilbilimin Yeniçağda yükselişinin, bir yandan eski diller (Yunanca, Latince İbranice), diğer yandan Avrupa ve Avrupa dışı dillerin materyale uygun kavranışı sayesinde olduğunu iddia eden Wunderlich, burada sömürgecilerle takastan hareketle bu çeviri durumunda karşılaştırmalı ve çok dilli sözlükler, dil koleksiyonları, gramer kitapları, jenealojik, sistematik-tipolojik (Sanskritçe) eğilimler ve Farsçaya yaklaşımlara dikkat çekerek Schlegel, Rask, Grimm ve Humboldt'un çalışmalarını öne çıkarır ki, 50'li yıllarda da çeviri sorunu, dilbilimin gelişimine katkıda bulunduğunu çok haklı olarak vurgular. Zira dilsel bir iş ve emek olarak çeviride sentaks, semantik ve pragmatik gibi etkinliklerin birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğu tezi, tartışılmaz bir dilbilimsel gerçekliktir (Wunderlich, 1980: 16-17).

Semantiğin ikinci görevi olarak Wunderlich, sonuçlar çıkarıp çıkarımlara sahip olan dil eleştirisini gösterir ve mevcut dilsel ifadelerden hangi sonuçların çıkarılabileceğini tespit etmekten ibaret olan bu görevi, birçok bağlamda bulur. Bu bağlamlara göre mana, anlamanın izahatıyken anlama, bir dinleyicinin veya okurun, kendi bilgisinden dil, durum ve dünya bilgileri bağlamında bir ifadeden belirli sonuçlar çıkarmasıdır. Bu her iki önemli gö-

revden sonra, semantiğin üçüncü görevinin, en temelde yatan olduğu gerçeği, yani insan, birinin bir dışavurmayla esasen ne dediğini, bir cümleyle, deyimle, sözle her şeyi ifade edebilip etmediğini bilmek istediğinde ifadeler, cümleler ve kelimeler yorumlanmakla birlikte insanın kendini dilden uzaklaştıramadığı gerçeği vurgulanmalıdır. Eğer yorumlamak, başka kelimelerle aynı şeyi veya benzerini söylemek ya da belki de biraz daha tam, anlamlı ve açık bir şekilde dile getirmek ise, yorumlamanın hem çevirmeyle hem de sonuç çıkarmayla ilişkisi olduğu tespiti, bir yandan mevcut bir formülleştirmenin bir tür dil içi çevirisi olduğu, ama aynı zamanda, kökensel formülleştirmeden bir sonuç çıkarmanın olabildiğince kapsamlı olduğuna dayanır ki, her sonuç çıkarma, olanaklı bir yorumlama açısını belirtir. Semantik sapmalar başlığı altında Wunderlich, semantiğin dördüncü sorun alanını belirler; buna göre bu alanda anlamlı ve anlamsız arasındaki ayrım önemli olduğundan bu anlamsızdır, saçmadır, budalaca, çelişkilidir, tamamen ahmakçadır diye insan başkalarının ifadelerine cevap verir. Ancak Wunderlich'in yerinde tespitiyle bu semantik sorular saptırıcıdır ve anlamsızlığın belirli bir ölçüsü daima vardır (Wunderlich, 1980: 38, 41, 71, 106).

İnsanlar arasında anlaşılma, bazen spontane ve sorunsuz işler ya da dil ve kurallar üzerine tefekkür etmenin bir sebebi görünmez; ama herhangi bir şey yolunda gitmediğinde ilkin o zaman bir neden bulunduğundan, bu tarz sorun durumlarından hareket etmenin dilbilimcinin eski bir görevi olduğu gerçeği açıktır. Fakat bu sorun durumlarında, belki de gizli kalacak bir şey, iletişimin belirli bir kuralıyla ilişkili bir biçimde, hatanın özel bir kaynağı keşfedilebilir ki tüm düzlemlerde hatalar, mesela fonetik hatalar, kelime karıştırmak, farklı deyimlerin kaynaşması, yanlış sentaks yapılanmalar, duruma uygun olan ifadeler vs. daima söz konusu olabilir. Bu görevlerin dışında Wunderlich, mana analiziyle ilgili, başka yolları sorgular ve bunları

sırasıyla stereotip analizi, sözlüksel indirgeme, mantıksal analiz ve sözlüksel alan analizi biçiminde listeler. Ancak mesela mana sorununun karakteristiğine, mana teorisi kaynaklı araştırmaların durumuna; bazı önemli mana teorilerinin tipolojisine; mantıkta ve dilbiliminde mana sorununun konumuna ilişkin atıflara bakılarak; dil felsefesiyle ilişkili mana analizinin koşulları bağlamında bir semantik analizin yaygın semantik literatüründe geliştirildiği durumda semantiğin farklı türlerine alan açılır (Schaff, 1973: 55; Wunderlich, 1980: 107; 124. Schmidt, 1969: 9, 35).

Semantiğin geniş alanlarına girmeden önce destekleyici ve özetleyici bir tasvir yetinilecek olursa iki türlü semantikten, yani bir yandan tekil dillerdeki tekil ifadelerin manalarıyla uğraşıp daha büyük ifadelerin manalarını yaratmak için nasıl bir araya geldiklerini inceleyen *dilbilimsel semantik*ten, diğer yandan ikinci proje olarak, mananın işlevsel temel doğasının ve özünün araştırılmasının tezahürü olan *metafiziksel semantik*ten söz edilebilir. Manalarla uğraşı olarak kelimelerin gösterilenle ilişkisine de girmeyip, aksine manaların tarihiyle ilgilenen dilbilimsel semantiğin semasiyoloji olarak spesifikliği, manaların doğuşu ve mana değişimlerin ortaya çıkarttığı ilkelere ilgide temellenir ki, kendi araştırmalarında dilsel biçimlenmişliklerin ve manaların tarihsel yönü vurgulandığında, bu sefer sorunun bir başka yönü, sistematik yönü gözden kaçırılır. Dilsel ifadeler ile gösterilenler arasındaki ilişkilerin alanına dilbilimsel semantik girerek gösterge sorununa tosladığından dilbilimci semantikçi, dilbilim alanındaki gösterge teorisiyle zorunlu biçimde uğraşır. Bu disiplinin spesifik bir ödevi de, manalar tarihinin araştırılması, dilin tarihsel işleniş olduğu halde, göstergenin işlevi ve karakteri, göstergelerin bir şeyi göstermelerinin nasıl olduğu bağlamında zorluklar vardır ve bunlar, dilbilimsel semantiğin tüm alanları değildir. Temel alanları, şimdi görüleceği gibi çok daha fazladır (Schaff, 1973: 14, v.d.; 26).

III. Cümle ve Metnin Berisinde Kelimenin Dilbilimsel ve Sözlüksel Semantiği

Mana öğretisi olarak semantik, aynı zamanda kelimelerin ve cümlelerin manasının incelenmesidir ve esasen mana kavramının kendisi çok anlamlı olduğundan mananın ne olduğu sorusuna cevap olarak gündelik yaşamda, en azından iki alternatifte rastlarız; belirli bir bağlamda işlev ya da görüş anlamında mana ve dilsel ifadelerin konvansiyonel belirlenmiş bilgi içeriği anlamında mana söz konusudur ki dilbilimsel semantik bu ikinci mana açısıyla ilgilenir. Kelime semantiğine dönülecek olursa kelimelerin manaları, dilsel ifadelere bağlanmış ve dünya hakkında bilgiler kaydeden manevi bütünlüklerdir. O halde manalar, uzun boylam niteliğine sahip insan belleğinde dilsel ifadelere bağlanmış kavramsal birlikler olarak görülürse semantik, karmaşık ve çok yönlü bir çalışma alanı olarak belirlediğinde mana problematiğinin, birçok konu alanına öteden beri bulaşmış olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalınır (Schwarz, 2014: 17;

Crimmins, 1995: 239 v.d.; Saeed, 2009: 3, 6).

Bu farklı alanlar elbette semantiğin elbette farklı türlerine atıfta bulunur ve Busse'nin (2011) kendi tasnifinde yaptığı gibi bu çalışmada da, kelime, cümle ve metin ayırımına girilip, en genel anlamıyla *kelime semantiği*² merkeze alınacaktır. Kendi ön bağlamında *cümle semantiği*² şimdiye dek, mantıksal yönelimli modellerin etkisi ve hükmü altında kalmasına rağmen hem geleneksel hem de yeni yapısalci ve oluşumcu gramer öğretisinde cümle semantiğinin, ayrıca uzun zaman boyunca yanlış bir biçimde önceden sentaks öğretisinin kuvvetli gösterge halkalarının ifade kısmına odaklanmış modelleri sayesinde örtülü görüldüğü gerçeği tasvir edilebilir. Yine teorileri ve konseptleri öncelikle kelime semantiğinin teorileri olarak nitelenen dilbilimsel ve felsefi semantiğin modellerinin çıkış noktasında açık biçimde şart koşulan iki öncül bulunur ki buna göre mana kelimesiyle ilişkilenen şeyingenelde belirli bir biçimde mana olarak gösterilen her şeyin kendi doğası gereği benzer veya tamamen aynı olduğu homojenite öncülü ise, bir yandan hemen hemen tüm mana teorilerinin kelime semantiğiyle sınırlandırılmasında, diğer yandan bir cümlenin manası, kendi parçalarının manalarından birleşim olarak bir cümlenin manasının kavrandığına ilişkin bugüne değin savunulan pozisyonda yeniden bulunur. Busse, bu her iki öncülün aslında sorunlu olduğundan yakınıp, başlangıçtan itibaren ne isimler, sıfatlar, bağlaçlar, edatlar, ilgeçler şeklinde tüm kelimelerin aynı şekilde manaya sahip olup olmadığı ne de kelimeler, cümleler, metinler şeklinde farklı düzlemlere mana yüklemine, bu merkezi kavramın başka ayrışması olmaksızın yüklenip yüklenmeyeceğinin belirlenmediğini savunur. Buna tekabülen neredeyse tüm kelime semantiği teorileri, *otosemantik*ayla (isimler/adlar gibi kendini anlamlan-

¹ Wortsemantik.

² Satzsemantik.

dıran, kavram kelimeleri) sınırlanıp çoğu diğer kelime türleri (edat, tanımlık, bağlaç gibi *sinsemantika* / birlikte anlamlandıran, işlev kelimeleri) kendi açıklama alanlarının dışına çıkar ki, ayrıca prototipik kelime oyunu ve onunla paradigmaları oluşturarak, çoğunlukla *konkreta*, yani manaları açık bir şekilde aynılaştırılabilir bir bağlaşığı söz konusudur. Ancak önceden *abstrakta*'lara (yani anlam/duyu psikolojisince doğrulanabilir bağlaşıklık olmayan kelimelere) bugüne değin yaygın (kelime) mana/sı/ modellerinin birçoğu sorunsuz biçimde uygulanabilir olmadığından semantiğin bugünkü teorilerinin, çoğunlukla sınırlı bir menzile ve ifade gücüne sahip teoriler olduğu gerçeğini belirten Busse, dilsel gösterge sistemlerinin, kendi unsurlarının ve kullanım tarzlarının çok işlevselliğinin karmaşıklığındaki yüksek derecesi karşısında, semantiğin tüm gerçekte araştırılan veya düşünülebilir nesneleri ve fenomenlerinin birlikli teorik bir modelle uygun biçimde kavranabildiği gerçeğini ihtimal dışı görür. Zira ona göre karşıtını iddia eden birleştirici programlar, yeni semantik araştırmasında pek temsil edilmez (Busse, 2011: 2 v.d., 6).

Dilbilimsel semantik, dilbilimin bir parçasıysa, o zaman kelimelerin, cümlelerin ve metinlerin kullanım biçimi olarak manasının araştırılıp farklı açılara göre sistematik tasvir edilmesi gerekir. Geleneksel gramer yazımında yaygın literatür dilbilimsel semantiğin öncüleri olarak leksikoloji, etimoloji ve retorığı gösterirken konu açısından kelime semantiği, cümle semantiği, metin semantiği, nesne teorisi ve referans teorisi arasında ayırım yapıp metodolojik açıdan ise, mananın uygunluk semantiği ile kullanım teorisi arasında, geleneksel semantik, yapısal semantik, yorumcu semantik, jeneratif, pragmatik veya pratik semantik arasında sınırlar çizer ki, dilbilimde geleneksel veya klasik semantik, özünde semasiyoloji olarak manaların tasnifidir ve özellikle dikkat edilen temel kategoriler çokanlamlılık, ortak

anlamlılık, eşanlamlılıktır. Konu açısından evvela tekil sözler, isimler, sıfatlar ve fiiller ön planda olmakla beraber, mana dönüşümü, tipleri ve sebepleri de öne çıkarılır ki mana kavramının kendisi, genelde büsbütün, dilden bağımsız tasavvur olarak anlaşılıp, kelimelerle bir şekilde çağrışımsal olarak bağlantılı hale getirilir ve bu geleneksel düşünce modeline bilhassa Ogden / Richards'ın ortaya koyduğu semantik üçgen de dahildir. (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 589; Stekeler-Weithofer, 1999: 1453).

Bu durumda eğer semantiğin asıl hedefi, kelimeler ile cümlelerin manası üzerine bilgimizi keşfedip tasvir etmekten ibaretse, semantiğin farklı şekilleri arasında ayrıma gidilir. Mesele sözlüksel semantik,¹ sözlükte kaydedilmiş ifade manalarını tasvir ederken oluşum semantiği² de, kelime oluşumu semantiği olarak ve kelime oluşumunun kurallarına göre biçimlenen kelimelerin manasını tasvireder. Dilbilgisiyle ilişkili biçimlerin semantiği, serbest biçimde tercih edilebilen dilbilgisiyle ilişkili biçimlerin mana katkısıyla uğraşır ve buna karşın cümle semantiği ise, öğelerin manalarının karmaşık bir ifadede nasıl birlikte etkilediklerini tespit eden kuralları tasvir etmeyi görev edinmiştir. Dışavurma semantiği³ mesela mana kaymaları gibi mekanizmaları ve bu mekanizmalar oluşumsal türetilmiş ifade manası bazında hangi dışa vurma manasının bağlamdaki bir ifadeyi alabildiğini belirler (Löbner, 2003: 3 v.d.).

Konusu, mana ile sentaks yapı arasındaki bağlam olan oluşum semantiği, karmaşık ifadelerin manalarının, parçalarının manalarının kombinasyonu ile oluştuğundan hareket eder. Fakat tüm bu iş bölümü ve ayrımlara rağmen dilsel mana, geniş bir alan olduğundan mana açılarını büyük bir açısı, gramer sis-

¹ Lexikalische Semantik.

² Kompositionsemantik.

³ Äußerungssemantik.

teminin bir parçası değildir, aksine dil kullanımında ortaya çıkarak dilbiliminde iki kısma ayrılır ki bunlardan kelimeyle ilişkili veya konvansiyonel mana, semantiğin sorumluluk alanını belirlerken diğeri ise, durum ve kullanım manası olduğundan pragmatiğin konusu olarak ortaya çıkar (Zimmermann, 2014: 11, 14).

Eski Fransızca etkileriyle şekillenmiş terminolojiye bakılırsa, semasiyoloji anlamında semantik, her şeyden önce dilsel göstergelerin ve gösterge halkalarının (sentagma, cümle ve metinler) manasının araştırılmasıyla uğraşan dilbilimin bir dalıdır ve dar anlamında bu kavram, dilsel birliklerin manasını da gösterdiğinden mesela karmaşık dilsel ifadelerin düzenlenmesine benzer olarak, kelimesemantiği veya sözlüksel semantik, metin ve cümle semantiği arasında ayırım yapılabilir. Semantiğin gösterge teorisi olan semiyotik ve dil felsefesiyle (analitik felsefe) ilişkilere atıfta bulunur ve de modeller sayesinde çok farklı yönelimlerde daima etkilenmiştir. Gösterge teorisini Morris'in semantik, sentaks ve pragmatığe ilişkin bölüşümü öncü olmuştur. Kendine has akademik disiplin olarak dilbilimine benzer biçimde 19. yüzyılda öncelikle tarihsel kelime araştırması bağlamında ve dil psikolojisi yaklaşımlarının güçlü etkisi altında ortaya çıktığında semantik, Saussure'ün (1916) sayesinde genişlenen sistem dilbilimiyle ilişkili dönemeçten sonra ise, öncelikle uzun zaman boyunca, dilbilimin (fonoloji, morfoloji, sentaks gibi) kolay sistematize edilebilir ve biçimlendirilebilir dal disiplinleri lehine savsaklandı ki, kısmen Amerikan yapısalcılığında "kesin bilimsel" olarak araştırılabilir olmayan olarak görülür ve ilkin 20. yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarından beri, daha güçlü biçimde teorik ve yöntemsel kurulmuştur. Dilbilimsel dal disiplinini olarak semantiği merkezi çevresinde hem teorik-kavramsal açıdan hem de empirik araştırma pratiği bakımından, şüphesiz sözlüksel semantik veya kelime semantiği döner ve daha yüksek

organizasyon düzlemlerine ait dil birliğinin semantik modellerinin (cümleler, metinler), hem teorik hem de yöntemsel, kelime manasının konseptlerinden türetilmesi gerektiği görüşü, hâlâ geniş biçimde yayılmıştır. Kelime semantiğinin modelleri ve teorileriyle ilişkide, tasavvur teorisiyle ilgili semantik, belirti¹ ve öge / bileşen² semantiği, mantıksal semantik, prototip veya stereotip semantiği ve pragmatik semantik arasında ayrıma gidilebilir (Busse, 2011: 1 v.d. Aksan, 1997: 27 v.d.).

Sözlüksel veya kelime semantiğinden daha az kuvvetli bir biçimde teorik olarak, cümle semantiğinden söz edilebilir ve ilkin yavaş yavaş ifade ve yapı yönelimli sentaks modellerinin hakimiyetinden çözülmeye başladığından burada her şeyden önce biçimsel mantıksal semantik ve de daha ziyade pragmatik-anlama teorisi açısından yönelmiş yaklaşımlar karşı karşıya bulunur. 1980'li yıllarda kurulan metin semantiğinin ortaya çıkışı, metin semantiği idesine, uzun zaman boyunca, hatırı sayılır bir araştırma pratiğine pek yol açamadı ve ilkin geçen yıllarda, bilişsel semantik ve dil anlama modelleri bağlamında yeniden başvurulduğu gerçeği kaydedilebilir. Dilbilimin ve dil felsefesinin yanı sıra veya kenarında, yeni dönemde, daha kuvvetli biçimde kültürbilimsel ve kültürtarihsel bir semantiğin çoğunlukla disiplinlerarası oluşturulan konseptleri doğdu. Buna her şeyden önce, 1970'li yıllardan beri öncelikle tarihçilerce (Koselleck), ama sonradan da dilbiliminde sürdürülen (günümüzde filozofların, sosyologların, siyaset bilimcilerin, edebiyat bilimcilerince ve başkalarının üstlenilen) tarihsel semantiğin farklı varyantları dahildir ki bunun yanında kavramlar tarihi, söylem analizi ve semantiği, topos araştırmaları, argümantasyon analizinden söz edilebilir (Busse: 2011: 2).

Kendine has bir semantik-epistemik ve yapı-sentaksçı yöne-

¹ Merkmalssemantik.

² Komponentensemantik.

limli bir cümle semantiğinin zorunluluğu, ilkin yeni dönemde görülür. Her şeyden önce burada, semantik açıdan önemli olan bilgi çerçevelerinin merkezi rolü üzerine, yeni bilişsel semantik ve dilbilimsel epistemolojiyle ilişkiler ortaya çıkar. Bu noktada Busse, cümle manalarının tasvirinin yapısal temelinin analizi- nin elbette açık bir biçimde cümlelerde ifade edilen öğelerle sınırlanmayacağı, aksine çıkarımlar sayesinde, çıkarımlı anlama başarıları veya ortak dil ve dünya bilgisi sayesinde dağınık unsurlarla tamamlanması gereken yüklem-argüman-yapıları olduğunu söyleyecektir. Temelde ise, tüm cümlelerin manalarının, yani dünyanın veya bilginin nesneleriyle ilişkilenmenin, referansın ve niteliklerin referans sayesinde dakikleştirilen argüman yerlerine yüklenmesi olarak yüklemlemenin başarılarına indirgenebileceğine dair epistemolojik, bilişsel-felsefi ve dil teorisiyle ilgili ana varsayım aranmalıdır. Cümle semantiği için, mesela belirti semantiğinden hareketle geliştirilen yerdeşlik düzlemlerinin analizi (yani bir cümlenin birçok göstergesinin/ kelimesinin manasındaki semantik belirtilerin yapı oluşturucu yeniden dönüşü) faydalı kılınabilir ki, cümle semantiği kaynaklı ehemmiyet, argümantasyon analizine sahiptir ve bu analiz, açık argümantasyon mantıklı ve topolojik koşulları cümle ve kavram manalarıyla işlediği için her şeyden önce burada, kültürbilimsel yönelimli yaklaşımlarla bağlantı olanakları mevcuttur (Busse, 2011: 7; Aksan, 1997: 139 v.d.).

Metin dilbiliminin yükselişi ve de teorik kavramsal ayrışmasıyla beraber 1970'li yıllardan beri ortaya koyulan metin semantiği varsayımı, pek az araştırma pratiğinde görüldüğü için metin semantiğinde durum, biraz farklıdır ve en yakın olarak psiko-lengüistikten çalışmalar, burada tanzim edilebilir ki bu çalışmalar, metin manaları için ifade taraflı yapı koşullarının kuvvetli savsaklanmasında kıvranır. Metin manasının o zaman sonuna kadar biçimlendiren modelleri, kuvvetli biçimde kav-

ram yönelimlidir ve sadece empirik açıdan müdahale edilebilir. Zaten kendi teorileriyle ve yöntemleriyle çalışan edebiyatla ilişkili metin bilimleri dışında, bütün metinlerin metin semantiğiyle ilişkili analizleri idesine pek başvurulmamıştır ve çoğunlukla psikolojik olan anlaşılabilirlik araştırmalarının elbette dil teorisi açısından çok şüpheli yaklaşımları tanzim edilebilir (Busse, 2011: 7).

Dilbilimsel şekillenen kelime semantiğinin uygulama alanları, semantik kelime araştırmaları olarak leksikoloji ve leksikografi, kelime hazinesinde semantik ilişkilerin araştırılması olarak semantik ilişkilerden söz edildiğinde, öncelikle tarihsel, 19. yüzyılda etimolojiye ve Hint-Avrupa dil araştırması paradigmasına dayanan tarihsel kelime araştırmalarının, bilimsel semantiğin ilk on yılına güçlü biçimde hükmederek güçlü tasviri yönelimiyle uzun zaman boyunca uygun mana modellerinin işlenmesini engellediği iddia edilebilir. İlk Saussure’de dilbilimin senkron yönelimli konseptinin işlenmesiyle beraber semantik fenomenlerin sistematik işlenişi olanaklı oldu ve elbette geleneksel kelime araştırmalarının tasviri başarılarının ve filolojik kabiliyetlerinin, bugüne değin geri etkilenmediği açıktır; ama yeni yaklaşımlar, gramer açısından önemli mana açılarıyla ilişkili değerliğin, leksikografide varolduğu durumda, ayrıca değerliğin bilgi çerçevesi analizine dair epistemik bilişsel modellere bağlantı olanaklarının önü açılır. Ek olarak bugün, bilgisayar dilbilimi ve leksikografi çerçevesinde kelime manalarının tasvirleri günceldir, fakat eşanlamlılık, çokanlamlılık, zıtanlamlılık gibi kelime hazinesinde semantik ilişkilerin araştırılması hem de kelime alanlarının veya sözlüksel semantik alanların araştırılması, önemli bir araştırma konusu olduğu sırada daha büyük tasviri çalışma niyetlerine yol açmayıp bilhassa yeni kültür bilimsel bağlamlarda yine daha büyük ehemmiyetler kazandır (Busse, 2011:6).

Çağdaş semantikte, referansiyal ve temsilci yaklaşımlardan söz edilip ilk yaklaşımda kelime, dünya ve manayla ilişkiye koyularak dil, ifadeler dünyasıyla ilişkisinde incelenirken cümlelerin ve kelimelerin manası, durumlarla ilişkileri bakımından araştırma konusu olur ve ikinci yaklaşımda, gerçeklikle bağımızın dilde yerleşik kavramsal yapıların etkisinde olduğu belirtilir. Böylece sözlüksel semantiğin hedeflerinin, dildeki her kelimenin manasını sunmaktan ve bir dildeki kelime manalarının birbiriyle nasıl iç içe geçtiğini göstermekten ibaret olduğu söylenebilir. Mananın doğasına dilin belirli türlerinin manası hep konu olduğundan dildeki mana üzerine sistematik bir şekilde teori yapma uğraşı, hep felsefi ilginin odağı olmuştur, ama aynı zamanda felsefi açıdan ilginç kavramların ve düşünceleri ifade etmenin araçlarını dil sunduğundan mana teorisinin ayrı bir öneme sahip olduğu da unutulmamalıdır. Sözlüksel semantik veya kelime semantiği, kelimelerin bağlamdan bağımsız kelime manalarıyla, yani zihinsel sözlükte kayıtlı manalarla uğraşmanın yanı sıra anlamlar arasında mevcut olan ilişkileri de, yani anlam ilişkilerini de araştırarak manaların, başka kelimelerin manalarıyla bağlantılı oluşuna çok önem verir. Cümlelerin nasıl anlaşılacağı sorusuyla ilgilenen cümle semantiği ise, tekil kelime anlamlarından ve cümledeki ilişkilerinden cümle manasının nasıl kavranacağını sorgularken burada semantik aynı zamanda, anlam içeriklerine veya semantik kabuledilebilirliğine doğru cümleleri nasıl yargılayabileceğimizi tasvir eder ki, metin semantiğinde birlikler arasındaki cümleyi aşan ilişkiler işlenir (Schwarz, 2014: 19; Saeed, 2009: 24 v.d., 54; Crimmins, 1995: 238).

Kelimenin, cümlelerin veya metnin, yani dilsel bir ifadenin daima biçim ve içerikten oluştuğu bilincine katkı olarak sözlüksel semantik, tekil kelimeler arasındaki anlam ilişkilerinin araştırılmasını, semantiğin dalı olarak büyük bir bölümü be-

lirlediğinden bu sözlüksel semantik için ilgi odağı, sözlük veya kelime hazinesidir. Buradan hareketle sözlüksel semantikte, tekil kelime manalarını birbirinden ayırmak için anlam ilişkileri yakından incelenir ve bu münasebetle aynı zamanda bu kelime manaları birbiriyle ilişkilendirilir. Sözlüğü bütün olarak sistematik açıdan tasvir etmek ve bu sistemde genel modelleri kavramak için bu yapılır. Ortak olarak bakıldığında, bu anlam ilişkileri, karmaşık sözlüksel bir kavramlar ağını ortaya çıkarır. Ancak dilsel mana, sadece kelime haznesinin bir olayı değildir, aynı zamanda her durumda birçok kelimenin daha büyük dilsel birliklerle kombinasyonunu ilgilendirir ki, sözlüğün dışında da manalar olmak zorundadır (Zimmermann, 2014: 7, 9, 11).

IV. Cümle ve Metnin Berisinde

Kelimenin Mantıksal, Yapısal ve Bilişsel Semantiği

Elinizdeki çalışmanın bu üç aşamasından sonra eğer semantikten, Schaff'a (1973) dayanarak, dilsel ifadelerin bu ifadelerle gösterilen nesnelerle ilişkisi üzerine genel araştırmalar veya ifadelerin manası üzerine araştırmalar anlaşılırsa, böyle kavranan bir bilimin unsurları çok önceden Antik Yunan felsefesi döneminde sistematik biçimde bilhassa Aristoteles'te gösterilebilir ve bu problematik için ilgi, felsefenin tüm tarihinde ve farklı filozoflarda mevcuttur. Ama mesela özel bir alan olarak *mantıksal semantik*,¹ ilkin 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkar ve tamamen belirlenmiş güçlüklerin ve bununla bağlantılı mantık ve de matematiğin araştırma ihtiyaçları zemininde olur. Bir yandan Brekle'in semiyotik üçgeni, diğer yandan Lyons gösterme üçgeni, sembol ile ilişki objesi arasındaki ilişkilenebilirliği, düşün-

¹ Logische Semantik.

cenin veya tasavvurun aktarılması ve böylece zihinsel bir şeyin aktarılmasına ihtiyaç duyan dolaylı ilişkilenebilirliği tasvir ederken bir ismin veya nitelemenin anlamı ile gönderimi (nesne ilişkisi) arasındaki ayırım gerçi zihinselci bir şekilde yorumlanır; ama Frege için burada önemli olan, mantık ve dil felsefesindeki geleneksel psikolojist semantiği aşmak iken, diğer yandan Carnap, Hilbert ve Morris semantik kavramını kendilerince şekillendirmiştir ki bugüne değin mantıksal semantikte iki görüş yan yana durur. Buna göre semantik, yapılandırılan biçimsel mantıksal diller için biçimsel doğruluk koşullarının ve mana tanziminin biçimsel bir teorisi olan saf semantik olarak tezahür eder, fakat aynı zamanda tasviri semantiği de içine alacak biçimde genel olarak dillerin mana yönüne dair dil felsefesi ve lengüistik araştırmalarının genel başlığı statüsüne varır ((Schaff, 1973: 29 v.d.; Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 582 v.d.; 590).

Semantik kelimesinin manasını somut bilgi alanların temelinde ve araştırma alanlarını inceleme söz konusu olduğunda ana kaynak olarak *mantık* merkezde bulunur, zira bilhassa mantık, bir önceki asrın bitişinde, felsefenin sıkıca bağlı olduğu semantik araştırmanın geliştiği alan olduğundan birçok yöntembilimsel sorun çıkar ve elbette tarihsel ve dilbilimsel semantiğin felsefi açıdan önemli olduğunu, hiçkimse inkâr edemez, ama mantıksal semantik alanında durum, işte mantıksal veya biçimsel semantik,¹ doğruluk koşulları ve içerimlerin mantıksal açıyla manaları incelediğinde farklıdır. Mantıksal matematiğin bir parçası olan modern mantıksal semantiğin kaynakları, Bolzano'ya dayanır ve daha sonra Frege, Wittgenstein, Tarski ve Gödel tarafından yerine oturtulur ki Tarski'nin, öne sürüp şekillendirdiği şekliyle mantıksal semantik, biçimsel bir dilin önermeleri ve formülleri için doğruluk yüklemine aksiyomlu

¹ Formale Semantik.

tanımlanmasına yönelir. Bu tanımlama denemesinin, öncelikle Carnap, daha sonra değişik bir şekilde Davidson ve Montague tarafından, bir dilin göndergesine ilişkin her teorinin modeli olarak geliştirildiği olgusu burada eklenmelidir (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 581-2; Schaff, 1973: 27).

Dilin genel felsefi ve semiotik semantiğinin biçimsel mantıksal semantikten doğduğu Carnap programı, dilsel olanlara dışardan karşılık gelen yapılar ile dil arasındaki ilişkinin araştırılmasına dayanarak, bu yapıların bilhassa kendi gösterilmeleri ve ifadelerinde yapılandıkları için, sorunlu olduğu öne sürülebilir. Semantik içerisinde meta dilin mantıksal teori oluşumlarına geri giden mantıksal semantik, dili işler ve eğer biçimsel bir dil değilse, mantıksal anlamda cümle belirlenime ilişkin kuralların / doğru cümlelerin etkisi altında sentaksa büyük bir önem verir ki biçimsel semantiğin formülleştirme denemelerinde bu, ifade belirlenimlerinin kalkülüne eşdeğerdir (Lorenz, 1995b: 776 v.d.; Lorenz, 1995b: 778; Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 583; Löbner, 2003: 244).

Yine dilbilimsel semantik alanında daha ziyade bir istisnayı teşkil eden şeyin mantıksal semantikte kuralı tasvir ettiğini belirlemek gerekirse mantık, epistemoloji sorunsalından ve belirli dünya resimleri konsepsiyonlarından ayırt edilemez felsefi bir bilim olup semantiğin mantıksal sorunu, belirli felsefi yönelimlerle sıkı bağlantıda mesela neopozitivizm gibi, semantiğin en önemli destekçisi olarak gelişti. Böylece eğer biçimsel semantiğin, felsefi temellerden ayrılması, sadece zorlu bir ödevi değil, aynı zamanda bunu da aşacak şekilde yapay bir şeyi kendi içinde barındırıyorsa kelimenin geniş anlamında semantiğin, mantığın tüm ilgilerini kapsarken, dar anlamda semantik, ifadeler ile ve bu ifadelerle gösterilen objeler arasındaki ilişkiyle uğraşan özel araştırmalar olduğu gerçeği mesela Tarski'den hareketle söylenebilir. Mantıksal semantiğin dil problematiğinin felsefi

manasını tanıması en büyük kazanımı sayıldığında modern felsefenin merkezi sorunlarından biri olan dil sorunu, ana soruna dönüşmüştür veya tek sorun olmuştur ki, manaya mantıksal yaklaşım tarzı olarak mantıksal semantiğin hatasıysa bu teorik yaklaşımın, referans ve doğruluk koşulları üzerine temellenmesidir, çok teknik ve aynı zamanda en zor semantik teorisi olarak görünür, zira mantıksal semantik şimdiye dek cümle manasına dair bir teorinin gelişmiş olduğu biricik çerçeve olarak nitelenir (Löbner, 2003: 314. Schaff, 1973: 28. 35, 110).

Doğru veya yanlış önermelerde yer tutucu formüllerin listelerinin dönüştürüldüğü modern biçimsel semantikte, biçimsel bir meta-dilin yardımıyla manayı kavramaya çalışılıp biçimsel sistemlerin yardımıyla dilin temeline inme denemesi olarak mantığa önemli ve merkezi bir konum verildiği gerçeği açıksa, ilkin dilsel gerçeklerden çok güçlü biçimde soyutlanıp zamanla doğal dilsel manaya yakınlaşan bir araştırma dalının doğduğu ifade edilmelidir ki, mantık sistemlerinin tarihsel gelişimi temeli, temel yapıları, yüklemeler mantığı, kip mantığı, durum semantiği, söylem temsili sistemleri gibi başka mantık sistemlerinde korunaklı kalan ifade mantığıdır (Schwarz, 2014: 137; Stekeler-Weithofer, 1999: 1457).

Peirce ve Morris'ten beri semantik olarak mantığın araştırma alanları, sentaks, semantik ve pragmatik üç büyük alana ayrılır ki, sentaks ifadelerin biçimsel yapısı bağlamında göstergeler arasındaki ilişkiyi; pragmatik ise, gösterge, gösterilen ve gösterge kullanıcısı arasındaki ilişkiyi işlerken semantikte, gösterge ve gösterilen arasındaki ilişki, yani dilin belirtme¹ yönü söz konusudur. Bu noktada pragmatikten farklı olarak sentaks ve semantik, empirik olmayan saf bilimler olarak yapılabilir ve semantiğin en önemli konuları arasında, doğruluk kavramı, endüksiyon

¹ Denotation.

teorisi, anlam ölçütüne ilişkin soru; analitik ve sentetik ifadeler arasındaki zıtlık; eşanlamlılık kavramı ya da Frege'den beri, dar anlamda mantıksal semantiğin merkezi sorunu olarak mana ve nitelenmesi / gösterilmesi sorunu sayılır (Schmidt, 1969: 36).

Yukarıda değinildiği gibi Frege, Russel, Moore, Wittgenstein ve de Viyana çevresi öncülerinin, sonrasında Carnap çalışmalarıyla temellendirilmiş mantıksal semantik, empirik semantik tasvirin amaçlarına pek hizmet etmeyip aksine öncelikle ideal / yapay dillerin felsefesinde yapı taşı olduğundan, mantıksal semantiğin merkezi, dilsel göstergelerin kaplam ve işleminin açılarının ayırt edilmesi olup kavram kapsamı¹ ve kavram içeriği² kavram ayırımına dayanır. Burada bir kelimenin veya kavramın manasının, ya kelimenin kurallara uyularak doğru biçimde uygulandığı nesnelerin kümesiyle ilişkide (bir kavramın kaplamı) ya da kavram kurucu içerik belirtilerinin tasviri (bir kavramın işlemi) sayesinde belirlenebildiği gerçeği kastedilir ki semantiğin yeni modellerinde bu düşünce, referans kavramında belirir. Mantıksal semantikte kelime manaları, insan dünyanın nesneleriyle nasıl ilişkiye girdiği tarz sayesinde yapılanıyorsa bu, Schmidt'ten (1969) hareketle, mantıksal semantiğin dilbilimin sonuçlarını tamamen yeterli biçimde işlediğini kanıtlamaz, ancak Wunderlich'in (1991) doğru tespitinin ışığında, restriktif veya en geniş soyutlanan mananın genel kavranışına göre geliştirilen mantıksal semantikte, kullanım açılarının önemli rol oynadığını ve bunun, bilhassa referans teorisinde önem arz ettiği gerçeği görmezden gelinemez (Busse, 2011: 4; Schmidt, 1969: 38; Wunderlich, 1991: 32).

Mantıksal semantikten sonra diyakronik yapısal semantik açısından bakıldığında, geleneksel mana öğretisiyle eleştirel bir tartışmanın, 20. yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında başladığı söy-

¹ Begriffsumfang.

² Begriffsinhalt.

lenebilir. Ondan önce ilkin Saussure tarafından geliştirilip Bloomfield tarafından davranışçı bir biçimde propagandası yapılan dilbilgisiyle ilişkili yapısalcılık, geniş kısımlarıyla bilhassa zihinselciliğin eleştirisine yönelik paralel bir girişimi olarak ortaya çıkararak dil kullanımının (semantik, pragmatik) biçimlerinin, (fonolojiden senktaksa kadar) dilsel ifadenin biçimlerinin eylem ve kullanımla ilişkili yeniden yapılandırılmasını ve de dilsel manalar üzerine konuşmanın biçimlerinin yeniden yapılandırılmasını ön plana alır. Buna göre yapısal semantik, kelimelerin manaları, semantik açıdan bağımsız (ön ek gibi) kelime parçalarının manaları, cümle kısımlarından ve cümlelerden, sistem olarak tekil bir dilde ve sonra da dilin genetik kullanımı olarak iletişimde hangi rolü oynadıkları gerçeğini işleyip, geleneksel olarak kelime alanı araştırmasını kendi merkezine koyar ki burada, kelime haznesinin yapısı, biçimsel mana ilişkileneleleriyle tasvir edilip semantik belirtiler (seme), leksemeler (temel ifadeler), bir biçime pozitif, negatif ve nötr değerle tanzim edilir (Schneider / Stekeler-Weithofer, 1995: 590). Stekeler-Weithofer, 1999: 1453).

Mana ilişkilerinin araştırılmasına odaklanan yapısalcı yönelmenin semantiği, manaların geri çıkarımlarına dikkati çekerek, doğrudan nesne haline getirmezken fonoloji ve semantiğin derin bir paralellüğinden hareket eder. Geleneksel olarak, kelime içeriğine ilişkin araştırmalara kadar günümüzde, kelime alanı belirlenimleri veya yapıları içerisinde içerikle ilişkili grameri kapsayan dilbilimsel semantik, yapısalcı dilbiliminde yapısal semantik olarak, ya sentaktik yapının niteliklerine indirgenir ya da yapısal fonolojiyle benzerlikte, çok sayıda semantik belirtiyi (seme) belirlemeye çalışır ki, doğal bir dilin tüm morfemlerin manaları, isabet etmeleri ve etmemelerinin bağlacı sayesinde karakterize edilebilir. Mesela Coseriu için, yapısal bir semantiğin veya leksemaatiğin görevi, kelime hazinesinin tüm

yapısının araştırılmasından ibarettir ki bu, birincil içeriksel bir usul olarak kelime oluşumunu içine alır (Kastovsky, 1982: 67; Fanselow, 1991: 64; Löbner, 2003: 244; Lorenz, 1995a: 771).

Sözlüksel manaların küresel ve analiz edilemez birlikler olmadığını, aksine kendine has bir yapıyı gösterip kelime haznesinin tamamen, karşılıklı örtülen paradigmatic ve sentagmatik mana ilişkilerinin ağı sayesinde gösterilmiş olduğu varsayımına dayanan yapısal semantik, dilsel bir göstergenin içsel mana yapısı ve de başka göstergelerle harici mana ilişkileri karşılıklı içselleştirilirken, bir göstergenin içsel mana yapısı, içine girdiği mana ilişkilerini belirler. Kastovsky'nin (1982) görüşlerinden hareket edilirse yapısal semantiğin görevleri arasında mesela dilsel göstergeler veya manaları arasındaki paradigmatic ilişkilerin açığa çıkarılması; bu mana ilişkilerinin bazında tekil göstergelerin mana yapılarının ve bunları karakterize eden işlevsel karşıtlıkların açığa çıkarılması; daha büyük paradigmatic sözlüksel yapıların, yani dilsel göstergeler arasındaki paradigmatic ve sentagmatik ilişkilerin temelinde kelime haznesi içerisinde kelime alanlarının açığa çıkarılması; paradigmatic yapıların ve ilişkilerin temelinde sözlüksel birlikler arasındaki sentagmatik ilişkilerin açığa çıkarılması sayılabilir (Kastovsky, 1982: 66).

Yine Fritz'in tasviri doğrultusunda yapısalcı mana kavrayışına karşı söylem teorisinin, yapısal semantikte çok zayıf geliştirildiği ve de bu semantik türünün, geleneksel mana araştırmasına ilişkin bilgiler için metaforik konuşma gibi usulün rolüne ilişkin, kendine has teorik bir çerçeve hazırlamayıp, çokanlamlılığın rolünü küçük gördükleri; seçik belirtilerin teorik statüsünün bulanık olduğu; semantik bilgi ve ansiklopedik bilgiye ilişkin kesin ayrımın, teorik açıdan kuşkulu görünürken empirik olarak gerçekleştirilebilir olmadığı tarzında itirazlar yapılmıştır (Fritz, 2006: 92, 94; Lorenz, 1995a: 771).

Gündelik bir fenomen ve her iletişime insanın yüklediği

mana hakkındaki bilimsel söyleme bilişsel yaklaşım da eklenebilir.

İnsan kendi düşüncelerini ifade etmek için, dünya hakkındaki ifadelerini dillendirmek için, göstermek için vs. dili kullanarak insan zihninde nelerin olduğu, dilsel ifadeleri anlayıp üretebilmek için insanın hangi bilgilere başvurması gerektiği türünde sorular, dilbilimsel araştırmaların merkezinde bulunduğundan bilişsel psikolojinin son 30 yıllık gelişmişliğinin semantikteki yerine ve etkisine değinilmelidir ki bilişim bilimleri, dilbilime ve özellikle semantiğe önemli etkilerde bulunduğu bugün genel geçer bir olgudur ve bilimsel araştırmaların konusudur. İnsan zihninin nasıl işlediğini, duyu organları üzerine dışardan bilgileri nasıl aldığını, bu bilgileri nasıl işlediğini, tanıyarak, daha eski verilerle karşılaştırarak, sınıflandırarak ve bellekte bırakarak araştıran bilişim bilim, bilgilerin kocaman bir yığının hangi biçimde kafamızda yapılandırılmış olduğunu ve düşündüğümüzde bunu nasıl işleme aldığımızı açıklamaya çalıştığında, semantiğe temel konseptlerin ve kategorilerin araştırılması ve teorik modelleştirilmesi için temel sunar ki, kelimelere bağladığımız konseptleri tasvir etmeye çalışan bilişsel yaklaşım, belirttikleri şeyi nasıl ve neden belirttiklerini açıklar. Mesela sayesinde şeyleri düzenleyip kategorileri oluşturduğumuz kategorileştirme¹ denen merkezi kavramın manevi bir süreçsel olay olarak bilişimin bütün açılarının temelinde yattığı olgusu her şeyden önce ifade edilmelidir (Löbner, 2003: 255; Schwarz, 2014: 15; Löbner, 2003: 244).

Yeni bir görünüşle günümüzde gittikçe daha yoğun araştırılan bilişsel semantik araştırmalarında 70'li yıllardan beri bir artış gözlemlenmektedir ki bunun, bilişim bilimlerinin ortaya gür çıkışıyla ilişkisi vardır. Disiplinlerarası bir bilim olarak tüm

¹ Kategorisierung.

bilişsel fenomenleri kapsayıcı bir biçimde araştırma hedefini koyan bilişsel dilbilim, bilişsel bilimin bir parçası olarak görülür ki, dilsel fenomenleri bilişsel realitelerinde araştırıp semantik sorulara güçlü cevaplar vermeye çalışır ve burada bilimsel dikkat, sadece manaların ve mana ilişkilerinin tekil detay analizlerine değil, aynı zamanda bilişimin bütün sistemindeki konumuna ve semantik bilgi sistemine yönelir. Bilişsel semantik teorisinde semantik bilgi sistemi üzerine bilgilerdeki her şeye nelerin dahil olduğu, bu bilgilerin zihinsel sözlükte nasıl temsil edildiği, dil üretim süreçlerinde ve dil alımlama süreçlerinde bu bilgilerin nasıl etkinleştirildiği gibi sorular işlenir. Ancak bilişsel semantik öğretici değildir; aksine dil, zihinsel bir yeti bağlamında ve lengüistik yetenekler de, bilginin özel biçimler çerçevesinde ele alınır. Birçok semantikçi için semantik, bilişimin bir parçası olup bilişimsiz bir semantik düşünölemeyeceğinden mesela son yıllarda bilhassa Anglosakson dünyada çok yayın yapıp tarihsel semantikle de doğrudan ilgilenildiği olgusu karşısında, birlikli bir bilişsel semantik olmasa da yaygın literatürde bu bakış açısının temsilcilerinden söz edilmektedir, ki bu teori gelişiminin erken dönemlerindeki yazarlar, Fritz'in çok haklı olarak tespit ettiğı gibi, dilsel verileri her şeyden önce, bu teorinin mümkün oluşunu destekleme hedefiyle analiz ederek maalesef, yeni veri materyaline açılıp bağlanma hedefini pek az gütmüşlerdir (Fritz, 2006: 97).

Öte yandan Busse'nin tarihsel tasviri izlenirse, 1980'li yıllardan beri, daima, kısmen sıçrayıcı biçimde artan eğilim sayesinde, psikolojik veya bilişim bilimleriyle ilgili yaklaşımlar bilişsel semantikte tespit edilebilir ki bu, her şeyden önce semantik bilginin modellerinde semantik ağlar, bilgi çerçeveleri ve şemalarda ifade buldu. İkinci ağırlık noktası, dil işlenişinin modelleridir ki dil üretimi ve dil anlamasıyla ilişkilidir ya da açıklanan hedef, çoğunlukla bilişim biyolojisi veya beyin fizyolojisiyle te-

mellendirilmiş semantik taslağıdır. Şimdiye dek, doğa bilimleri kılıfında kültür bilimlerinin modelleri söz konusu olduğundan ve artık buna karşı (kelimeler, cümleler, metinler gibi) dilsel birliklerin kullanım ve anlama için önemli olan mana belirtilerinin veya açılarının bütünlüğüne bakıldığından dilbilimsel açı için, birçok bilişsel model ilginç görünür. Belirli bir biçimde kavram teorisine yeni yönelim olarak nitelenebilecek bilişsel semantiğin birçok modeli, merkezi terimler, konsept ve konsept yapılarıyla ilişkili olduğu sırada, mantıksal ya da semantik hükmedilen eski modellere nazaran bilişselci yaklaşımlar, tekil dil kullanıcılarının ve bütünlüğünün somut bilgisine yönelmiş oldukları ve biçimsel matematiksel mantığın ve yapay dil teorisinin sınırlamalarından kurtuldukları tercihin öncelik tanınır. Bu noktada nesne geliştirici bilişsel mana modellerinin, indirgemeci mantıksal/biçimci modeller ve yöntemlerden daha iyi bir şekilde bağlantıya açık oldukları Busse ile beraber iddia edilebilir (Busse, 2011: 5 v.d.).

Bilişsel semantiğin Georg Lakoff ve Mark Johnson'ın teorik düşüncelerine ve de Langacker, Fauconnier, Sweetser, Holland, Quinn gibi yazarların çalışmalarına dayandığı dikkate alınırsa Lakoff ve Johnson'ın, kendi yaklaşımlarını objektivist semantiğin karşı taslağı olarak ortaya koydukları belirtilmelidir ki, bu objektivist semantik bizzat manaları, sembolik temsiliyetler ile dünya kesitleri arasındaki ilişkiler şeklinde kavrayarak Batı geleneğinde kökleşmiş ve geniş yayılımına rağmen yanlış olan objektivist metafiziğin bir parçası olarak belirir. Kelime manalarını, nesneler olarak veya nesnelerin miktarları olarak kavrayan objektivist semantiğe zıt biçimde bilişsel semantik, kelimelerin manasını, daha büyük bir ufka, yani insanın dünyadaki yönelmesine yerleştirdiğinden, kelimeler ile dünya kesitleri arasındaki ilişki değil de, anlamanın insani yetileri, tahayyül ve dünyanın bedensel açılması, kelime manalarının analizi ve de

kelimeler arasındaki semantik ilişkilerin temeli gibi konular ve sorunlar, araştırmaların merkezine kayar (Buchholz, 1998: 106. Saeed, 2009: 354; Schwarz, 2014: 22 v.d.; Fritz, 2006: 97; Buchholz, 1998: 107; Rastier, 1991: 112 v.d.).

Mana ile biliş/im arasındaki ilişkiyi ele alıp bir kelimenin manası ile diğer yandan insan tasavvurunda bu kelimeyle bağlanan bütün bilgi kompleksi arasındaki ayrımı yapan Löbner'e (2003) göre, bilişim bilimin temel bir kavramı olarak bilişim için algıları hazırlayan kategorileştirme, algılanıp tasavvur edilen veya hatırlanan bir şeyi belirli türden bir şey olarak algılama olarak tanımlanırsa, mana bilgisi ile kültürel bilgi arasındaki ayrım işlenip bu ayrımın semantik için önemini sorgulayacaktır ki insan, bilinçte beliren her şeyi, bir kategoriye veya birçok kategoriye tanzim eder ve bu manada mesela belirtmeler, kategoriler olarak nitelenebilir. Kelime manalarının sistemi, bilişsel semantiğin perspektifinden, insan zihnindeki kocaman konsept sisteminin sadece bir parçasıdır ki, bir kelimenin manası aynı zamanda, gerçekten de kelimeye bağlanan kategoriye tasvir eden çok içerikli bir konseptin parçasıdır. Löbner, bilişim biliminin kavramlarını semantiğe aktarırken, semantik üçgenin versiyonunu kullanır. Eğer ifade, içerik kelimesiyse, manası da, potansiyel göndericileri için bir konsepttir. Bir cümle söz konusuysa, o zaman mana, potansiyel gönderim durumu için bir konsepttir. Çok geniş bir anlamda bilişsel semantikten Löbner, mana ve referansla ilişkili bakış açısına sahip tüm semantik yaklaşımları kasteder. Yani, tüm zihinselci yaklaşımlardır bunlar. Bilişsel semantiğin nesne alanı, bilişim bilimin alanında özlü açıdan daha dar görünürken bir yandan, bilişsel semantik sadece, kategorileştirme ve kavramsallaştırma sorunuyla uğraşır ve diğer yandan dilsel ifade edilebilen kategorileştirmeler, insanın bilişsel sisteminde sadece kısa bir bölümü belirler (Löbner, 2003: 256 v.d., 258).

Burada manalarla kastedilen, içsel resimler veya tasavvurlar değildir, aksine dilsel manalar, konuşanın içsel yaşamının ayrılmaz parçalarından ziyade, bizzat onlar arasındadır veya daha felsefî bir ifadeyle öznelerarasıdır ki öznelerarası oluşu, dil kullanımının ve anlamasının bilişsel süreçler olduğunu anlamına gelmez, ancak sadece bu süreçler, bizzat dilsel manalar değildir ve daha ziyade, konuşanlar, kendi bilişsel yetenekleri aracılığıyla, manaları işleme durumundadır (Zimmermann, 2014: 142).

Fritz'in (2006) dolaysız anlattığı gibi mesela, bilişsel semantiğin temsilcilerine göre dilsel ifadelerin manası, bilişsel bir kategoridir ya da başka bir ifadeyle dilsel bir ifadenin manası, bilişsel kategorilerle belirlenmiştir. İkinci olarak, bilişsel kategorilerin içsel bir yapısı vardır. Üçüncü olarak, bu kategoriler, sözlüksel açıdan, mana nüanslarının bir bağıyla karakterize edildiği kadarıyla, bu bağ da, içsel yapıları gösterir. Dördüncü olarak, semantik ve ansiklopedik bilgi arasında kesin bir ayırım yoktur. Mana dönüşümüyle uğraşın hedefi, bu araştırma yönelimi için, semantik gelişimin eğilimlerini insanın bilişsel organizasyonun göstergeçleri olarak kullanmaktan ibarettir. Yöntemsel açıdan mesela, dilsel ifadelerin kullanım tarzlarının çeşitliliğine açıklık ve mana dönüşümünün düzenliliklerini arayış, önemlidir (Fritz, 2006: 98).

Buna ek olarak, bilişsel semantiğin çok sevilen konularının başında, geleneksel tarihsel semantikte bilinen aşına *beden ve ruh* metaforiği gelir ki, tarihsel bilişsel semantiğin programı, geleneksel semasiyolojik kavrayışlarla belirli bir yakınlığı gösterdiğinden bu yakınlıklarla bilişsel semantik, psikoloji alanına tanzim edilir. Diğer yandan bu alan çerçevesinde, gramerleştirme¹ çalışmalarının varlığı göze çarpar ve eğer bu gramerleştirmeden anlaşılan, bazı sözlüksel unsurların işlevleri üstlendik-

¹ Grammatisierung.

leri tarihsel bir süreçse, sözlüksel unsurlar semantik, sentakstik ve fonolojik açıdan öyle değişir ki, en aşırı durumda bizzat grama-
tiğin morfeme dönüştüğünü bildiren Fritz, konuşmacıların
eski araçların yeni kullanımını nasıl yaptıklarının bu süreçlerde
belirginleştiği gerekçesiyle bu gramerleştirme süreçlerinin ta-
rihsel semantik açısından ilginç görüldüğünü haklı olarak id-
dia eder (Fritz, 2006: 99).

V. Kendi Kültürbilimsel Başkalığında Tarihsel Semantiğin Gelişimi

Tüm bu semantik ayrımların arka plan bilgisinin ışığında şimdi asıl konuya erişim sağlanmalıdır. Bu erişim öncelikle biçimlerin ve yapıların alanındaki dil tarihinden farklı olarak, tarihsel semantiğin¹ dilbilimsel bir araştırma alanı olmadığını, aksine her ne kadar mana gelişimlerinin tarihselliğiyle en yoğun ihtilaf, -felsefe ve düşünce tarihindeki kavramlar tarihinde olması dışında- tarih yazımı alanında cereyan etse de, dile tarih-yazımsal ilginin bizzat, 19. yüzyılın naif tarihselciliğinin aşılmasından sonra tarih biliminin yeni bir görev tanımlamasının sonucu olduğu gerçeği Busse'den hareketle söylenebilir. Ama diğer yandan Konersmann'ın, teorik ve pratik biçimde öne çıkardığı gibi, kültür tarihi açısından genişletilmiş bir bilim tarihinin felsefi somutlaşması olarak tarihsel semantiği anlamak gerekir ki, ona

¹ Historische Semantik, historical semantics, sémantique historique.

göre tarihsel semantik, felsefenin geleneksel biçimde, bilginin ve tarihinin bir dalı olarak kavradığı kadarıyla, bizzat kendisinin dahil olduğu bilgi ve anlaşımlar sistemlerini araştırır. Zira semantik, manalarla uğraşırken, tarihsel semantik ise, kendi tarihsel değişiminin ufkundaki manalarla ilgilenip geleneksel anlamda semantik, gösterge ve manaları birbiriyle ilişkilendirdiğinden, tarihsel *oksimorondur*¹ (Busse, 1987: 29 v.d.; Konersmann, 1999: 21, 35).

Bir önceki bölümlerde tasvir edildiği gibi, dilbilimsel semantiğin pratiğinde mana dönüşümünün sorularının uzun zaman boyunca bir rol oynamadığı gerçeği karşısında ilkin yakın bir zamanda diyakronik dil incelemesinin sorunlarına derinleşme ilgisinin kuvvetlendiğine değinilebilir. Mesela 19. yüzyılın sonunda semantik kavramını popüler yaptığında durum daha hayret uyandırıcı olduğundan dil tarihi açılarının dikkate alınmasının kendiliğinden anlaşılır olduğuna inanan Bréal için, tarihsel semantik, ne önceden düzenlenmiş bir sistemin temelinde ne de yanılgıya dirençli konseptlerin arka planında işler, aksine kendi tavrını nesne bakımından daima yeniden gözden geçirerek bu nesnenin, tarihsel araştırmada dikkate alınması gereken takassız çevrelerin ve bağlamların kesişme noktasında materyalin tarihsel tekilliği olduğu tezini sonuna kadar götürür. Bu Konersmanncı tarihsel yoruma göre tarihsel semantik, tarihin ufkunda kültürel olarak bariz manalılıkların² araştırılmasından başka bir şey değildir (Konersmann, 1999: 36; Konersmann, 2004: 25).

Savaş sonrası felsefe ve toplum tarihine kavramlar tarihi araştırmaları açıdan bakıldığında, filolojilerde bugün en çok savsaklanan alanlardan biri olan tarihsel semantik alanının

¹ Oxymoron: tezat; zıt kavramları bir araya getirme; zıt anlamlı iki kavramın birleştirilip yeni bir kavramın yaratılması.

² Bedeutsamkeit.

savsaklanması, 19. yüzyıldan beri olan filolojinin kendine dair görüşüyle ilişkilidir ki, felsefi mana araştırmasının tarihini filolojik konum şart koştuğundan 19. yüzyılın filolojisi için ve her şeyden önce klasik filoloji için tarihsel semantik, büyük çalışma alanlarından biri olarak yaygın literatürde incelenir. O zaman eğer dünya tarihsel bir yegane kültür çağının gittikçe daha derin olan sızmasının koşulu olarak *dilde gösterilen geçmiş manaların yeniden yapılandırılması*, klasik filolojinin önüne koyduğu bir ödev olduysa, filolojik bağlamda hermeneutik de, tarihsel semantiğin yöntem düşüncesi olarak gelişti. Filolojik bölümlerde tarihsel semantiğin yenilgisi, Saussure'ün *Cours de Linguistique Générale* eserinin tarihteki etkisiyle sıkı bağlantılıyken yapısalcı ve yapısalcılık sonrası semantik, geçmişten koparılmış bir dilin semantiği biçiminde görünüşe çıkarır. Ancak bu zıt bağlamda tarihsel semantiğin, kültürel ve bilhassa dilsel ifadelerin kendi tarihsellikleri bağlamında mana içeriğini ve dönüşümünü araştırdığı olgusu işlenmeye değerdir. Zira tarihbilimsel yaklaşım olarak bu araştırma perspektifiyle, belirli bir zamanda anlamın nasıl yüklendiği ve dile getirildiğinin kültürel, toplumsal ve politik koşulları ve şartların araştırılıp yorumlandığına Kollmeier kendince işaret eder (Kollmeier, 2012: 1. Stierle, 1979: 154, 158).

Tarihsel semantiğin üretici bir gelişiminin uygun koşullarının mesela yüzyıl önce ya da 1880-1910 döneminde ve sonrasında tekrar 20. yüzyılın 30'lu yıllarında ve sonrasında bir dönem varolduğuna dair Fritz'in tezi izlenirse, 70'li yıllarda ve bunun dışında dilbiliminde bütün bir dinamiğin çağı, tamamına baktığında, tarihsel semantik için bir zorlu dönem idi; bu dönemde, birçok dilbilimci için çalışmanın ağırlık noktaları başka yerlere kaymıştı ve araştırma alanları olarak, mesela sentaks, mana teorisi, pragmatik, iletişim analizi, sosyolengüistik, dil kullanımının bilişsel açıları söz konusuydu (Fritz, 2006: 7).

Busse'nin kendi analizlerinde tarihsel semantiği, semantik-

teki kültürbilimsel yaklaşımlara dahil etmesi anlamlıdır; çünkü onun tarihsel tasviri izlenirse, manevi bilimlerde ve kültür bilimlerinde dil teorisi dönemeciyle beraber, semantik kavramı da, geçmiş kırk yılda güçlü bir yayılım tecrübe ettiğinden herhalde dilbiliminde indirgemeci ve temsilci mana modellerinin o zamanki hakimiyetinden dolayı gerçekleşen bu gelişim ve yayılmanın, bilhassa bugün kültür bilimleri için en ön cephede gösterilen yazarlarda güçlü savunma tepkilerine yol açtığı gerçeği yorumlanmalıdır. Eğer filoloji, dil bilimleri, edebiyat bilimleri, felsefe, teolojik ve hukuki hermeneutik ve metin bilimleri, dil ve edebiyat didaktiği, anlaşılabilirlik araştırmaları ve bilgisayar dil bilimi gibi türetilmiş disiplinler gibi doğal mana bilimleri¹ hariç en geniş anlamında semantik soru haline getirmeler veya konseptlerin öne çıkarılması mesela tarih biliminde, etnolojide, sosyolojide, politik biliminde ve iletişim bilimlerinde bulunuyorsa o zaman toplum teorisi ve semantik bağlamı üzerine sosyologların Weber'den beri genel bir anlam kavramına yönelmiş söylem tarzının, genel bir basmakalıp tasvir biçiminde dille ilişkili semantik konsepsiyonları olarak açık görüldüğü sırada, Koselleck gibi (1978) tarihçilerce inisiyatifi üstlenen tarihsel semantiğe dair araştırmaların dilbilime ve dil teorisine doğru etkisinden söz edilebilir. Fakat kamusalılık etkisi olan dil kullanımının semantiği burada, öncelikle kavramlar tarihi olarak kavrandığında, sadece tarihsel toplumsal süreçlerin göstergesi olarak değil, aynı zamanda bizzat bu süreçlerin etkili faktörü olarak kavrandığı gerçeği önemlidir. Bu önemin bilincinde Busse, Foucault'nun söylem konsepti temelinde semantik yönelimli ve çalışan bir söylem analizine doğru genişlemiş bir biçimde, bağlantısallıkları ortaya çıkardığını ve bu bağların, tarihçilerin, toplum bilimcilerin ve bilişim araştırmacılarının yaklaşımları-

¹ Bedeutungswissenschaften.

la en yeni dilbilimsel araştırmaların belirli dallarıyla doğrudan ilişkili olduğu tezini toplumsal episteme'nin semantik koşulları ve ön yapılandırmalarının, soru haline getirilmesine dayandırır (Busse, 2011: 8).

Fritz'in (2011) sunduğu önemli tarihsel tasvir baz alınır sa tarihsel semantiğin farklı evrelerinden söz edilebilir ki, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcı periyodunda tarihsel semantik Michel Bréal, Hermann Paul, Otto Behaghel gibi bilim adamlarının eserlerinde tezahür eder. Dilbilimcilerin çoğunun daha sonra tarihsel semantiğe iyi gelen (sentaks, mana teorisi, iletişim analizi, sosyolengüistik) gibi başka şeylerle uğraştığı 20. yüzyılın 70'li yıllarındaki belirli bir verimsizlik veya kuraklık evresinden sonra, 80'li yıllardan beri yine farklı kökenlerden birçok araştırmacı, tarihsel-semantik sorularla uğraştı ve bu, bazen başka seviyelerde, mesela gramerleştirme araştırmalarında veya kamusal dil kullanımı tarihi araştırmalarında tarihsel pragmatik olarak belirginleşmiştir. İlkın, tarihsel semantik Almanya'da *kavramlar tarihi*¹ olarak, Anglosakson dünyada ise *kavramsal tarih*² Fransa'da ise, ağırlıklı olarak *söylem analizi*³ şeklinde gelişti. Toplum-tarihsel bir semantik, araştırma objesi olarak kavramdan sakınırken tarihsel semantik, sadece yapıları değıl, aynı zamanda gelişmeleri de kavramak istediğı için, karşılaştırılabilir olanı karşılaştırabilmek uğruna belgelerin homojen zaman dizilerine muhtaç olduğunu iddia eden Reichardt, tarihsel semantiğin araştırmalarının şimdiye dek, oldukça birlikli düşünce ve argümantasyon modellerini yeniden yapılandırmaya meyilli olduğu tezini işleyip bunun sanki belirli kültürlerin mantaliteleri kendi içinde kapalı, tamamen homojen gösterge sistemleriymiş gibi göründüğünü dile getirir (Fritz,

1 Begriffsgeschichte.

2 Conceptual history.

3 Analyse du discours.

2011: 1 v.d.; Reichardt, 1999: 18, 23, 24 26).

İlk etapta kavramlar tarihi olarak geliştiği Almanya'da tarihsel semantik, sivrilmiş bir şekilde formüle edildi ki, toplum tarihi ve zihniyet tarihi olarak kavramsal yönelimli dil eylemlerini yorumlanıp okunması görevini üslendi ve geçen yüzyılın 60'lı yıllarının ortasından beri, her şeyden önce Koselleck kavramlar tarihini genellikle toplum tarihsel araştırmaların yöntemsel açıdan bağımsız parçası olarak geliştirip ilerletmeye çalıştığından dolayı onun kavramlar tarihi yaklaşımı, toplumsal gerçekliğin dönüşümünün semantik açıdan politik sosyal dünyanın belirli başat kavramlarında ifade bulduğu gerçeğine dayanır. Koselleckçi anlamda kavramlar tarihi, bilhassa mana dolu kavramların, temel kavramların, uzun boylamlı manalar tarihi gelişmelerine odaklanıp temel kavramlarda hem siyaset ve toplum tarihinin hem de tecrübe tarihinin feshedilmesiyle beraber temel kavramların mana dönüşümünün araştırılmasının ilkin diyakronik perspektifte, eşzamansızın eşzamanlılığı anlamında senkron içiçelikleri savsaklamaksızın sonuçlandığını görür. Eğer Avrupa'daki versiyonları arasındaki kavramlar tarihiyle beraber, tarihsel semantik, yakın geçmişte kültür bilimleri alanından çıkmış olan en verimli inisiyatiflere dahilse, teori diliyle geleneksel formüllerin uzun zaman boyunca, mana dönüşümüne birçok disiplinde ve uluslararası yaygın ilgiden söz edilebilir ki *Felsefenin Tarihsel Sözlüğü*,¹ dönüm noktası olarak ortaya çıkar (Bödeker, 2007: 12; Konnersmann, 2004: 21).

Konnersmann'a göre felsefi teorinin gelenek envanterlerinde anahtar bir konumdan söz edilip tarihsel semantiğin sorun görevine başvurulduğunda, Epiktetos'tan hareketle şeylerin, insanı huzursuz yapmadığı, aksine şeylere ilişkin kendi tasavvurlarının insanı huzursuz ettiği söylenebilir ki, bir yandan

¹ Bu sözlüğe dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Keskin, 2016: 35 v.d.; 67 v.d..

Koselleck, diğer yandan 40'lı yılların başlangıcında kavram çiftinin kültür felsefesi kaynaklı ön koşullarını hazırlayan Cassirer, tarihsel semantiğin gelişimi için önemli rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda tarihsel semantik kelime, mesele/şey, dil ve dünyanın uyuşmamasına bir konumsal değer biçtiğinde mana teorisi açısından ön yargılar ve belagat ile sürüklemelere ilişkin Platoncu ve de Stoacı ikazları aşır konu bakımından kendince etimolojinin kelime kökeni araştırmasını veya mana öğretisini, mana dönüşümünün öğrenilmesiyle ilişkilendirdiğinden dolayı, sadece mananın yorumlayıcı tarih yazımı değildir, ama aynı zamanda, kararlı bir biçimde bir *modernlik teorisi*dir¹ (Konersmann, 1995: 593).

Yine Cassirer'in kültür felsefesini, kavramlarını ve tarihsel tanıklıklarını, bir yandan sorun beyanları olarak, diğer yandan ise mana zenginliğinin tanımlarla tüketilemez olduğu bir oluşum sürecinin yaratılışları çerçevesinde değerlendiren Konersmann tarihsel bilgiyi, aynı zamanda semantik bilgi olarak tasvir edip Cassirer'in doğanın yasaları değil de semantiğin kuralları, tarihsel düşünmenin genel ilkeleridir şeklinde açıklamasını tarihsel semantik için belirleyici bulur. Bu hatta yine Spitzer'in dil ve edebiyat tarihiyle ilgili tarihsel semantiği, Auerbach'ın Avrupa maneviyat tarihinin aracı olarak anladığı ve de 50'li yıllarda Ullmann'ın , Schalk'ın ve Coseriu'nun teşvik ettiği gibi leksikografik yönelimli tarihsel semantiğinin yanı sıra, tarih yazımsal (Koebner, Williams) ve dil felsefesiyle ilişkili (Zumthor, Schmidt) yaklaşımların geliştiğini göstermekle birlikte doğal dillerin dilbilimsel semantiğine, diyakroni sorunlarına, her ne kadar Bréal bu kavramı 19. yüzyılın sonunda popüler hale getirip dil tarihiyle ilişkili açılar dikkate alınmasını doğal bulsa da, pek dikkat etmediği söylenebilir. Diğer yandan Bréal'e da-

¹ Theorie der Moderne.

yanan Meillet, mana dönüşümünün fenomenlerini modelci bir biçimde dilbilimsel olgular ve toplumsal olguların dinamik bir ilişki örgüsünde tasvir eder. Bu tasvire uygun biçimde mesela kendi anlayışı ve hedef koyması bakımından karşılaştırmalı dergisi kelimeler ve şeylere kazara eleştirisi sayesinde Meringer, kendince mana dönüşümü, şey/mesele dönüşümü ve kültür dönüşümünün ayrılmazlığını vurgulayıp bilim potansiyeli olan bir dizi alımlama zorluklarıyla şartlanarak bu teşvikin, manaların Alman tarih yazımının dikkate almalarıyla sınırlandığı eleştirisi, yerinde bir eleştiridir. Ancak Fransa'da toplum bilimlerinin başvuru kaynağı olup bilhassa tarih yazımı alanında ilerlemeler kaydedilirken, 1930 yılında Febvre, *Annales* Okulunun modern vokabüler kelimelerinin semantik evrimi ve tarihinin ince / hassas sorunlarına ilgisini göstermesinden sonra, o ve Bloch, manalar tarihiyle ilgili monografileri kaleme alırlar ki bu eserlerde, mekânsal ve zamansal birliklerin manevi araç gereçlerin, kültürel yönelmelerin formülleştirme koşullarına ilişkin sorular sorulup cevaplar aranır. Bu geleneği izleyen *yeni tarihin*¹ temsilcileri bugün kendi araştırma pratiklerini tarihsel semantik olarak belirledikleri sırada paralel bir biçimde ortaya çıkarılan *Felsefenin Tarihsel Sözlüğünü* (1971) takiben *Tarihsel Temel Kavramlar* sözlüğünün 1972'den itibaren yayımlanmasıyla profil kazanmaya devam etti ki bu sözlüğün çevresinde *Annales*'in, 50'li yıllardan beri alımlandığını Konersmann vurgulu bir şekilde teyit eder. Tarih-yazımsal kavramlar tarihinin spesifikliğini açıklamak için, sözlüğün derleyeni Koselleck, bu kavramı 70'li yıllarında başında benimsediğinden soru haline getirmesi, tarih biliminin *modernliğin yeniden dönüşümü süreciyle* geriye doğru ilişkilendiği gerçeğine atıftan çıkmıştır ve tarihin modern kavranışının 1750 yılı sonrası on yılların geçiş çağı sırasında çağ

¹ *Nouvelle histoire*.

için spesifik olan tekilleştirme sürecinin sonucu olduğuna dair paradigmatik gözlemden yola çıkarak Koselleck'in, tarihbilimsel araştırma alanını, içkin koşullarına yani zaman yapılarına yaydığı iddia edilebilir. Bu nesne genişlemesiyle tarihsel semantik, veya *tarihsel semantoloji*, karmaşıklıkları ne diyakronik ne de senkronik açılarla sınırlı olan kavramların siyasi ve toplumsal bağlamlarla ilişkilendiğini ve nasıl ilişkilendiğini gösterdiğine uygun olarak, sadece kavram ve manaya ilişkin sormaz, aksine yavaş statü değişiklikleri ve düzlem değişimini kaydeder ki burada, mana dönüşümü ve mana mekanına ilişkin sorup yapısal ifadeler ve süreçsel olaylar için dikkatini, temel kavramların dönüşümünde dilsel olarak çıkan beklentilere ve tecrübelerine yöneltir. Yine demokratikleştirme, zamansallaştırma, ideolojileştirilebilirlik ve politikleştirmenin, birbirlerine atıfta bulundukları gerçeği karşısında bu tüm süreci kavramak, tarihsel temel kavramların tarihsel analizi olarak görünür (Konersmann, 1995: 595).

Tarihsel semantiğin formülasyonunda Konersmann Cassirer'e, tarihsel semantiğin sistematik sorunu taslak haline getirip manaların tarih yazımının taleplerini orijinal bir teorik taslak çerçevesinde temellendirmesi için anahtar rol biçer ki, bu bakış açısından meseleye yaklaşılsa anlama ihtiyacı, insani durumun aracısız ifadesinden başka bir şey değildir. Tarihsel semantik kavramının adı icat edilmeden çok önce, bu disiplinin teorik temellendirilmesine ilişkin ilk hazırlıkları Diderot eserinde bulan Konersmann'a göre, Diderot bir yazarın farklılık bağlamında niyeti ve ufku arasında mevcut olan şeye girişip kavram oluşumunun kendisince ve çevresince sağlamlaştırılan rutinlerini yaparak birlikte söylenilenin, bağlamların ve olumsallıkların birlikte mevcudiyetini yeniden şimdikileştirir. Bu biçimde hedeflenen dikkat genişlemesinin çok sonucu vardır; felsefi dilini, tercih edilen biçimini, yani kavramların statüsü-

nü devrimselleştirir ki, Diderot'nun kendi eleştirisinden beri kavramlar, genelde bilginin figürleri, dilsel belirlenimler olarak görünür; bu belirlenimler, kendi kökeninin koşullarından kopmuş, ama hiçbir zaman tamamen kurtulmamışlarsa, kavramlara kapanan olumsuzluk izleri, mananın yelpazesini genişletir (Konersmann, 2004: 25, 29 v.d.; Konersmann, 1999: 46, 58).

Kavramlar tarihi ve tarihsel semantikten klasik kesitin alınarak Diderot'da nihai açıklamaya rastlandığı gerçeğine dikkat edilirse geleneksel kavram işi, dış koşulların etkisini dışarda bırakma ve zamanda her çağ için bilgiyi kazanma niyeti bağlamındaki Aydınlanmacı düşüncenin karakteristik paradoksuna yönelirken, Konersmann'ın onda keşfettiği gibi tarihsel semantik de *anlamın olanak(lı) koşullarını*¹ inceler. Buna göre olumsuzluğu içine katmak, deneme dizisi olarak kavramsal ifade potansiyelinin gelişim seyrini yeniden yapılandırmadır (Konersmann, 2004: 30).

Önemli bir adım, mana teorisi konsepsiyonları için uygulama alanı olarak, bilhassa pragmatik semantik alanından farklı varyantlarını, mesela Griesch, Wittgenstein, bilişsel yönelimli semantiğin farklı versiyonları, bilhassa prototipler semantiği gibi bugün biçimsel semantiğin temsilcileri, semantik esnekliğin ve tarihsel dinamiğin soruları bağlamında, tarihsel semantik soru haline getirmelerine bakılırsa tarihsel semantik, uzun bir geleneğe sahip olup araştırmacıların dil teorisi ilgisinin empirik ayrıntı çalışmalara yoğunlaştığı dönemlerde, üreticiliğin zirvelerini göstermiş olan bir dilbilim disiplini olarak görünür (Fritz, 2006: 7).

Hermann Paul'den hareketle ilkeler bilimi² olan ve dil teorisi ilgisiyle yapılan tarihsel semantik, mana teorilerinin menzili-nin mihenk taşıysa, bu teori sayesinde dilsel ifadelerin tarihsel

¹ Les conditions de possibilité du sens.

² Prinzipienwissenschaft.

dinamiğini sistematik biçimde kavranabilir ki mesela Busse, bilinç tarihiyle ilişkili bir tarihsel semantiğin dilbilimsel temellendirilişinin, mana kurulumu ve dönüşümü gibi dilsel süreçlerin açıklanmasının iletişim teorisiyle ilgili temellerine olduğu kadar dil, bilgi ve gerçeklik ilişkisi gibi dil teorisinin temel sorularının epistemolojik sonuçlarına bağlanan bir tartışma çerçevesinde gelişmek zorunda olduğunu vurgular ve ayrıca tarihsel semantiğin bilinç-tarihsel yönelimi, dilsel göstergeler ile manaları arasındaki ilişkiyi, değişmez iki hacmin sabit ilişkisi olarak kavrayan geleneksel özcü mana konseptiyle yetinemeyeceğini iddia eder. Buna göre bilhassa iletişimsel anlam olanaklarının, dilsel gösterge kullanımlarının durum ve bağlam bağlılığını kendi açıklama modelinde içine alan bir konseptle ilişkilendirmesi gerektiğine bakılabilir (Busse, 1987: 12; Fritz, 2006: 8).

VI. Tarihsel Semantiğin Sorunları ve Ödevleri

Eğer semantik yenilenmelerin nasıl doğduğu, tarihsel semantiğin geleneksel merkezi sorusuysa mana değişimi de, semantik gelişim süreçlerinin sonucu olarak görülmelidir. Hangi iletişim araçlarıyla ve hangi refleksiyonla bir sorunun belirli bir zaman dilimi için yeniden şimdikileştirildiği, dilsel olarak, soyut veya gündelik dildeki kavramların ve dillerin veya dilsel olmayacak şekilde resimlerde, jestlerde, performatik pratiklerde olup olmadığı fark etmez, tüm bunlar kapsamlı anlaşılmış bir tarihsel semantiğin sorularının bir kısmı olacağından mesela tarihsel semantiğin dilbilimsel temellendirilmesi, eylem teorisiyle ilgili dil konsepti bazında sonuçlanıp her şeyden önce merkezi dil teorisiyle ilgili soruların açıklanmasına hizmet eder. Bu bağlamda mana için koşulların açıklanışının, mana kuruluşunun işlevli hale gelişinin ve mananın nakledilmesinin işlevli hale gelmesi, dilsel aktarılan anlamla ilişkilidir ve de mana sistemlerinin dönüşümü olarak anlaşılmalıdır (Busse, 2003: 19; Fritz,

2006: 38, 57, Kollmeier, 2012: 13).

Gündelik hayatta tarihsel semantiğin nesnesine çoğunlukla yeni kelimelerin kullanım biçimlerinde rastlanır, ancak tarihsel semantik teşvikler için bilim öncesi başka sebepler de vardır, mesela eski metinlerin tecrübesi söz konusu olduğunda bilinen tanıdık kelimeler, bilinmeyen tanınmadık biçimde kullanılmazken yine, aşına diye bildiğimiz kelimeler başka türlü kullanılmadığından tatmin edici olmayan bir anlayışına varılır. Bu tarz gözlemler, kelimelerin manasının tarihsel gelişimine ilişkin genel soruların çıkış noktası tarihsel semantik denen bilimsel disiplinin çıkış noktası olarak belirtilebilir ki, tarihsel ses öğretisine zıt olarak, daima uzman olmayan okuru da çeken bir disiplindir. Tarihsel semantiği Fritz, Bréal'in dilbilimci tanımından yola çıkarak sezgisel biçimde insan için insana dair konuştuğunu¹ haklı olarak savunur. Daha yakından incelendiğinde sıklıkla tamamen aydınlatıcı tekil adımlarda çözülen bazı kelimelerin bilhassa maceracı etkileyen manalar tarihin² incelenmesi üzerine ya da geçmiş zamanlarda ve şimdiki zamanda insanların iletişimsel ihtiyaçları ve olanakları üzerine düşünmeyi beslediği gerçeği doğrultusunda farklı yollar anlama için açılır (Fritz, 2006: 2 v.d.; Bréal, 1897: 2).

Tarihsel gelişmeleri ve yapıları açıklamaya yardımcı olan bir tarihsel semantik, aşan söylemsel bağlamları araştırmak zorunda olduğu bilgisi ışığında dil teorisi ve epistemolojiyle ilgili temel sorunları ele alan tarihsel bir semantiğin varolduğu ve tarihsel semantiğin temel sorusunun, hangi mana konseptinin onun temelinde yatırılması gerektiği söylenebilir ki, tarihsel semantiğin kavramlar tarihiyle ilgili dalının ön koşulu olan kavram kavramı,³ temellendirilmiş ve tanımlanmış mana

¹ Parle à l'homme de lui-même.

² Bedeutungsgeschichte.

³ Begriffsbegriff.

konseptiyle ilişkide açıklanabilir. Dilsel edimlerde manaların doğuşunun bir dil konseptiyle açıklanabileceği sorusu merkezi sorunlardan biri olarak, manaların nasıl ve neden dönüştüğü sorusuna bağlanır ve burada tarihsel semantiğin dil teorisiyle ilgili temellendirilmesi, manalar tarihinin nesnelerini, metinlerde sorun durumlarını benimseyip birlikte şekillendirir (Konersmann, 1994: 24. Busse, 1987: 101 v.d., 94 v.d.).

Manalar tarihiyle ilişkili konular, somut gösterilebilirdir, zira Konersmann'a (1994) uyarak, biyografik, sosyal, entelektüel, teorik, tarihsel bağlamları ve uyuşmaları olduğu kadar tanıklar ve belgeleri de gösterip dile getiren kapsayıcı yeniden yapılandırma olarak anlaşıldığında tarihsel semantik sadece, bir yandan kendi sorularının cevaplanabilirliğinin koşulsuz varsayımından ve diğer yandan potansiyel kazançlarını boyutlandırma yükümlülüğünden uzaklaşmış olduğu şartıyla anlamlı bir şekilde yapılabilir. Felsefi manalar tarihi, kendi görevlerinin, eğilimlerinin ve sonuçlandırmalarının refleksiyonu olarak kurulup bununla da *refleksiyonun refleksiyonu*¹ olduğundan normatif veya normalleştirici bir faaliyet olarak tarihsel semantik, (bilinen) *tarihi*² değil, aksine sadece *tarihleri*³ anlatıp kendi nesnelerini aracasız bir şekilde ve izole kabul etmez, aksine şey durumlarını, koşulları ve yan koşulları, teorik ve kurumsal bağlamları, gelenekleri ve dönüşümleri, bağlanmaları ve dışlanmaları, yola çıkışları ve kırılmaları dikkate alır (Konersmann, 1994: 41).

Kelimelerin manalar tarihiyle ilgilenen tarihsel semantik, öncelikle mesela Türkçeye uyarlanacak olursa, eski Türkçede *emek* kelimesinin ne anlama geldiğini sorup sonrasında yeni dönemde ne anlama geldiği veya ne zamandan beri bu *emek*, iş ile yakın bağlamında işçi emeği anlamında kullanıldığını so-

1 Reflexion der Reflexion.

2 Die Geschichte.

3 Geschichten.

ruşturur ki bu tarz soruları, tarihsel semantik sorup onlara cevap arar. Ancak bunu da aşacak şekilde tarihsel semantik, daha genel bir biçimde dilsel usullerle, bu denli tarihsel gelişimlerin temelinde olup bugünkü dil kullanımını belirleyen ilkelerle ve mekanizmalarla uğraşır. Bu Fritzçi perspektiften bakılırsa, bir yandan bir dilin konuşmacıları, mesela yeni düşünceleri ifade etme, bilindik düşünceleri uygun biçimde ifade edip becerikli biçimde muhatabına etki etmesi gibi durumlarda başarılı bir biçimde iletişime geçmesi için dilsel ifadelerin mana potansiyelini nasıl kullandığına dair ve diğer yandan dilsel ifadelerin (yani kelimelerin ve söz gruplarının) manasının gelişimi pratiğinin hangi sonuçlara sahip olduğuna dair olmak üzere tarihsel semantiğin iki merkezi sorusu vardır. Aynı zamanda dilsel yaratıcılığın önemli bir açısıyla ilgilenen tarihsel semantik, mesela mevcut mana potansiyelinin esnek kullanımına ilişkin soruya ilk cevap, dilsel ifadelerin kullanımına ilişkin kurallar bağlamında verilebilir ki, konuşmacılar kendi bilgileriyle ve uygun iletişimsel usulleriyle anlam veren ve bilgili dinleyicilerine, her ne kadar bu ifadeyle normalde başka bir şey kastetse de, bu ifadeyle neyi kastettiklerine dair işaretler verebilir. Bunun yanı sıra mevcut kelimelerin yeni kullanımlarında, kullanımın o ana dek bilinmeyen varyantları dikkat çeker. Bu usulde, yine Fritz'in önerisi doğrultusunda, tüm araçların yeni kullanımının olabildiğince ekonomik türden yapılması söz konusudur (Fritz, 2006: 4).

Hangi olanakların bunun için varolduğu ve bu olanaklardan hangilerinin sevildiği ve başarılı olduğunu gösteren manalar tarihi içinde yüzyılları aşan konuşmacılardan birçok konuşmacının, sıkça uzun göreceli olarak değişmemiş kalan, ama bazen aynı zamanda çok hızlı değişen iletişimsel ödevleri çözmek zorunda olduğu büyük bir deney olarak incelenebilir ki, burada konuşmacılar, kelime kullanımının yeni olanaklarını bulur ve

bu olanaklardan bazıları, iletişimsel ödevlerin iyi çözümleri olarak korunur; birçok konuşmacı için cazibe olmaya devam eder. Sıklıkla, uzun zaman boyunca rekabet halinde olan ifade olanakları yan yana durur. İnceleyen için, belirli kaynaklar daima kullanılıp belirli çözüm olanakları daima aranır ve tarihsel mesafeden hareketle, bu tercih edilen çözüm olanakları, bilhassa, severek girilen gelişim yolu gibi görünür. Tarihsel semantikçi için, bu gözlemi yaparken, bu olanakların konuşmacıya bilhassa neden yakın durduğu ve neyde bu başarı reçetesinin kendi kabulü ve yayılımı için bulunduğu sorusu sorulur. Bu tarz soruları sormak, manalar tarihinin bir gelişim tarihi olarak gören evrimci bir inceleme tarzının bir parçasıdır; bu gelişim tarihinde kullanımın devamlılığı, kullanım tarzlarının yenilenmesi, seçimi ve yayılımı her zaman diliminde, belirli bir tarihsel dil durumunu üretir (Fritz, 2006: 5).

Bir yandan dilbilimin aynı adı taşıyan çalışma alanını nesnesi olarak, diğer yandan tarihsel dil dönüşümü araştırmadığından kelime kökenlerini çözen etimolojiden farklı olarak tarihsel semantik, birincil açıdan kelimelerin ve kavramların gelişimi tarihinin dilbilimsel analizini hedeflemez, aksine dil ve kavramların aracılığıyla tarihselliğe açılmayı hedefler. Bu hedefin belirlenmesiyle ilişkilendirildiğinde Busse, tarihsel semantiğin araştırmacı için artık şimdiki mevcut olmadıklarından semantik araştırmayla ilkin anlaşılması gereken epistemik koşullara dayanan mana kurulumunun biçimlerini işlemeye davet eder (Busse, 1987: 41. Kollmeier, 2012: 2).

Konnersmann'ın (2004) tezinden hareketle eğer tarihsel semantiğin ödevi, kendi tarihlerinin ufkunda kültürel olarak bariz manalılığını göstermekse tarihsel semantik, yasalar veya temel ilkelerden ziyade, *okuma türleri olarak yorumları*,¹ ge-

¹ Lesarten.

çişleri, kısaca manaları arar ve bu münasebetle manalar ise, beklentilere, umutlara ve onlarla değişen hatıralara cevap verir. Ona göre semantik formun niteliği, daima emin olunacak *beraberlikteki*¹ sabit ve mevcut olan değildir, sahiplik veya mülkiyet de değildir; aksine kendi değişebilir çeşitliliğinde ilerleyici ortaya çıkıştır, yani elde etmedir; kazançtır. Ondan dolayı tarihsel semantik, geçmişin anlatılarına, tarihlerine, formlarına ve formüllerine başvurup güvende tutarak, önünde bulduğu şeyi ilerletip geleceğe aktarır ki bunlar perspektiftir. Manaya ilişkin sorunun, manaların tarihine ilişkin soruya dönüştüğünü iddia eden Konersmann, bir *kendi kendisini anlayan tarihsel semantik*ten² yola çıkar (Konersmann, 1994: 54 v.d., 164. Konersmann, 2004: 25).

Konersmann bununla da yetinmez ve tarihsel semantiğin tecrübe bilimlerinin gerçeklik bağlamından ayrıldığını iddia ederek gerçek tarihsel süreçlerin empiri'si yerine tarihsel semantiğin, yönleltmelerin tarihiyle ilişkili olduğu ve kelimenin en geniş anlamında kültürel tahayyül gücünün fenomenler dünyasıyla ilgili olduğu tezini isabetli bir biçimde savunur. Zira Konersmann bu fenomenleri, tasavvurlar veya daha az biçimde zihinselci bir biçimde, dünya şekillenmesinin kanıtları olarak kavrar ki bu *kültürel metindir*.³ Tarihler ve anlatı versiyonlarına tekabülen kavramlar ve kültürel mana taşıyıcıları, mevcut bir gerçekliğin isabet eden veya etmeyen, doğru veya yanlış nitelermeleri olarak görünürken daha ziyade bu fenomenlerin, içlerinde dünyanın bir anlam kazandığı veya olanakların ve sınırların, tecrübelerin ve beklentilerin bu dünyaya koyulduğu perspektifleştirmeler⁴ olarak görüldüğünü teşhis etmekle Konersmann,

1 Einheitlichkeit.

2 sich selbst verstehende historische Semantik.

3 Kultureller Text.

4 Perspektivierungen.

tarihsel semantiğin, tarihsel bir perspektifte açıldığını, anladığı bir metin kültürünün maddi somutlaşmasını izlediğini öne sürer. Buna göre dilbilimsel mana araştırmalarının standartlarıyla ölçüştüğünde, biçimlendirme, dönüştürme ve yeniden biçimlendirmenin tarihsellik vurgusu, epistemolojik çekinceye zorlar ki, dönüşümün ve farklılığın fenomenlerine duyarlı hale gelecek nihai mana tespitlerinden vazgeçmek zorundadır. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında gerçekten de tarihsel semantik, görünüşler dünyasına aktarıp oradan hareketle okumak için anlamı tarihten hareketle ortaya çıkarmaz, niyeti daha ziyade, böyle bir aktarmanın stratejilerini düşündürüp bağlam vakfetmenin usullerini somut kılmaktan ibaret olduğundan tarihsel semantik, hipotetik anlatı bağlamında yeniden yapılandığı tarihsel ve kültürel nesneleri hedefler. Bu hedef doğrultusunda Konersmann, tarihsel semantiği, bizzat dikkatin genişletilmesini amaçlayıp nesnelerin araştırılmasını, tasavvurların araştırılması çerçevesinde tamamlamaya çalışır (Konersmann, 1999: 38 v.d.).

Öte yandan manalar tarihi aynı zamanda kültür tarihi ve *maneviyat tarihi*¹ olarak görülebilir ve bu Fritzçi bakış açısı, nihayet iletişimsel bir geleneğin teorisi olarak tarihsel semantiğin, geleneksel filolojik-hermeneutik hedef koyma için, tarihsel uzaklaştırılmış zaman basamaklarından hareketle metinlerin daha iyi anlaşılmasına ve daha genel olarak tarihsel yaşam tarzlarının anlaşılmasına katkıda bulunduğunu gösterir. Ancak Konersmann, fenomenalitesi tarihsel semantiğin başarılarına yön veren kültürün, insani dünya şekillendirmesi ve insani dünya anlamasının ifadesi olmada uzlaşan üretilmiş, aynılık ve farklılık üzerine üretilmiş, potansiyel ve zahiri manalılıkların temeli olarak görüldüğünü ve gerçekten de tarihsel semantiğin pers-

¹ Geistesgeschichte.

pektifinin bu iyi anlaşılmış anlamda insanla ilişkili olduğunu belirtir. Zira tarihsel semantik kültürün objektivasyonunu konu edinip felsefeyi kapsayarak her zaman, bu biricik gözlemci ve şekillendiriciye riayetle ortaya çıktığı sırada, buna filozofun ve de tercih ettiği araç gereçlerin ikili rolü tekabül ettiğinden kavramların dilinin söz konusu olduğunu haklı olarak ifade eder ki buna göre tarihsel semantik, bu kavramsal dili, medeniyet olayının/tarihinin,¹ göstergesi ve faktörü olarak bakışa sunup teorik nesneleri gözlemleyerek hazırlayan felsefi bir girişimden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, nesneleri çok önceden hazır ve koşulsuz objeler olarak bakışa sunmakla sınırlamaz kendini. Manalar tarihiyle ilişkili bu bakış genişlemesinin can alıcı noktalarından ziyade, değişim ilişkilerini ve durum ilişkilerini araştırmaya katmaktan ibarettir tarihsel semantik. O halde bu ertelemeyle tarihsel semantik, kendi dilselliğinin, tarihselliğinin ve kendine has manalılığının açısı altında bilgiye açılır ki burada, problematik devamlılığı her manalar tarihiyle ilişkili anlatı için belirlenmesi gereken dönüşümler içerilmiştir (Fritz, 2006: 6. Konersmann, 1999: 45).

Mesela Koselleck'in tarihsel semantik konseptinde tecrübe kurucu ve konsept yönelimli işlevleri dolduracak güçte kavramların olup olmadığına ilişkin kuşku ve de kavramın açık bir tanımının verilip onu kelimededen, kelime manasından ayırmanın kavramlar tarihinde varolduğunu savunarak Busse (1987), tarihsel ve toplumsal gerçekliğin kavranışlarını gerçekten yeniden yapılandırmak isteyen tarihsel bir semantiğin, bir çağın düşüncesini şekillendirdiği gibi, iletişimsel anlamının koşullarının ifşası biçiminde kendisi bizzat yorum olduğu noktasında *bilgi tarihi olarak tarihsel semantiğin* görevi ve ödevini belirlemeye çalışır. Oysa bu belirlenime başından beri girişen Konersmann,

¹ Zivilisationsgeschichte.

dilsel ifadelerin bilinç kurucu işlevini ifşa eden tarihsel semantiği ilkin bir yanlış anlamayla tekil kavram sözlerine, iletişimsel eylem icrasını yüklemeyip, aksine toplu faktörleri kendi işlevlerinde ve kurulan anlamın meydana gelmesindeki payıyla tartıştığında kendi hedefine yaklaşabileceğini söylerken ona göre tarihsel semantik, sadece her durumda bir anlama sahip olup açıklayarak tüm zamanlar için korunacak şeye değil, aksine bilhassa çokanlamlılığından dolayı kendi serimlemelerini kendi manasına alan şeye yönelmelidir. Bu bağlamda manalar tarihinin sunacağı şey, perspektifler, düşünceler, itkiler, taslaklar ve önerilerdir (Busse, 1987: 94, 297, 301; 307. Konersmann, 1994: 19, 34).

Kelimeler Turgot'tan yola çıkarak Konersmann'ın dillendirdiği gibi, ideleri ifade etmekten ziyade bu ideleri hatırlattığından tarihsel semantik, mana(landırma)nın' dönüşümünde nasıl belgelendiği bağlamında, anlam ve hakikat üretiminin izini sürmek için, bu hatırlamanın yollarını göstermeyi ödev edinir ve ancak mevcudiyet doluluğu, anlamın mükemmel ve açık şeffaflığı, yeniden düzenlemeden sakınmıştır ki, bu süreçlerin bir açısı bilişsel şekillenmeye ilişkin soruyu açığa çıkarır. Hangi bilişsel süreçlerin ve bağlamların temelinde konuşmacıların dikkatini, kelimelerin yeni kullanımlarının çektiği ve başka konuşmacıların yeni kelime kullanımlarını anlamaya ne olanak verdiği sorusuna bu perspektiften bakıldığında manalar tarihi, insani düşünmenin ilkelerinin gelişimine doğru bakan bir pencere olarak incelenebilir. Bu, modern bir kılıfla, yeni bilişsel semantiğin tarihsel dalının hedefini belirler ki bu araştırma yöneliminin temsilcileri, mana değişimlerinin analizinden hareketle bilişsel kategorilerin yapısına bir erişim vaadinde bulunur (Konersmann, 1994: 42; Fritz, 2006: 5).

1 Das Bedeuten.

VII. Tarihsel Semantiğin Metodolojisi

En başta Kollmeier'in (2012) doğru tespitine katılmak şartıyla, manalar tarihinin kendisi, belirli bir yöntem olarak görünmez ve manalar tarihi anlamında tarihsel semantiğin, sadece sözlerin, kavramların, dillerin ve söylemlerin analizini benimsemediğinden yöntemsel araçlar, resim, ritüel, habitus ve performans gibi başka kültürel ifadelerin daha geniş bir anlayışı için kendi manalarının dönüşümünde yerine getirildiği elbette düşünülebilir. Ancak Kolleimer'in bu tespisi, semantiğe odaklanmış tarihsel bir analizin, bir çağın iletişimsel hareket alanlarını ölçerek bir çağda dile getirilebilir ve söylenebilir olanın peşinde olduğunu doğru bir biçimde ortaya koyar ki tarihsel semantik araştırmalarının, kavramların tarihinden iletişimin aynılaştırılabilir durumlarına akıp koşulları ve bağlamları, aktörleri ve araçları kendince tam olarak konumladığı düpedüz söylenebilir. Üstten bakış sunan kavramlar tarihine nazaran tarihsel semantiğin araştırmaları, daha kuvvetli biçimdeki kırılma du-

rumlarının model olan durum araştırmalarına odaklanarak artı değeri, yoğunlaştırılmış iletifim durumlarının ayrıık resminde bulup politik ve toplumsal iktidar ilişkilerini analiz eder (Kollmeier, 2012: 2, 13).

Buna müteakip Konersmann'ın ifadesiyle bir *canlı yöntem*¹ olan tarihsel semantik, şemalara ve formüllere karşıdır ya da daha doğrusu yanlış güvencelere, kolaylaştırmalara ve bayağılaştırma şabalarına mesafeli olacağından teorik kavramlar ve tanımlamalardan şüpheyi eksiltmediğini, bizzat teoride ve manada sahip olduğumuz manaların sonluluğu ve akışkanlıkları gerçeğinde temellendirir. Zira sonuçları ilkesel olarak açık olup üstte duran hiçbir ilgiye veya anlama boyun eğdirilemez olan canlı bir yöntemdir tarihsel semantik ve bununla birlikte tarih yazımsal yöntemlerin en önemlilerinden birinin derecesine yükselmiştir ki, bu çalışmada tasavvur edilen dil teorisi yaklaşımı anlamında tarihsel semantik, tarih yazımı, sosyoloji ve siyaset biliminin araştırma hedeflerinin bağlamına yerleştirilmiş dil-tarihsel bilginin üretilmesine hizmet eder; zira her ne kadar birçok disiplin içerisinde yuvalansa da, tarihsel semantiğin ne kurulu bir disiplin olduğunu ne de başvuru kitaplarına hazır bir yöntem olduğunu baştan kabul etmek gerekir (Konersmann, 1999: 51, 53, 58; Busse, 1987: 17, 22).

1960 yılı civarında tarihsel kültür bilimlerinde, dilin, kelimelerin ve kelime gruplarının manası için hem bilgi ilgilerinin hem de yöntemlerinin tarihsel analizi için büyüyen bilincin değiştiği gerçeği karşısında bu görüşlerin geniş, dilbilimsel-semiyotik anlayışta dilsel ifadelerin mana gelişiminin ve mana dönüşümünün güçlendirilmiş araştırmasına yol açtığı söylenebilir. Elbette bu araştırmaların yöntemsel semeciliği, çok erken-den eleştiriye sebep oldu ve bu teorik gelişmelerin çıkış noktası

¹ Lebendige Methode.

olarak, geleneksel düşünceler tarihinin zirve gezintilerindeki yetersizlik tespit edilebilir ki bu gezintiler, özünde, büyük düşünürlerin metinlerine odaklanır. Genel olarak teori manzarasına bakıldığında toplum tarihi, toplumu kendi merkezi araştırma nesnesi olarak çoktan izlemeye başladığından geleneksel düşünceler tarihi, çağa aykırı görünür ve buna Batı dünyasının farklı akademik kültürlerinin aldığı sonuçlara, araştırılan metinlerin bağlamlaştırılması sayesinde düşünceler tarihinin teorik yenilenmesine ilişkin talepler de dahildir ki bu teorik yeni yönelimler, farklı akademik yaşama dünyalarında hatırı sayılır biçimde değişkenlik gösterir. Diğer yandan teori oluşumları ve yöntemler ise, mevcut farklı bilimsel geleneklere bağlıyken tarihsel semantikte Alman, Fransız ve Anglo-amerikan gelişmeler arasındaki dikkat çekici farklılıklar, aynı zamanda çok basit biçimde görülmeyen ve bastırılan bu akademik yaşama dünyaları arasındaki eksik takası belirginleştirir (Bödeker, 2007: 9 v.d.).

Geleneksel düşünceler tarihindeki teorik yetersizliğin yanı sıra her şeyden önce Almanya'da toplum tarihinin ve sistematik toplum bilimlerinin meydan okumaları, tarihsel kültür bilimlerindeki manalar tarihiyle ilgili perspektifleştirmelerin belirleyici faktörleri olarak belirir ve bu noktada egemen eski düşünceler tarihi, düşüncelerin toplumsal tarihine dönüştürülmeliydi. Fransa'da ise, *Annales* dergisinin tarihçilerince talep edilen *mantalite tarihi* ile yapısalcılığın düşünce tarzı arasındaki gerilimli ilişki, bir yandan dilbilimsel, diğer yandan sosyolojik gelenekleriyle düşünceler tarihinin manalar tarihiyle ilgili yenilenmesi üzerine tartışma çerçevesinde sürdürüldü. Almanya ve Fransa'ya zıt olarak siyaset bilimi, tarih ve felsefenin koordinatlar sisteminde epistemolojik ve kurumsal olarak mutlak biçimde kurulmuş olan *entelektüel tarihin* Anglo-amerikan geleneği için dil edimi teorileri, yani dilsel ifadeleri tarihsel eylem bağlamına geri bağlamaya çalışan Austin ve Searle'ün dil felse-

fesinin etkisi, düşünceler tarihinin teorileştirilmesinin vurgulu talep edilmesine yol açtı. Mana gelişimi ve mana dönüşümünün yeniden yapılandırılmaları için spesifik yaklaşımlarda, tarihsel semantiğin gelişen farklı versiyonları yeni yöntemsel standartlar koydu. Sonuç olarak ortak bölüşülen koyutlar, tamamen farklı biçimde yeniden şekillendirdi (Bödeker, 2007: 11).

Konersmann'a (1995; 1994) dayanarak tarihsel semantik analizler tarihsel genetik yöntemin filolojik konseptinden ayırt edilmelidir; çünkü bu analizlerin fenomeni, etkilere indirgemeyip aksine kendi bağlam tutukluğunun arka planında tikelin ihtişamını vurgulaması sayesinde tarihsel semantik, indirgemeci olmayan bir şekilde evveliyatlar bağlamında usule sahiptir ve bunu aynı zamanda disiplinsel sınır çekme ve nesne algısının uzlaşımı bakımından uygular. Bu uygulamanın sonuçları itibarıyla baştan sona sıkılaştırılmış ve kesinleştirilmiş felsefi terminolojiye dair rüyanın sonuna varıp dikkatini yeniden manalılık dünyasına yönelterek kültürün fenomenlerine ve yöneltme başarılarına girer ki tarihsel semantik, hazır bir teoriyi uygulayan veya zamansız sonuçları ulaşmak için önceden belirlenmiş bir ödevin üstesindengelen bir yöntem değildir; öncelikle ve genellikle kendi düzenlemelerini düşünen teorik bir merakın bilimsel şekillenmesi olarak tarihsel semantik, kendi can alıcı noktalarını hediye edip yöntem olarak teoriye ve uygulama olarak pratiğe doğru parçalanabilir. Teorilerin tarihinin öğrettiği gibi, o halde kavramayı kendi kökenine tutuklu oluşundan koparma ve de bundan bağımsız bir şekilde işleyip yapılandırabilme genişlemesinin kendisi tarihseldir (Konersmann, 1994: 43 v.d.; Konersmann, 1995: 596).

Buna Fritz'in teşhisleri eklenecek olursa mesela pragmatik semantik ile bilişsel semantik çalışmalarında, teorik konsepsiyonlar ve her iki teori yönelimi için farklı tavırlar söz konusudur ki üç temel tavır, pragmatik semantik ve bilişsel semantik,

kendi temel varsayımlarında uzlaşmazdır. Bunun için hangi teori çerçevesinde çalışılmaya niyetli olduğu konusunda karar verilip üretici görünen her iki teori yönelimlerinin o açılarından fırsatçı bir biçimde faydalanılması gerektiğini öneren Fritz, her iki teori yönelimi arasındaki yakınsamaların olanaklı olup olmadığını sınamaya davet eder. Zira her iki teori yönelimi arasında temelde yatan görüş ayrılığı, üstünden geçilemez olmakla birlikte pragmatik semantiğin versiyonları, araçsalciyken bilişsel semantik ise temsiliyetçidir. Bu karşılaştırmının devamında birinci yaklaşım manayı, dilsel ifadelerin kullanımının rutinleri veya toplumsal kuralları olarak kavrar, ikincisi ise, bir ifadenin manasından, zihinsel konsept veya ifadenin gösterdiği şeyi anlar ki bu bağlamda ilk teori tipini Fritz, eylem teorisi alanına yerleştirir; ikincisini de, bilişsel psikolojiyle nihai ilişki bilim olarak sınırlandırır. Bununla birlikte elbette, bilişsel semantikçilerin ilk kuşağının çalışmalarının, yöntemsel açıdan daha ziyade içgözlemsel olduğu, deneysel olmadığı veya genel olarak veriye dayalı olduğunu savunan Fritz, bilişsel mana teorilerine karşı sübjektivizm itirazını, bir şey için durma¹ kavramının eksik açıklanmasına itiraz ve potansiyel döngüsellğine itiraz şeklinde üç itirazı ortaya koyar (Fritz, 2011: 3).

Ancak zihinsel kategorilerin bu teorilerde önemli bir rol oynadığını, yani zihinsel konseptlerin bilişsel kategorinin temsilcilerinde ve de pragmatik semantikte intensiyon kavramı ve ortak bilgi kavramı bağlamında zihinselci olan her iki teori tipi, doğruluk işleviyle ilgili veya yapısal bir semantikten ayrılır. Özel bir yakınsama alanını, dilsel ifadelerin kullanınca bilgi envanterleri manasının varsayılması oluşturur ve üçüncü bir yakınsama alanı, bilim teorisi kaynaklı olarak koşullanmıştır. Dilsel ifadelerin manasında aile benzerlikleri ve prototip ilişkilerinin

1 Stehen-für: Gösterme.

önemli bir rol oynadığı varsayımını, her iki teori Wittgenstein'dan devralmıştır. Dördüncü bir ortaklık, her iki teori tipinde, yapısal semantiğe zıt olarak semantik ve ansiklopedik bilginin ayrışmasını sağlamaz. Bir başka ortaklık, her iki teorisinin temsilcilerinin bilhassa, metaforik, kinaye ve çokanlamlılıkla ilgilenmesinden ibarettir. En nihayetinde birkaç yıldır, empirik semantik araştırmalar için, araştırılan ifadelerin işlevleri ve kullanım bağlamlarının dikkate alınması gerektiğini bilişsel semantikçilerin bildiği yerde bir yakınsama hattı kendini gösterir. Son yakınsama alanı ise, teorik kavrayışların empirik önemini belirlemeyi sağlıklı bir trend anlamına getiren bütünce temelli metodolojiyi oluşturur. Tarihsel semantik yöntem açısından, mesela ifadelerin ve kullanım tarzlarının kullanışlılığı ve kullanım bağlamları sorularını cevaplayabilir. Bunun yanında ayrıca şu yöntemsel sonuçlar vardır ki uygun bir bütünce belirli bir araştırma için seçimine ilişkin soru, verilerin temsiliyetine ilişkin soru, belirtme ilişkin sorudan ve de semantik bir tasvir için bir bağlamın ne kadar büyük olması gerektiğine ilişkin sorudan söz edilebilir. Tarihsel semantiğin yöntemleri bakımından bir açığı da, mesela tarihsel semantik bulguların tasvir biçimlerine ilişkin soru oluşturur. Yine tarihsel sözlük maddelerinin formatı üzerine son yıllarda çok çeşitli refleksiyonlar olduğu sırada, semantik tasvir biçimlerinin genel sorunu, pek az işlenmiştir (Fritz, 2011: 5-7, 11).

Busse'nin çok haklı olarak belirttiği gibi elbette tarihsel semantik *empirisinin* yöntem bilgisinde, birlikli bir yöntem veya empirik pratik yoktur. O halde, *belirlenmiş* veya *tanımlanmış tarihsel semantik*¹ yoktur ve olamaz, aksine kısmen kesişen, kısmen de dışlayıcı yüzeylerin ve perspektiflerin bir spektrumu vardır. Ancak, eğer tarihsel semantik bilhassa kavramlar tarihi

¹ *die historische Semantik.*

olarak yöntemsel açıdan temellendirilirse, bir derinlik semantiğinin dilbilimsel motive olmuş konsepsiyonuyla sorunları vardır, çünkü dilbilimin teori geleneğinin bağlamında kavram terimi, izole edici ve indirgemeci usule sahip kelime semantiğiyle sıkıca bağlanmıştır ki tarihsel semantik Busse için, *anlamda başkaları için anlamın düzenlenen dönüşümüdür* (Busse, 2003: 21, 28).

Fritz (2006) ile doğrudan bir yakınlıkta hermeneutiğin sunduğu yöntemsel sorunlardan söz edilebilir ve dilsel ifadelerin olabildiğince geniş ve sürekli gelişim tarihinin temeli olarak uygun bir empirik temel ihtiyacın varolduğu ve de veri bilgilerinin spekülasyon ile yer değişmeyeceği ikazı, yüz yıldan beri tarihsel semantiğin konusu olagelmıştır ki bunun sonucunda belgelerin ve kanıtların yorumlanması, tarihsel semantiğin en önemli yöntem sorunlarının başında gelir. Burada Fritz, tarihsel semantiğin hermeneutik görevini başlatır. Onun için, kastedilen şeyin hangi parçasının, mevcut ifadenin manasına indirgeneceği ve hangi kısmın bağlamsal olarak belirlenmiş olduğu sorusu bilhassa önemlidir. Bu, mesela ilgili ifadenin geleneksel bir mana açısına sahip olup olmadığımız konusunda açıklanabilir ve diğer yandan tasvirin türlerinin çeşitliliği de tarihsel semantikte ayrı bir yöntemsel sorunu sergiler. Tarihsel semantikte, bir mana gelişimi, birlikli bir süreç değildir, aksine farklı kısmi süreçlerden ibarettir ve her durumda yarık biçimde tasvir edilebilir ki bu *tasvirin mikro perspektifleri* göz önüne alındığında, şimdiye dek olan dil kullanımından bir sapmayla nasıl karşılaşıldığını tasvir etmek, birinin kendi arkadaş çevresinde yeni bir metaforik kullanımı denediği ve arkadaşlarının nasıl tepki gösterdiğini tasvir etmek ya da birinin haberlerde ilk defa yeni bir kullanımı nasıl duyduğunu, bu kullanımı nasıl yorumlamaya çabaladığını tasvir etmek ya da nihayet bir konuşmacı grubunda bir ifadenin kullanılmasının nasıl yayıldığını tasvir etmek ta-

rihsele semantiğinin görevleri arasında yer alır (Fritz, 2006: 23-25).

Tasvirin *makro perspektifleri* arasında ise, mesela 12. yüzyılda akrabalık ilişkilerinin gösterilmesi amacıyla ifadelerin manası bir ifadenin veya birçok ifadenin belirli bir zamanda nasıl kullanıldığını tasvir etmek; mesela 1200 ve 1300 civarı entelektüel nitelikler için sıfatlarını inceleyince belirli ifadelerin seçili herhangi bir zamanda bir dilde nasıl kullanıldığını karşılaştırmalı tasvir etmek ya da mesela 12-16. yüzyılda epistemik model fiiller sisteminin gelişiminden olduğu gibi bir ifadenin bir ifadeler grubunun belirli bir zaman diliminde kullanılmasının nasıl geliştiğini tasvir etmek, mesela İngilizcede hareket zarflarında paralel gelişmeler üzerine bir incelemede belirli ifadelerin bir veya farklı dillerde nasıl paralel geliştiğini tasvir etmek vardır. Ancak 70'li yıllardan beri tarihsel anlatının hangi bilgi değerine sahip olduğu, tarihsel semantikte tartışılabilir ve bunda mesele, olayların daha iyi anlaşılmasını olanaklı kılan uygun bir bağlama getirilen ve de anlatıda belirli olayların seçildiği görülür. Eğer tarih yazımında anlatma, değişimleri açıklamaya mecbur sa, anlatma tarihsel semantikte geleneksel olarak ön planda değildir, çünkü kelimelerin kaderi, kendi kullanımlarının gerçek pratiğine büyük bir perspektiften hareketle tasvir edilir ki buna göre, bir mana değişiminin *nasıl* meydana geldiğini ve bir mana değişikliğinin *neden* olduğunu açıklamaya çalışması hakkında açıklamanın farklı türleri vardır tarihsel semantikte (Fritz, 2006: 26-29).

Bu dilsel tespitlerin öte yakasında ise Konersmann'ın, tarihsel semantiğinin yöntemini Cassirer ile ilişkilendirmesi bulunur. Buna tekabülen kültür dünyasıyla doğa dünyası arasındaki homojen olma durumu, teorik düzeyde yansır ve doğabilimsel dünya resminin yöntem olarak kendi içsel birliğini, çelişmezliğini ve tarihsel belirsizliğini iddia ettiği durumda kültür teorisi, parçalı kalır; çünkü inceleyen hiçbir zaman nesnesini, kendi

materyal zenginliğinin ve tarihinin bütünlüğünü göz önünde bulundurmaz. Eğer inceleyen, kültürle ilişkisi yoksa, aksine kendi manalılığında kültürel olgular olarak ilkin tanımış olan şey durumlarıyla ilişkiliyse o zaman manalar tarihiyle bağlantılı perspektif, sebep sonuç ilişkisini açıklamaz, aksine ilkesel olarak daima sadece olanaklı bağlamlar olan motif bağlamlarına atıfta bulunur ki Konersmann bu Cassirerci bağlamda insanın, fizikal bir evrende değil de, aksine bir *sembolik evrende* hareket ettiğini savunur. Ona göre sembollerini anlayıp yorumlamak için, nedenler araştırmasında ayrılan yöntemler geliştirilmelidir ve yine anlamın veya mananın kategorisi, varlık kategorisine indirgenemez. Tam da burada Cassirer, nihai bir kavramı dile getirir ki, altına tarihsel bilginin konulacağı üst bir kavram aranırsa bu, fiziğin bir dalından ziyade, semantiğin bir dalı olacaktır. Zira doğa yasalarının değil de, semantiğin kuralları, tarihsel düşünmenin genel ilkeleridir. Bu arka plan bilgisinin ışığında tarihsel semantiğin yöntemine ilişkin soruya cevap eleştirel kültür felsefesinin düşünsel bağlamında kök saldıgı gerçeğiyle verilebilir ve sonuçta kültür felsefesi gibi tarihsel semantik de, bir kriz fenomeni olduğundan insanın insan bilimlerinden sürülmesinin sahnelendiği ve de diğer yandan felsefenin bilimlere bağlanmasının yürütüldüğü sırada tarihsel semantik, insani olanın *sembolik formlarının* veya izlerinin peşindedir (Konersmann, 1999: 47, 48).

VIII. Kavramlar Tarihiyle Yakınlıklar

Mananın kavram ile ilişkisi önemlidir; çünkü mananın manasını daha iyi anlamak için, mana ile kavram arasındaki ilişki bakımından belirli derin kökleşmiş idealist görüşleri açığa çıkarmak gerekir. Buna uygun biçimde sorunun iki farklı çözümü vardır. Kelime manası ve kavram farklı görünüşlerdir, ki onlar arasında veya şu bağlamlar varolabilir ya da farklı taraflardan bakılıp bilgi sürecinin tüm kompleksiyle bağlantılı olan aynı görünüş söz konusudur. Mana, dilbilim alanından bir kategoriyken, kavramın ise, düşünme süreçlerinin alanından bir kategori olduğu ve böylece mantığın, psikolojinin ve bilgi teorisinin ilgi alanına girmesine ilişkin böylesi bir kategorileştirmeyi Schaff, yanlış bulup ayrıca manayı da bu düşünsel süreçlere dahil eder ki kavram ve mana, bilgi sürecinde kelime göstergesi yardımıyla icra edilen bir soyutlama üründürler. Zira kavramların ve manaların karakteri, bu soyutlamanın karakterine bağlıdır. Mana ve kavramın birlikli bir belirlenimini yapmaya çalışan Schmidt, niyet,

hiyerarşileştirme, bağlanabilirlik, altyapıların oluşumu, bekle-
nebilirlik, hükmetme fenomenlerine yer verip manayı bir mana
yaşantısının gerçekleşimi olarak tanımlayıp Weinreich'ten yol
çıkarak *kavramın grameri*¹ bağlamında kavramların özel bir
şey olmadıklarını, tekil dillerde önceden varolan kavramların
olmadığını ve daha ziyade kelimelerden farklı bir şey olmadık-
larını; tekil bir dilin kelimeleri olduğunu dile getirir. Ondan
dolayı insanın kavramla, bir leksemin bilgi teorisince yorum-
lanmış semantik statüsünü gösterir ve Weinreich'ten hareketle
tanımsız bir kavramın olmadığını iddia eder (Schaff, 1973: 252,
269; Schmidt, 1969: 141, 143, 149, 151).

Busse'ye (2013) göre, modern semantiğin başlangıcında, dil-
sel ifadeler kavramlarla ve tasavvurlarla eş görülürken 19. yüz-
yılın ve erken dönem 20. yüzyılın çalışmalarında bu üç terim,
sıkça karşılıklı bir geniş açıklama ve temellendirmeye ilişki içe-
risinde bulunur. Belirtilmeksizin arka planda, bununla birlik-
te, Locke'un gösterge konsepsiyonunda zihindeki ideler² olarak
geri dönen ideaların Platon'dan beri nakledilen geleneksel öğ-
retisi bulunur ve bunun yanında, kelimeyle eş anlamlı kullanıl-
madığı sürece, 17. ve 18. yüzyılın ansiklopedist konsepsiyonla-
rına dayanarak çoğunlukla, manevi-düşünsel düzen yapıları ve
de belirlenen kavram hiyerarşileri anlamında anlaşılan kavram
terimi, her ne kadar tasavvur olarak psikolojist ve suret teorisi
kaynaklı çevrilse de, daha az sorunludur. Buna karşın tasavvur
kavramı, daha ziyade suret teorisi³ (somut manevi resimler, Sa-
ussure'deki örnekler gibi) veya kavram teorisi açısından (soyut,
olabildiğince belirtiler ve belirti ilişkilerince yapılandırılan dü-
şünsel düzen yapıları sayesinde) anlaşılıp anlaşılmadığı belirsiz
kalır. Naif suret teorisi kaynaklı modeller bugün daha ziyade

1 Die Grammatik des Begriffs.

2 Ideas in the mind.

3 Abbildtheorie.

kaybolduğu sırada, kavram teorisi kaynaklı uygulamalar, bugünkü semantik teorilerinde, mesela belirti semantiği, mantıksal ve bilişsel semantikte, büyük bir genişlemeye ve kısmen hakimiyete sahiptir (Busse, 2011: 3).

Avrupa’da ve Avrupa dışında *history of concepts* veya *histoire des concepts* olarak kariyer yaptığı gibi kavramlar tarihi araştırması, doğduğu yer Almanya’da kendi tarihselleşmesine ilişkin ilk denemelerle yüzleştiği sırada kavramların tarih yazımı, bizzat tarihsel, yani bilim teorisi kaynaklı çabaların nesnesine dönüşür; yaygın sempozyumlar, workshoplar yapıldı; üniversite içinde ve de dışında araştırma projeleri kurulup projeleştirilmesi için isteklerde bulunuldu ve üzerine doktora çalışmaları yapılmaktadır. Mesela *Felsefenin Tarihsel Sözlüğü*’nün 13. cildi 2007 yılında tamamlandı, aynı zamanda Marbach’ta *Alman Literatur Arşivi*,¹ “Kavramlar Tarihi Bilançosu”² gibi önemli bir çalışmayı yürüttü. Yine felsefi kavramlar tarihi önemli bir yer tutar. Kavramların tarih bilimi³ ile metaforolojinin karşı karşıya getirilmesine dair yanlış görüş, tarihsel ve sistematik açıdan Marbach’taki tartışmalara gelecek perspektifleriyle girer ki bu arada kavramlar tarihi ile tarihsel semantik arasında içsel bir ayrıştırma tartışması da yaşanır. Kavramlar tarihinin disiplinlerarası bilimsel tarihi projesi bağlamında kavramlar tarihinin disiplinleri aşan öncüllerini Dutt şu şekilde tasvir eder: Ona göre ilkin, kavramlar metinlerde oluşturulur ve tipik biçimde, kavramlar tarihinin anlatısı, değişen bir zamanda gerçekleşir. İkinci olarak Dutt, felsefi kavramlar tarihinin yazımının bazı merkezi işlevlerinin yeniden canlandırılmasına önem verir. Bunun için felsefede kavramların tarih yazımı, kavram sabitliğine dair görünümünün çözülmesi; karmaşık teorik kavram ağları-

¹ Deutsches Literaturarchiv Marbach.

² Bilanz der Begriffsgeschichte.

³ Begriffshistorie.

nın yeniden yapılandırılması, kavram dönüşümünün açıklanışı; sistematik felsefe yapmanın kavram açıklanışının tarihsel bir refleksiyon aracıyla desteklenmesi gibi bu işlevlerden dördünü gösterir. Üçüncü olarak, Tarihsel Temel Kavramlar Sözlüğünün araştırma programı, felsefi kavramlar tarihi yazımının paralel bir aksiyonu olarak görülemez. Eski stil teori tarihinden farklı bir duruşu olan kavramlar tarihinin izolasyonundan ziyade, karmaşık bir kavramlar ağının tarihi söz konusudur ki bu, çağların akışında tarih-bilimsel araştırmaların nesnesini belirleyen tarihi hareketin siyasi ve sosyal başat kavramlarının ağı olarak vardır. Koselleck'in kavramlar tarihi yöntemi bağlamında, siyasi toplumsal kavramların tarih yazımının sadece tarihsel semantik değil, aynı zamanda onun araştırdığı birliklerin tarihsel pragmatikliği olmak zorunda olduğuna işaret edilebilir. Sonuçta tarihsel pragmatik olarak kavramlar tarihçiliği, tarihsel dönüşen eylem anlamını ve konumlanmış kullanımında kavramların iletişimsel işlevini aktardığını Dutt, önemle vurgular (Dutt, 2011: 348, 37 v.d., 41 v.d., 46).

Klasik kavramlar tarihinin, yeni bir şekillenmenin yeniliğini, işte bir kavramı tarihsel olarak dikkat çekici ve tarihsel bilginin indeksi olarak kullanılabilir yapan nihai bir an olarak gördüğü durumda, tarihsel semantiğin geniş perspektifleri, kuvvetli biçimde bunun tartışılabilirliğini ve çatışmaya tutuklu oluşuna yönelir ki kavramlar tarihiyle beraber tarihsel semantik, konseptlerin, kavramların veya argümanların siyasi ve toplumsal iletişim durumlarında müzakeresini işlevsel olarak belirleyip, belirli bir zaman noktası veya zaman dilimine yönelik mevcut konuşanın, politik rejimin ve daha geniş toplumsal ve tarihsel koşullar bakımından özele girip spesifik çalışır. Ancak tarihsel semantik, kendi dikkatini yeni tasavvurların oluşumuyla ve dile getirilmesiyle sınırlandıran kavramlar tarihini aşar ki, Konersmann'ın tezleri izlenirse manalar, kavramlar, anlamlar, motifler,

alımlamalar ve düşünceler tarihi, bilimsel terim listesi' bugüne değin yeterince kesin hatlarla ayırt edilmemiş olup ilgili literatürlerin kullanım tarzının sadece seyrek biçimde terminolojik olduğu tespit edilebilir. Teorik envanteri filtreden geçirip kesin olarak geçerli kavram şekillenmelerine ilişkin rasyonel apaçıklık bazında bulmayı ödev gördüğünden dolayı kavramlar tarihini kavramlar eleştirisi olarak niteleyen Konersmann için tarihsel semantik, felsefi bilgiyi ihtilaf durumundan çıkarıp, güncel manaların nasıl meydana geldiğini belirterek kendi geçerliliklerini hakkıyla iddia eder (Konersmann, 1999: 50. Kollmeier, 2012: 2 v.d. Konersmann, 1994: 41 v.d.).

Tarihsel semantik bugüne dek, ağırlıklı biçimde kavramlar tarihi kılıfı adı altında yapıldığı gerçeği karşısında Busse'ye göre kavram içeriklerinin tasviri sayesinde, tarihsel ve politik türden, gerçekliğin kavrayış biçimlerinin dönüşümünü anlayıp açıklamaya çalışır ve sonuçları itibarıyla, seyrek biçimde düşüncelerin geleneksel tarihini aştığı sırada tarihsel semantiğin yeniden temellendirilme çabaları söz konusudur ve bu çabalar, tarihsel çağların kapsamlı bir bilinç tarihinin işlevini tarihsel semantiğe yüklemeye meyillidir. Bunu haklı çıkarma denemesi de, ilkin toplumsal tecrübelerin kurulumunun dilde düşünülebilir olduğu görüşünden hareketle yapılır ki felsefi kavramlar tarihi ve tarihsel semantik, hakikati perspektifleştirmede uzlaşır. Bunu bir yandan hakikati, kendi zamansallığının bağlamlarında, diğer yandan dilselliklerinin bağlamlarında iki biçimde yapan kavramlar tarihi ve tarihsel semantik için başka bir perspektifleştirme ise, kavramlar tarihinin tarihsel semantiğe katıyen spektaküler olmayan geçişini açıklar ki buna göre dünyasallığının bağlamlarında hakikati göstermek önemlidir. Yine tarihten farklı olarak tarihsel semantik, doğrudan meselelerle

1 Nomenklatur.

ilişkili değildir, başlangıçtaki kavramlar tarihi gibi sadece kavramların oluşumuyla değil, aynı zamanda daha kapsamlı bir biçimde, nesnelerin nasıl bakışa alınacağı tarzıyla ilişkilidir; yani tecrübeyle, görüşle, fanteziyle sıkıştırılmış karşılıklı ilişkilerin nesneleriyle ki bunlar, kelimeleri ve şeyleri birbirleriyle ilişkiye sokar (Busse, 1987: 11; Konersmann, 2004: 28).

Busse'nin tarihsel semantik incelemesi ve bu incelemede dile getirdiği yöntemle çok ağırlık verdiği; bu yöntemin tamamlanmasının ve genişletilmesinden ziyade aslında tarihsel semantiğin hedef koymalarına yönelmesi gerektiği eleştirisiyle karşılaştığını belirttiğinden tarihsel semantik bir epistemolojinin temellerini ve yöntem sorunlarını dört adımda geliştirir: Tarihsel semantiğe bağladığı motiflerin ve hedeflerin kısa bir açıklanmasından sonra ikinci adımda tarihsel semantiğe dair tüm yeni yaklaşımların çıkış noktası olarak kavramlar tarihinin sınırları ve olanaklarını ikinci adımda tartışır; sonra da üçüncü adımda epistemolojik bir ilgiyle söylem analizinin hedefleri ve yöntemlerini daha yakından açıklar. Son olarak hususi ve yabancı olan örneğinden, söylem semantiğiyle ilişkili temel figürlerle dair bazı düşünceleri öne çıkarır ki Busse'yi tarihsel semantiğin temel sorularıyla uğraşmasına sürükleyen şey arkeolojidir. Dilbilimsel-semantik ana akımlara önceden karşı olan Busse, kavramlar tarihine karşı da kendi argümanlarını savunarak mana sistemlerine ilişkin düşüncelerinin, tarihsel semantiğin sorunlarıyla uğraşının en başında bulunduğunu; başlangıçtan itibaren diyakronik olduğunu, toplum ve kültür tarihinden etkilendiğini teşhis eder ki bu sistemler, tarihsel bir epistemolojiyi hedefliyordu; yani, kendi oluşumundaki bir çağın toplumsal bilgisinin sunuluşunun veya temsiliyetinin kendi kurulum koşullarını, kendi kültür tarihsel hatlarını ve de kendi epistemik derinlik akımlarını açık bırakan bir bilgi tarihine ve bilinç tarihine yaklaşım söz konusuydu. Bu teorik yaklaşımlar Busse'ye,

toplumsal semantiği dil aracılığıyla gerçekliğin kurulması olarak yorumlayıp epistemik ön koşullarda ve ağlarda, olumsal toplumsal bir gerçeklik bilincinin temellerini göstermesine yol açar (Busse, 2003: 17 v.s.).

Tarihsel Temel Kavramlar'da taslak haline getirildiği gibi kavramlar tarihi, kılıflarında tarihsel semantiğin yapılabildiği ve yapılmış olduğu olanaklardan biridir. Başka yaygın olanaklar, örneğin geleneksel şekillenmenin (etimolojide kökenlerle) kelime tarihi; tarihbilimsel leksikografi bağlamında yapıldığı ve yapılmakta olduğu gibi normal tarihsel sözlüksel semantik; felsefede ve tarihi yazımında düşünceler tarihi, onun dalı olarak geleneksel epistemoloji sayılabilir. Semantik uygulamalar, her bilinç tarihini kendi içinde barındırır ki bu, gündelik bilincin ve mantaliterin ya da kültürel belleğin tarihi şeklinde vardır ya da sıkça toplumsal realitenin kuruluşunun tarihsel açıdan spesifik koşulları için söz konusudur. Kamusal dil kullanımının ideolojik uygulamalarının aydınlatılmasının söz konusu olduğu politik dil analizi ve dil eleştirisi de tarihsel semantiğe mal edilebilir. Nihayet Busse, bütünlleştirici bir yaklaşım olarak söylem tarihini, Foucault sonrası anlamda semantik kurulu tarihsel bir epistemolojiye katkı olarak söylemsel mekanizmaların ve tematik, içeriksel, semantik analizini hedefleyen *söylemler tarihini* geliştirir (Busse, 2003: 20).

Eğer kavramlar tarihi, tarihsel semantiğin usulünde olduğu gibi temellendirmesi üzerine tartışma alanını hemen hemen tamamen doldurulan yöntem ise, haklı biçimde tarihsel semantiğin hakim paradigması olarak nitelenebilir ve ancak kavramlar tarihçileri kavramlar tarihinin bağımsızlığını iddia ettiği sürece kavramlar tarihi, düpedüz tarihsel semantik ile aynılaştırılamaz. Bu tarz sınırlandırma sorunları, mananın ve kavramın yetersiz veya yanıltıcı tanımları veya sınırlandırılmalarına indirgendiğinde, böyle kavrayışların temelinde bulunan dil,

tarih ve kavramların teorik konsepsiyonlarının tasvir edilmesi gerekeceğinden kavramlar tarihinin tarihsel yöntem olarak elbette merkezde bulunması münasebetiyle, kavramlar tarihinin şimdiki zamanda rekabet eden farklı konsepsiyonlarını karşılaştırmak için sebep bulunur (Busse, 1987: 43).

IX. Disiplinlerarasılık Düzleminde Tarihsel Semantiğin Rolü

Disiplinlerarası yaklaşım dil, metin ve resimlerin yardımıyla geçmiş toplumların anlam üretimine yönelik önceden dünyayı yorumlayan semantik artıkların analizinde ikinci düzenin yorumlarına, mevcut çağdaşların konseptleri ve konseptleştirmeleriyle, geçmiş bir zamanın düşünsel arka planını ve algıyı, yorum ufuklarını yeniden yapılandırarak yol açar. Bu noktada bu nesne alanında düşünceler tarihi ve mantaliteler tarihiyle yakın ilişkiler mevcutken tarihsel semantiğin yaklaşımları, geçmiş iletişimlerin yeniden yapılandırılmasını daha güçlü biçimde hedefleyip bu bağlamlaştırmayı farklı ölçülerde yapar ki, semantik değişim süreçlerinin araştırılması için ve aynı zamanda sistematik bir talebiyle, dogmatik olmayan ortak bir niteleme olarak bu arada tarihsel semantik terimi disiplinlerarası kurulmuştur. Bu esnada kültürbilimsel ve dil-tarihsel itkiler, kavramlar tarihinin yöntem bilgisini hem araştırılan iletişim

süreci bakımından hem de tarihsel analiz bakımından açtığı için, metadisipliner olmayan, ancak multidisipliner bir girişim olarak tarihsel semantik, başat zorluklardan biri olacak bölüm optiklerinin sapmalarından çıkıp anlatı seyirlerinin konvansiyon koşullu farklarını, manalar tarihiyle ilişkili tekil inisiyatiflerin teorik koordinasyonunu zorlaştırır ki öncelikle entelektüel tarih, düşünceler tarihi, Bachelard'ın tarihsel epistemolojisi, Foucault'nun söylem semantiği, Blumenberg'in metaforolojisi, Starobinski'nin düşünceleri karşılaştırma bilimi veya yeni tarihselciligi gibi disiplinlerle doğrudan takaslar söz konusudur. Bu takaslar baz alınır, kendince tarihsel semantiğin iki ana disiplin hattının ağında Lovejoy'un düşünceler tarihi, Cassirer ve Rothacker'in teşviklerine dayanan ve Ritter'in devam ettirdiği felsefi kavramlar tarihi, disiplinler tarihiyle ilişkili bölümlendirilmiş Kuhn'un bilim tarihi, yine Starobinski'nin geniş yayımlı düşünceleri karşılaştırma bilimi,¹ entelektüel tarih, Blumenberg metaforolojisi, Bachelard ve Canguilhem'in epistemolojisi, Febvre, Ariès, Duby'nin zihniyetler tarihi, Bruner, Conze ve Koselleck'in tarih yazımsal kavramlar tarihi, Pocock ve Skinner'in Cambridge Okulu, katman bilgisinden işlevsel toplum ayrışmasına geçişi, toplumsal anlam boyutunun bağımsızlığını düşünen ve de bilgi sosyolojisinin eleştirel mirasçısı olarak çıkan Luhmann semantiği, Freud'un bir metaforuna dayanan Foucault arkeolojisi gibi inisiyatifler bulunur (Kollmeier, 2012: 2, 11; Konersmann, 1995: 596; Konersmann, 1994: 51; 42 v.d.).

Bugünkü teori manzarasına bakıldığında, esasen burada eylem teorisiyle ilgili semantik ve bilişsel semantik rekabet halindeyken şüphesiz tarihsel semantik, eylem teorisiyle ilgili ve bilişsel ilkelerin bağlantısını iyi sınanıldığı bir sahnedir ki Fritz (2006) mana dönüşümünün incelenmesinin onun için bir test

¹ Ideenkomparatistik.

olabileceği teorik tekil sorunlardan dördünü niteler. Ona göre, semantik ile pragmatik arasında bir sınırlandırma gerekeceğinden dilbilimsel açıdan bu mümkündür; mesela basmakalıp mana kuralları olan semantik, kullanımın basmakalıp özelliklerinin teorisini metaforik ve pragmatik arasında yapabilir. Tarihsel semantik, semantik ile pragmatik arasındaki bağlamı gösterir ki sıkça tarihsel bir pragmatikten söz edilir. Tarihsel semantiğin mana teorisi ya her iki alanı kapsar ya da birlikli bir teori içerisinde, başlangıçta değinilen açılar, kuralları ve dönüşlü uygulamaları ayırmak zorundadır. Dilsel ifadelerin mana çeşitliliğinin açıklanışına bakıldığında tarihsel semantiğin açısından, bir ifadenin farklı kullanım tarzları, işlevsel, iletişimsel birlikler olarak kendi statüsüne sahip olabildiğinden tarihsel semantik, hatırı sayılır kısmıyla, kullanım tarzlarının ve durumlarının gelişimi tarihidir (Fritz, 2006: 9).

Sözlüksel bilgi ve dünya bilgisinin kesin ayrımı dikkate alınırsa yeni kullanımların girilmesinde, yeni metaforlarda, konuşmacılar, nesneler ve de dünyanın şey durumları üzerine bilgiler kullanır ve de semantik tümeller vardır. Dil karşılaştırmasında olduğu gibi, senkronize tekil analiz karşısında tarihsel semantik, ufuk genişletilmesine yol açar ki bu, empirik duruşlar sağlar. Semantik ve pragmatiğin ilişkisinin sınır alanında, önceden varsayımlar (içerikli, birlikte kastedilmiş/mantıksal koşullu enformasyonlar, iddialar, şey açıları), imalar (birlikte kastedilmiş veya koşullu bir kelime kelime mana karşısında sapan asıl kastedilen ifade içerikleri veya dilsel eylemlerin iletişimsel hedefleri), ve de (metafor, ironi vs.) dilsel mecaz gibi mana için önemli açılar vardır. Buna ek olarak, esasen (dil) felsefesinin farklı yönelimlerinden beslenen, ama mesela edebiyat bilimiyle ilişkili kinaye öğretisi, retorik gibi başka metin bilimleriyle bağlantılara izin veren çok farklı araştırma yaklaşımları, teoriler ve modeller söz konusudur. Bu üç alanla ilgili kapsamlı

bir literatüre dayanılır ki bu münasebetle ne nesnelerin biçimi ve sınırlanışı ne de tasvirinin teorileri ve modelleri üzerine yakınlaştırmacı bir uzlaşma mevcuttur. Esasen burada uygun bilimsel açıklaması muhtemelen, o zaman dilbilimsel semantikten hükmeden indirgemeci modellerin aşılmasına ve bilgiyle ilişkili dil teorilerinin ve analizlerinin kuvvetlenmesine yol açan semantiğin çok önemli açıları dikkate değerdir. Böyle bir bilgiyle ilişki semantik, dil anlamasında mananın kurulması süreçlerini tüm yüzeyleriyle açıklama hedefine sahip olacaktır ve tahminen böyle modeller, 21. yüzyılın başlangıcında epistemolojinin kültür bilimsel yaklaşımlarına çok kuvvetli biçimde yakınlaşmaya yol açacaktır (Fritz, 2006: 10, Busse, 2011: 7 v.d.).

Pratik, *pragmatik* ve kullanım teorisiyle ilgili semantik, Wittgenstein'in geç dönem eserinde *Felsefî Araştırmalar* adlı eserinde, mananın kullanım teorisi başlığı altında geçtiği için bu teoriden dilsel göstergenin manasını bilmenin, nasıl kullanıldığına, yani kullanımı için hangi referansların geçerli olduğunu bilmek olduğu varsayımına dayandığına değinilebilir. Dilsel gösterge halkalarının anlaşılması, kuralların bilgisine dayanan dilsel eylemlerin anlaşılması olarak kavranır. Yanlış anlama veya anlamada farklılıklar, iletişim muhataplarının farklı kurallara göre eylediği veya göstergeleri farklı kurallara göre kullandığı gerçeğine alışıldık biçimde indirgenebilir. Eğer dilsel bir göstergenin manası tasvir edilirse, toplumsal hayat tarzı içerisinde kendi bağlamına sahip olmalı, yani amaç ve işlev bağlamlarında olduğu gibi yaşama dünyasının bilgi çerçevesi içerisinde dikkate alınmalıdır. Aynı şekilde, Amerikalı filozof H. P. Grice'in yönelimselci sınıflandırılmış semantiği, pragmatığe yüklenir (Busse, 2011: 5).

Tarih bilimi açısından bakıldığında tarihsel semantik, tarihsel semantiğin bilim tarihiyle ilgili tasvirlerinde, Skinner, Pocock ve Koselleck'e doğru giden hatlardan söz edilebilir ve

ancak bu araştırmacılarla, tarihsel semantik merakın teorize edildiği, bugün tarihsel semantik denilen araştırma yöneliminin kurumsallaştırıldığı görülebilir ki Kantorowicz, kurucu semantiğe yöntemsel ilgisini düşünceler tarihçisi olarak gösterdi. Onun dilbilimsel biçimlenmelere merakı, Alman dil mekanında tarihsel semantik diye nitelenen kurumsallaşmış akademik alan olarak ortaya çıktığı sırada “Die Zwei Körper des Königs” adlı öncü eseri, tarihsel semantiğin merkezinde bulunur ve bu girişimleri, Koselleck ile Skinner’in üretici teşviklerini önceler. Yine Skinner, Koselleck, ve 70’li yıllardaki tartışmalardan 2000’li yıllara doğru bakılırsa tarihsel semantik, günümüzde tarih biliminden, dille ilişkili bir bilimden karşılaştırmalı bilim doğru gelişip üretici kitle iletişim araçlarının manasına yön verir ki Koselleck ve Skinner kendi ilgilerini görsel kitle iletişim araçlarına kaydırды. Mesela Koselleck’in ölüye dair politik kültürten, Skinner’ın ise, Lozentti’nin Siena’daki iyi ve kötü yönetime ilişkin ünlü alegoriden yola çıkması bakımından tarih biliminde ilkin *ikonik dönemeç*’ zorunluluğuna ilişkin tartışmalarda erkenden girilen genişleme, geniş bölünen bir tavra açıktır. Bu noktada Herding ve Reichardt’ın eserleri ile *Vandenhoeck & Ruprecht* yayınevinde *Historische Semantik* adı altındaki kitap dizisi önemli teşvikler sağlar (Jussen, 2011: 51 v.d.).

Elbette *tarih biliminde* tarihsel semantik, üniversite hocalarının güncel kuşağına değin gerçi kuruludur, ama kıyıda köşerde bulan bir pozisyon olarak vardır ve günümüzde bu hızlı bir şekilde değişmekte, *diskurs* ve *habitus* tartışmaları ve kaynak eleştiri çerçevesinde, tarihsel semantiğe yakınlaşmalar varken tarihsel semantiğin tarih-bilimindeki mevcut durumu, tarihsel semantiğin kültür-bilimsel olana dönüşüyle açıklanabilir ki, son yıllarda mesela Krüger, Steinmetz ve Algazi’nin yürüt-

1 iconic turn.

tüğü yayınevi projesinde, Kuchenbuch ve Jussen'in tarihsel semantiği yeniden dönüştürme ve ayrıştırma çabaları vardır. Bu çerçevede bir yandan hedef, tarihsel semantiği tarih-bilimsel normal formattan daha kuvvetli biçimde kurmak, diğer yandan tarihsel sistematigi dönüştürmek olarak görünür. Bu kültür-bilimsel dönüşe ilişkin yaklaşımlar, tarihsel semantiğin bizzat geçmiş toplumlarda anlam üretiminin koşulları, araçları ve müdahalelerini araştırdığını varsaydığından bu tarz bir yaklaşım dilbilimsel konseptten uzak olmakla birlikte tarihsel semantik, mana örgülerinin koşullarına ilişkin sorar ki bunlarla kültürler, kendi bilgilerini, duygularını ve tasavvurlarını ifade eder. Buna göre tarihsel semantik dilsel, metinsel, resimsel ve sessel, ritüel ve habitüel ifade araçlarının farklılığına bakıp mana üretiminin farklı araçlarını birlikte gözlemleme denemesine dayanarak aynı zamanda, kültürel yönelmenin ve bilgi örgütlenmesinin iletişim araçlarının birlikteliğini ve yanyanalığını baştan sona aydınlatır. Araştırmanın bu yolu, bir yandan kültürlerin kendi ifade araçlarının (dil, metin, resim, tını, ritüel, dans ve habitus) ehemmiyetinde ve mesela geleneğe bağlanma ya da aşma denemeleri gibi ifade araçlarının görevlendirilmesinde kuvvetli biçimde ayrıştırır, diğer yandan tarihsel spesifik semantiklerin daima toplumsal yapıların boyutları olarak araştırılabilir olduklarını savunan Luhmann'ın konsepti benimsenip kültürel kurumsallık konularından mikro ve makro kritik fenomenlere girişler sunulur ki, kültürler arasında karşılaştırma denemeleri eksik değildir. Dijital metinler için değerlendirme araçlarının eksik olduğuna ilişkin açık, tarih bilimindeki tarihsel semantik için Frankfurt Üniversitesi'ni, bunun için tarih bölümüyle enformatik bölümünü işbirliğine *digital humanities* başlığıyla sevk etmiştir ki, metin ile ilişkili araştırma alanında tarih bilimiyle enformatik bölümü arasındaki işbirliğinin merkezi, (HSCM) *Historical Semantics Corpus Management* adlı prog-

ram, Latince metinlerin okura ulaşmasına büyük hizmet sunmaktadır (Jussen, 2011: 53-57).

Her ne kadar Protestan teologların akademik yetişmesinde ve eğitiminde dil ve diller meselesi hatırı sayılır bir rol oynasa da, normal beceri sahibi bir teologda, mesela Alman dili ve edebiyatı uzmanlarının tarihsel semantik alanında önceden yaptığı ve günlük olarak yapmaya devam ettiği büyük bil adımlarıyla tutunma neredeyse imkansızdır ve yine tarihsel semantik alanında teologlar, bu uzmanlardan çok şey öğrenebilir. Fakat her ne kadar Alman dili ve edebiyatında olduğu gibi çok önemli ve nitelikli bir araç olarak gelişmiş olmasa da *Protestan teolojisi*nde tarihsel semantiğin önemli bir rolü ve yeri olduğundan, anlam yorumuna cüret eden kişi, direnişlerle karşılaşır. Zira bilhassa teolojide, merkezi kavramların yorumlanmasına dair tartışmayla büyük ilgiler bağlantılı olabilir ve bir kavramın belirli bir kullanımı, kilise cemaati için merkezi bir konuda önemli bir rol oynayabilir. Teoloji bu noktada bilhassa iknalar ve bunun izleyen yaşam şekillenişine bakarken yorumlamanın yüceliği meselelerinde semantik önemli bir rol oynadığında mesela, 16. yüzyıl reformasyonunun İncil tefsiri alanında olduğu gibi modern teologlar, tarihsel semantikle uğraşır (Burger, 2011: 81 v.d.).

Hukuk kelimelerinin¹ semantiği de hukuk diline bakılarak gösterip, bir hukuk kelimesi belirli koşullar altında hatta birkaç yıl içerisinde, kendi manasını değiştirebildiğinden mana dönüşümü, zamansal açıyla ilgilidir ve hukuk kelimelerinde bu fenomen belki de, gündelik dilde olduğundan daha aşırı bir şekilde ortaya çıkabilir, zira sıklıkla burada, bir kelimenin manasının ertelenip kaydırılması için yasa koyucu bir edim veya önemli bir hukuk yargısı söz konusudur ve ayrıca tarihsel hukuk kelimelerinin mana arayışında hukuk karşılaştırılmasına başvurmanın

¹ Rechtswörter.

anlamalı olabileceğine atıfta bulunabilir (Deutsch, 2011: 111, 121 ve 123. 125).

Sanat tarihinde tarihsel semantiğin izleri kalındır ve iki açıdan sanat tarihine uyarlanabilirliğine bakıldığında ilkin tarihsel semantik idesinin ve teriminin bizzat sanat tarihi alanı içerisinde ne kadar rol oynadığı üzerine konuşulabilir ki, tarihsel semantik *sanat tarihinin bir yöntemi* olarak görünür. İkinci olarak eğer sanat tarihi alanında dilsel semantikleştirme süreçleri, sanat tarihinin işlev ilkesi olarak tarihsel semantiği ön plana çıkarıp sonuçta sadece dilsel değil, aynı zamanda *her türden göstergenin mana öğretisi* olarak semantiğin Morrisçi tanımından hareket edilirse ya da genel semiyotik sınırları içerisinde semantiğe bakılırsa, tarihsel semantik de *geçmişte üretilen göstergelerin mana öğretisine* delalet eder. Sanat eserinin, yani *resimsel organize edilmiş göstergenin*, tarihsel manasına ilişkin soruyu ortaya atan tarihsel semantik, diğer yandan dilsel göstergenin diyakronik mana öğretisinin dilbilimsel bağlamında tarihsel semantik, sanat tarihinin bilgi organizasyonu için ve de esasen sanat tarihi adı altında bu bölümde bir şeyi tasavvur eden kişi için çok manidar bir anahtardır. Ancak sanat tarihi dalında terimleştirilmiş tarihsel semantik ifadesi hiçbir yerde herhangi büyük bir rol oynamaz. Gerçi daima bir *sanat eserinin semantiğinden* söz edilir, ama bu henüz terminoloji haline getirilmediğinden elbette daha ziyade büyük kısmıyla semiyotik konuşlanmış ve sanat tarihinde bulunmayan bir *sanat semiyotiği* vardır (Müller, 2011: 144 v.d.).

Sanat tarihinde semiyotik temel kavramlar denince sıklıkla semantik teriminden ziyade *gramer* terimi daha fazla kullanılır. Doğal olarak sanat tarihinde, sanat eserlerinin tarihsel anlamının ön planda olduğu bir gelenek vardır, mesela *ikonoloji* bağlamında Warburg, Panofsky, Saxl, Wind, Gombrich ve Bredekamp'ın çalışmaları buna örnektir. Bu *ikonolojik gelenekten*

sanat-tarihsel hermeneutiğe bir geçiş vardır ve bu noktada Im-dahl ve B tschmann'ın adları anılabilir. Sanat tarihinin merkezi figürleri Warburg, Panofsky ve Gombrich'ten hareketle Müller (2011), sanat eserlerinin mana içeriğinin üç ana modelini basitçe gösterir. Mananın mantar modeli,¹ ikincisi iz modeli ve   n-c s  mananın hediye veya sunu modeline göre sanat eseri bir mantar gibidir; bir yandan tek parçalı algı şekli olarak, diğ r yandan kültürel bağlamınıyoğunadeta yer altı mana örgüsünün bağlantı noktası olarak anlaşılabilir. Sanat eserinin manası, sadece bu örgünün büyük kısımlarının yeniden yapılandırılması sayesinde verilebilir. Bu şekilde gösterilen *resim manası*, bir toplum kültürel belleğini sunup şimdiki zamanın kültürel atmosferinin aıklanışını verdikçe tarihseldir. Öte yandan sanat eseri, bir çağın veya ulusun temelinde yatan *derin mana figürünün* izidir. Bundan dolayı sanat eserinin asıl manası, *gizli idelere atıf karakterinde görmedir*. Son olarak ikonolojik geleneğın içerisindeki iletişimsel ve medya teorisiyle ilgili yaklaşımlara göz atmak gerekirse, Gombrich, Belting, Warnke ve Suckale'den hareketle sanat eseri bir tür hediye veya sunu olarak gösterilebilir. Bununla, sanat eserinin estetik fazlalığı aslında, çağıran ve ikna edici işleviyle paketlenme olarak görülür; bunun sayesinde sanatçı veya sipariş edenin niyetlendiği ifadeler sanat eyleminin iletişimsel sürecinde geçerli kılınır. *Mana tasavvurunun* merkezinde, kastedici ileti imcinin pragmatik idesi bulunur. Nihayet tarihsel semantik, sanat tarihinin işlev ilkesidir. *Resmin tarihsel semantiği*² vardır ve bu, dilsel araçların analizi olmaksızın anlaşılamaz ki bu araçlarla sanat tarihi sanat yorumunun arka plan figürü olarak yapılandırılır (Müller, 2011: 146 v.d.).

Tarihsel semantik, Latin dilleri ve edebiyatlarını kapsayan romanistiğin veya Latin dilbiliminin zorunlu bir temelini be-

¹ Pilzmodell.

² Historische Bildsemantik.

lirler ki, sadece fonetik ve morfolojiyle değil, aynı zamanda başlangıçtan beri romanistik, tarihsel semantiği içine katar. Yine başlangıçtan beri tarihsel semantik, tarihsellik ve karşılaştırılabilirliğe, sözlüksel yaratıcılıkla ilişkilenen bir değerlendirme gücü yükler. *Romaniya*¹ yapılandırılması amacına hizmet eden bir yardımcı bilimdir tarihsel semantik (Radtke, 2011: 157 v.d.).

¹ Romania.

X. Tarihsel Semantiğin Gelecek Perspektifleri

Tüm bu doğuş, gelişim, geçmiş, bağlantılar, takaslar, yakınlıklar ve uzaklıklar bağlamında tarihsel semantiğin geleceği sorusuna, yeni perspektiflerle cevap verilmiştir. Yine derleyici biçimde tarihsel semantiğin neliği konusuna girilecek olursa, Günther (1979) için, tarihsel temel kavramlar, dilsel nakledilen tarihsel gerçekliği kavrama aracı olduğu olgusu önemlidir ve bu olgu, filologların ve dilbilimcilerin çalışmalarını aşacak şekilde dilin ötesinde bir konuma sahip olarak, tarihsel hadiselerin yapısında ve eylem taşıyıcıların mantalitesi çerçevesinde ele alınabilir. *Temel dilsel kavramların dönüşümünde Avrupa tarihini tasvir etmek*, tarihsel semantiğin önemli bir göreviyse, o zaman tarihsel semantik sadece filolojik açıdan nitelenemez, çünkü bir kavramın gelişimi, bir çağın ekonomisi ve toplumunun gelişimiyle ilişkilidir ve ayrıca tarihsel semantik çalışmalarında, kavramların semantiği, söylemlerin semantiği yaklaşımları önemli yer tutar. Diğer yandan günümüzde tarihsel semantikte en çok

temsil edilen mana teorilerinin iki tipi olarak Fritz, eylem te-
orisiyle ilgili semantik, kullanım teorisi biçiminde pragmatik
semantiğin ve de bilişsel semantiğin versiyonlarını tasvir eder
ki ona göre bilhassa tarihsel semantik için önemli bir açık, bü-
tünce çalışmasını ilkin verimli kılan araştırma ve analiz strateji-
lerinin gelişimi ve kullanımı bağlamında bulunur (Fritz, 2011: 2,
8. Günther, 1979: 101).

Son yıllarda tarihsel semantik araştırmalar için veri temel-
li olarak bütün söylemlerin yakından izlendiğine işaret eden
Fritz bunu, bir kullanım teorisini perspektifinden onaylayıp bu
noktada bu ilkenin uygulanması için iki örnek verir. İhtilafların
araştırılması örneğinde ihtilaflar, söylemin bir prototipini oluş-
turur ki bu söylemde yazar, birçok metni belirli bir konu çev-
resiyle ihtilafa sokar. Açıklar ve gelecek perspektifleri bakımın-
da, mesela GGSG'nin 2010 yıllık kongresinde alan veya bölüm
kültürlerinin diyalogunda tarihsel semantik üzerine konuşuldu
ki, İngiliz dili, Alman dili ve edebiyatı, Latin dilleri ve edebi-
yatı veya tarihi gibi tekil bölümlerde, tarihsel semantiği kendi
bölüm geleneği ve inisiyatifleri çerçevesinde yapma eğilimi ağır
basar. Bu araştırma pragmatığı açısından bunun elbette iyi te-
mellendirildiğini, ama bölüm sınırlarını aşan bir bakışın birçok
teşviki olanaklı kıldığını, tektaraflılıklardan sakınmaya yardım-
cı olduğunu ve sapa yollardan tasarruf ettiği kolay gösterilebil-
diğini savunan Fritz'in, sonuçta tarihsel semantikte bölüm ve
alan kültürlerinin teşvik edilen diyalogunun sürdürülmesi arzu
etmesine bakıldığında, tarihsel semantik için sıkıntılı bir döne-
mi olan bu zamanda, birçok dilbilimci için çalışmanın ağırlık
noktaları, başka yerlere kaymıştı ve bu araştırma alanları ara-
sında mesela sentaks, mana teorisi, pragmatik, iletişim analizi,
sosyolengüistik, dil kullanımının bilişsel açıları vs. vardı (Fritz,
2006: 7, 12, 16).

Tam da bu teori gelişimleri, bugün tarihsel semantiği biçim-

lendirdiğinden mana teorisinde geleneksel tasavvur teorisinin sisi dağılmış olup Wittgenstein, Grice gibi filozofların teori yaklaşımlarının dilbilim için elverişli kılınmış olduğu gerçeği karşısında filozofların yanı sıra psikologların ve dilbilimcilerin katıldığı metaforlar teorisine ilişkin canlı tartışma, metaforik söylemin analizi için teorik araçları sundu ki, tarihsel semantik için temeller araştırmasına önemli bir katkıdır. Son yıllarda, her şeyden önce bilişsel semantiğin temsilcileri mecazı, üretici semantik bir usul olarak yeniden keşfederken, iletişim analizinin farklı akımlarında, dilsel iletişim analizinin organizasyon biçimleri teorik açıdan kurulmuş olarak araştırılır ve bugün, 40 yıl öncesine nazaran iletişim pratiğinin önemli açalarına dair aşık bir tasavvura / imaja sahip olunduğunu teşhis eden Fritz, bu açılara her şeyden önce, iletişimde bilgi inşası ve bilgi ön koşulları ve de konuşmacıların becerisini ekleyip 80'li yılların başlangıcından beri, tarihsel semantik alanında bilimsel etkinliğin, uluslararası çapta özlü biçimde kuvvetlendiğini tasvir eder. Zira bu dönemden itibaren, tarihsel semantiğin teorik ve yöntemsel temel ilke sorunlarıyla uğraşan çok sayıda yayın çıktı (Fritz, 2006: 7).

Kitle toplumlarındaki konuşucu çevrelerin geniş toplumsal yayılımının, el altındaki kaynak materyallerinin nesnesine ve doluluğuna zamansal yakınlığın, siyasi iletişim mekanlarının uluslararasılaştırılması ve artan iç içelik durumuna bakıldığında, 20. yüzyılın kavramlar tarihi gibi bir tarihsel semantiğin, güncel tarih için karakteristik olan meydan okumalarla karşı karşıya olduğu tespit edilebilir ki, kültür tarihsel yaklaşımların yöntemsel-teorik ve de perspektifsel ayrıştırılması, dilsel ve kültürel mana dönüşümünün tarih yazımı için yeni itkiler sağladığından uluslararası bir trend olarak dilsel dönemecin sonu yokmuş gibi görünür (Kollmeier, 2012: 15; Reichardt, 1999: 7 v.d.).

Toplumsal işlevin ve dilsel iletişimin karmaşıklığının hakkını

vermek isteyen bir tarihsel semantik, eğer sadece bir konuşmacının yönelimsel rolünü, durum ve dünya bilgisini ya da beklentilerinin ve dilsel eyleminin biçimlerini değil, aynı zamanda her iki bağlayıcı çerçeve koşullarını, karşılıklı rasyonalite varsayımları ve toplumsal eylem kurallarını dinleyicinin bağlam ve eylem bilgisini, beklentileri dikkate almalıysa, kelimeler tarihini¹ aşacak şekilde, bilişsel ve semantik yapıların tarihi için ilerlemelidir ki bu, tarihsel semantiğin sistematik dilbilimsel temellendirilmesini talep eder ve bunun için söylem mekanları, transfer süreçleri, karşılaştırmalı tarihsel bir semantiğin elverişli kaynağı olarak Almanca-Fransızca çeviriler, yeni durumları biçimlendirir (Reichardt, 1999: 12, 27).

Yine Reichardt'ın çok önemli tespitinde içerildiği gibi tarihsel semantik, *dilin resimsel boyutunu ve ikonografik belgelerini* savsaklamaya devam ettikten sonra, şimdilerde metin arşivinin yanı sıra kolektif tasavvurların ve bilhassa politik kültürün şekillendirici faktörü ve eş zamanlı kanıtı olarak geçmişin resimsel belleğini değerlendirme talepleri ve denemeleri artmaktadır ki, tarihsel semantiğin geleceği bu imajinatif yeni taleplere ve denemelere bağlıdır (Reichardt, 1999: 27).

¹ Wortgeschichte.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan, (1997), *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambili-mi*, Ankara: Engin.
- BÖDEKER, Hans Erich, (2007), Ausprägungen der historischen Se-mantik in den historischen Kulturwissenschaften, derl., a.g.y., *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Berlin: Wallstein, s. 7-27.
- BRÉAL, Michel, (1897), *Essai Sémantique (Science de Significations)*, Paris: Hachette.
- BUCHHOLZ, Kai, (1998), *Sprachspiel und Semantik*, Münih: Fink.
- BURGER, Christoph, (2011), Historische Semantik in der Theologie. Luthers Neubestimmung von Marias Demut (humilitas) in se-iner Übersetzung und Auslegung des „Magnifikat“, derl., J. Ri-ecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 80-93.
- BUSSE, Dietrich, (1987), *Historische Semantik*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- BUSSE, Dietrich, (2003), “Begriffsgeschichte oder Diskursgeschichte? Zu theoretischen Grundlagen und Methodenfragen einer histo-risch-semantischen Epistemologie”, derl., C. Dutt, *Herausfor-*

- derungen der Begriffsgeschichte içinde, Heidelberg: Winter, s. 17-38.
- BUSSE, Dietrich, (2011), Semantik, derl., P. J- Brenner / v.d., *Lexikon der Geisteswissenschaften*, Köln: Böhlau.
- CRESSWELL, M. J., (1991), Basic Concepts of Semantics, derl., Stechow / Wunderlich, *Semantik, Semantics. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 24-31.
- CRIMMINS, Mark, (1995) Semantics, derl., E. Craig, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Londra: Routledge, s. 238-241.
- DEMMERLING, Christoph, (1999), Bedeutung, derl., H. J. Sandkühler, *Enzyklopädie Philosophie*, Hamburg: Felix Meiner, s. 111-114.
- DEUTSCH, Andreas, (2011), Historische Semantik aus Sicht der Rechtswissenschaft, derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 111-127.
- DUTT, Carsten, (2011), Historische Semantik als Begriffsgeschichte. Theoretische Grundlagen und Paradigmatische Anwendungsfelder, derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 37-50.
- FANSELOW, Gisbert / v.d., (1991), Wortsemantik, derl., Stechow / Wunderlich, *Semantik, Semantics. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 53-70.
- FREGE, Gottlob, (1892), Über Sinn und Bedeutung, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, NF 100, s. 25-50.
- FRITZ, Gerd, (2006), *Historische Semantik*, Stuttgart: Metzler.
- FRITZ, Gerd, (2011), Historische Semantik – Einige Schlaglichter, derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 1-19.
- JUSSEN, Bernhard, (2011), Historische Semantik aus der Sicht der Geschichtswissenschaft, derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 51-
- KASTOVSKY, Dieter, (1982), *Wortbildung und Semantik*, derl., K. H. Göller, Bern / Münih: Franke.
- KESKİN, Mesut, (2016), *Kavramlar Tarihi Nedir?*, İstanbul: Avesta.

- KOLLMEIER, Kathrin, (2012), Begriffsgeschichte und Historische Semantik, *Docupedia-Zeitgeschichte* içinde, 29.10.2012, <http://docupedia.de/zg/>.
- KONERSMANN, Ralf, (1994), *Der Schleier des Timanthes. Perspektiven der historischen Semantik*, Frankfurt a.M.: Fischer.
- KONERSMANN, Ralf, (1995), Semantik, historische, derl. K. Gründer, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 9. cilt, Basel: Schwabe, s. 593-597.
- KONERSMANN, Ralf, (1999), *Komödien des Geistes. Historische Semantik als philosophische Bedeutungsgeschichte*, Frankfurt a.M.: Fischer.
- KONERSMANN, Ralf, (2004), Wörter und Sachen. Zur Deutungsarbeit der historischen Semantik, derl., E. Müller, *Begriffsgeschichte im Umbruch ?*, Hamburg: Felix Meiner, s. 21-32.
- LÖBNER, Sebastian, (2003), *Semantik. Eine Einführung*, Berlin: Walter de Gruyter.
- LÖFFLER, Winfried, (2011), Sinn, derl., P. Kolmer v.d., *Neues Handbuch Philosophischer Grundbegriffe*, 3. cilt, Freiburg: Alber, s. 1984-2000.
- LORENZ, Kuno, (1995a), Semantik, semantisch, derl., J. Mittelstraß, *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*, Stuttgart: Metzler, s. 768-775.
- LORENZ, Kuno, (1995b), Semantik, logische, derl., J. Mittelstraß, *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*, Stuttgart: Metzler, s. 776-778.
- LÜBBE, Hermann, (1979), Sein und Heißen. Bedeutungsgeschichte als politisches Sprachhandlungsfeld, derl.: R. Koselleck / K. Stierle, *Historische Semantik und Begriffsgeschichte* içinde, Stuttgart: Klett-Cotta, s. 343-357.
- LYONS, John, (1991), Bedeutungstheorien, derl., Stechow / Wunderlich, *Semantik, Semantics. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 1-24.
- MÜLLER, Markus, (2011), Historische Semantik aus der Sicht der Kunstgeschichte – sowie aus der Sicht auf die Kunstgeschichte,

- derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 144-.
- RASTIER, François, (1991), *Sémantique et recherches cognitives*, Paris: PUF.
- RADTKE, Edgar, (2011), *Historische Semantik und Ausgliederung der Romania. Zur Neubewertung der Expressivität*, derl., J. Riecke, *Historische Semantik*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 157- 164.
- REICHARDT, Rolf, (1998), *Historische Semantik zwischen lexicometrie und New Cultural History. Einführende Bemerkungen zur Standortbestimmung*, derl., a.g.y., *Aufklärung und Historische Semantik: Interdisziplinäre Beiträge zur westeuropäischen Kulturgeschichte içinde*, Berlin: Duncker & Humblot, s. 7-28.
- SAEED, John, (2009), *Semantics*, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- SCHAFF, Adam, (1973), *Einführung in die Semantik*, (çev. ve derl.: G. Klaus), Reinbek/Hamburg: Rowohlt .
- SCHNEIDER, Hans. J. / STEKELER-WEITHOFER, Pirmin, (1995), *Semantik, semantisch*, derl., K. Gründer, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 9. cilt (Se-Sp), Basel: Schwabe, s. 581-594.
- SCHNEIDER, Hans J., (1995), *Bedeutung*, derl., J. Mittelstraß, *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*, Stuttgart: Metzler, s. 259-260.
- SCHMIDT, Siegfried, (1969), *Bedeutung und Begriff. Zur Fundierung einer philosophischen Semantik*, Braunschweig: Friedr. Vieweg & Sohn.
- SCHWARZ, Monika, / v.d. (2014), *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. 6. baskı, Tübingen: Narr .
- STEKELER-WEITHOFER, Pirmin, (1999), *Semantik*, derl., H. J. Sandkühler, *Enzyklopädie Philosophie*, Hamburg: Felix Meiner, s. 1453-1460.
- STIERLE, Karlheinz, (1979), *Histroische Semantik und Geschichtlichkeit der Bedeutung*, derl.: R. Koselleck / K. Stierle, *Historische Semantik und Begriffsgeschichte içinde*, Stuttgart: Klett-Cotta, s. 154-192.
- THIEL, Christian, (1995), *Sinn*, derl., J. Mittelstraß, *Enzyklopädie Phi-*

- losophie und Wissenschaftstheorie*, Stuttgart: Metzler, s. 810-812.
- THÜRNU, Donatus, (1999), Sinn, derl., H. J. Sandkühler, *Enzyklopadie Philosophie*, Hamburg: Felix Meiner, s. 1467-1469.
- WALDENFELS, Bernhard, (2010), *Fenomenolojiye Giriş*, çev. M. Keskin, İstanbul: Avesta.
- WUNDERLICH, Dieter, (1980), *Arbeitsbuch Semantik*, Königstein / Ts.: Athenäum.
- WUNDERLICH, Dieter, (1991), Bedeutung und Gebrauch, derl., Stechow / Wunderlich, *Semantik, Semantics. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 32-52.
- ZIMMERMANN, Thomas Ede, (2014), *Einführung in die Semantik*, Darmstadt: WBG.

Dil bilimi, teorisi ve felsefesinin uzun tarihine dayanan ve 20. yüzyılda birçok bakış açısını kazanan anlam bilim olarak semantik, hangi disiplinden bakıldığına göre anlam alanlarını araştırır ve kendi içinde dinamik bir araştırma dalı olan tarihsel semantiği barındırır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında farklı yaklaşımlarla tarihsel semantik, kendi yolunu klasik bir biçimde etimoloji, semasyoloji ve onomasyolojiden hareketle bulmaya çalışmıştır ki bu çaba, bilhassa sözlük, ansiklopedi ve edisyon çalışmalarında tezahür ederken, geçmiş kültürlerde anlam oluşumunun ve üretiminin koşulları ve araçlarını incelemeye sevk etmektedir.

Elinizdeki çalışma dil(ler)deki farklılık bağlamındaki tarihsel gelişimleri keşfetme, sistematize etme ve açıklama görevini üstlenen tarihsel semantiğin, kavramların siyasi ve toplumsal bağlamlarla ilişkilendiğini görülür kılmakla birlikte bu bağlamların karmaşıklığının ne diyakronik ne de senkronik açılarla sınırlı olduğu tezini sonuna dek savunur. Tam da bu noktada dilsel, resimsel, metinsel ve ritüel ifade araçlarının çeşitliliğine yönelme hedefiyle anlama ilişkin bir yorumlayan tarih yazını olarak tarihsel semantiğin, sadece kavramlara ve anlamlara ilişkin sormadığını, aynı zamanda statü değişimlerini ve düzlem değişimlerini sorguladığı gerçeğini görmek önemlidir.

Yine anlam değişimi ve anlam mekanına ilişkin sorulardan yapısal ifadeler ve süreçsel olaylara değin temel kavramların değişimindeki beklentilerine ve tecrübelerine dikkati çekerek bu çalışma, anlamların tarihsel analizi için demokratikleşme, zamansallaştırma, ideolojileştirme, politikleştirme, teknolojileşme gibi bazı kriterleri mercek altına alır ki bu farklı şekillenmelere yönelip tarihsel semantiğin neliğini açığa çıkarır.

www.avestakitap.com

ISBN 978-605-9082-57-0

9 786059 082570

facebook.com/wesanenavesta
twitter.com/avestayayin

avesta